

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Д. 13.16.526 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 373.1 (575.2) (04)

Божонов Замирбек Сабиржанович

**СТУДЕНТТЕРДИ ИНСАНДЫК ЖАКТАН КАЛЫПТАНДЫРУУ
ПРОЦЕССИНДЕ КУРАТОРЛОРДУН ТАРБИЯЛЫК
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН УЮШТУРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК
ШАРТТАРЫ**

13.00.08 – кесиптик билим берүүнүн теориясы жана методикасы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган

ДИССЕРТАЦИЯ

**Илимий жетекчиси:
педагогика илимдеринин
доктору, профессор Бабаев Д.Б.**

Ош – 2017

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
I глава. ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДАГЫ КУРАТОРЛОРДУН ТАРБИЯЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ИЗИЛДӨӨНҮН ТЕОРИЯЛЫК- МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ	11
1.1. Кураторлук институттун өнүгүүсүнүн педагогикалык аспектилері....	11
1.2. Окуу-тарбия процессинин түрдүү баскычтарында кураторлордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун проблемалары.....	32
Биринчи глава боюнча тыянак:.....	52
II глава. КУРАТОРЛОРДУН СТУДЕНТТИК ГРУППАЛАРДАГЫ ТАРБИЯЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН УЮШТУРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ	57
2.1. Кураторлук ишмердүүлүктүн негизги максаттары жана принциптери	57
2.2. Педагогикалык ишмердүүлүктө кураторлорго коюлуучу негизги талаптар	79
Экинчи глава боюнча тыянак:	105
III глава. СТУДЕНТТЕРДИ ИНСАНДЫК ЖАКТАН КАЛЫПТАНДЫРУУ ПРОЦЕССИНДЕ КУРАТОРЛОРДУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА АНЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТЕ ТЕКШЕРҮҮ	108
3.1. Студенттерди тарбиялоодо жана алардын өзүн-өзү тарбиялоосунда кураторлордун ролу	108
3.2. ЖОЖ студенттерин инсандык жактан калыптандыруу боюнча педагогикалык эксперименттин критерийлери жана негизги көрсөткүчтөрү	129
Үчүнчү глава боюнча тыянак:	143
КОРУТУНДУ	146
КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР:	150
ТИРКЕМЕЛЕР	166

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасындагы болуп жаткан саясий, экономикалык жана социалдык өзгөрүүлөр билим берүү системасына да өзүнүн таасирин тийгизип, адистерди инсандык жактан даярдоого болгон талап өсүүдө. Бүгүнкү коомдун талаптары ЖОЖдордо окуу-тарбия процессинин сапатын жогорулатуу жана кесиптик даярдоону жакшыртуу үчүн жогорку билим берүүнүн шарттарын өзгөртүү, бүтүрүүчүгө азыркы дүйнөлүк атаандашууга жөндөмдүү болууга мүмкүндүк берген компетенттүүлүк мамилеге негизделген жаңы муундагы мамлекеттик билим берүү стандарттары иштелип чыкты. Бүтүрүүчүлөргө квалификациялуу талаптарды иштеп чыгууга, жумуш берүүчүлөрдү тартууга багытталышы зарыл экендиги белгиленген¹.

«Кыргыз Республикасынын Конституциясында», «Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү Мыйзамында», «Кыргыз Республикасындагы элдердин жана этностор аралык мамилелерди бекемдөө Концепциясында», «Кыргызстандын жаштар саясатынын Концепциясында», «Кыргыз Республикасында балдарды жана жаштарды тарбиялоонун 2020-жылга чейинки Концепциясында» жана башка расмий документтерде жарандарды инсандык жактан калыптандыруу боюнча белгилүү милдеттер коюлган.

Бүгүнкү коомдо студенттер жаштардын бир топ активдүү бөлүгүн түзөт. Бирок жаштар турмушунун педагогикалык негиздеринин түптөлүшү азыркы учурда ар түрдүү идеологиялык системалардын карама-каршы белгилеринин таасири астында стихиялуу жүрүп жатат. Бул болсо жаштардын аң-сезимине терс таасирин тийгизип, анын натыйжасында акталбаган үмүткө, көңүл калууга, пассивдүүлүккө, руханий кызыкчылыктардын социалдык жактан чектелгендигине, укуктук нигилизмге байланышкан бир катар маселелерди жаратууда. Телевидение, интернет ресурстары аларга турмуштук

¹ (2020-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн концепциясы – Б., 2012. 12-б.)

артыкчылыктар тууралуу эбегейсиз маалыматтар менен сугарып, анын айынан жаштар негизсиз жогорку керектөөлөргө өздөрүн муктаждык катары эсептеп жатышат. Ар бир жаш адам турмушта жогорку сапаттуу жашоону эңсейт, ал эми ошол жогорку сапаттагы ыңгайлуулукту камсыздоо үчүн кесипке ээ болуу канчалык интеллектуалдык акыл жана күч эмгегин талап кыларын элестете алышпайт. Ушуга байланыштуу көпчүлүк абитуриенттер жогорку билим берүү системасы койгон академиялык талаптарды кабылдоого жана аларды аткарууга даяр эмес.

Ушул өңүттөн алып караганда, университетте инсанды өнүктүрүүнүн өзгөчө маанилүү шарты болуп кураторлук системаны багыттоочу кылып койгон тарбиялык иштерди өнүктүрүүнүн программасынын болушу зарыл. Бул программа ЖОЖдогу тарбиялык иштердин башкы максаттарын, милдеттерин орундатууга багытталышы керек. Тарбиялык иштердин мазмунунда инсандын өзүн-өзү реализациялоосун, жаран катары өзүн-өзү андап-сезүүсүн өркүндөтүү үчүн тиешелүү шарттарды түзүү; социалдык жактан компетенттүү, гуманисттик жакка багыт алган, академиялык жактан мобилдүү, дүйнө таанымы жагынан күч-кубатка ээ болгон, өзүнүн жашоо сапатын өзгөртө билген инсанды калыптандырууга көмөктөшүү.

Жогоруда аталган сапаттар бүгүнкү жогорку окуу жайлардын студенттерин тарбиялоо милдеттеринин негизги багыттарын аныктайт. Андай милдеттер төмөнкүлөр: студенттин окууга, өзүнө, башка адамдарга, курчап турган дүйнөгө болгон мотивациясын өзгөртүүгө багытталган ар тараптуу таасир этүү, өзүнүн курбуларына жардамдашуу үчүн терең ойлонулган, оптималдуу шарттарды жаратуу; студентке эркин тандоо укугун, ыктыярдуулугун, өз алдынчалыгын, позитивдүү аракеттер боюнча өздүк тажрыйбага ээ болуусун, социалдык айлана-чөйрөдө өзүн-өзү уюштура билүүсүнө мүмкүнчүлүк берүү. Маданий турмушта өзүн инсан катары калыптандыруусун ишке ашыруу менен коомдук маданиятка шайкеш өнүгүүгө мүмкүндүк берүүчү ыңгайлуу социалдаштыруучу потенциалы бар тарбиялык чөйрөнү түзүүнү талап кылат.

Ошондуктан ЖОЖдогу тарбиялоонун салттуу жолдору менен принциптери баштапкы бойдон калбастыгын моюнга алуу зарыл. Биздин пикирибиз боюнча, тарбиялык иштин бардык багыттары боюнча илимий изилдөөлөрдүн методологиясы ЖОЖдогу кураторлордун ишмердүүлүгүндө мазмундук жактан өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду талап кылат.

Кыргыз Республикасында болочок мугалимдердин кесиптик жактан калыптанышын жана алардын квалификациясын жогорулатуунун, алардын методикалык билимдерин, көндүмдөрүн өркүндөтүүнүн проблемаларын профессорлор Ш.А.Алиев, А.А.Акматкулов, Дж.У.Байсалов, И.С.Болжурова, И.Б.Бекбоев, Д.Б.Бабаев, Э.М.Мамбетакунов, Т.М.Сияев, А.Э.Байсеркеев, А.С.Раимкулова, Н.О.Мааткеримов, К.М.Төрөгельдиева, Е.Е.Син ж.б. тарабынан изилденген.

Изилдөөдө биз окумуштуулар тарабынан философия, социология, педагогика, психология жана башка илимдер тармагында иштелип чыккан методологиялык, теориялык жоболорго таяндык: *инсандын психологиясы, инсан теориясы, инсандын өзүн-өзү реализациялоо теориясы* (Б.Г.Ананьев, Л.И.Божович, И.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, В.П.Зинченко, А.Г.Ковалев, А.Н.Леонтьев, Б.Ф.Ломов, А.В.Петровский, С.Л.Рубинштейн, Б.М.Теплов, Д.И.Фельдштейн, В.Д.Шадриков ж.б.); *куратордук институттун ишмердүүлүгүн изилдөө* (О.А.Нестерова, Н.Н.Киселева, И.Н.Самадова, А.Я.Шаипова, Л.Н.Зайнуллина, М.А.Горшкова, Т.М.Куриленко, Г.А.Бойчук, П.А.Колесника, Э.И.Шнибекова, В.А.Путин, И.И.Кобыляцкий, Т.П.Маралова, Н.М.Кутепова, В.А.Волчек ж.б.).

ОшМУда 2010-2011-жылдары биз тарабынан жүргүзүлгөн социологиялык сурамжылоонун жыйынтыгы боюнча биринчи курстун студенттеринин 72%ы, ал эми жогорку курстардын студенттеринин 53%ы кураторго муктаж. Куратор студенттерди университеттин коомдук турмушуна аралаштыруу үчүн (21,8%), курсташтары менен өз ара мамилелерди түзүү үчүн (9,5%), турмуш-тиричилик шарттарын жакшыртуу үчүн (8,6%), студенттик турмушка көнүп кетүү үчүн (37%) керек.

Жогорку окуу жайларда тарбиялоо процессин уюштуруу маселелери жана кураторлук ишмердүүлүк социалдык-педагогикалык изилдөөлөрдүн предмети болуп жаткандыгын аныктоо менен ЖОЖ кураторлорунун тарбиялык ишмердүүлүгүнүн педагогикалык шарттары аныкталбагандыгын белгилейбиз.

Жогоруда айтылгандардын баары азыркы талаптарга жооп берген жаңы кураторлук системаны теориялык жактан негиздеп, практикага киргизүү зарылдыгын шарттайт. Мындай максат тарбиялоо процессин уюштуруунун дүйнөлүк тажрыйбасын жана андагы куратордун ролун, тарбиялык процессти башкаруу теориясы менен практикасын талдоону талап кылат.

Бүгүнкү ЖОЖдогу тарбиялоо процессинде кездешүүчү проблемаларды чечүүдө жана студенттерди инсан катары калыптандырууда кураторлордун тарбиялык ишмердүүлүгүн аныктоо үчүн изилдөөбүздүн темасын *«Студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде кураторлордун тарбиялык ишмердүүлүгүн уюштуруунун педагогикалык шарттары»* деп тандап алууга негиз болду.

Изилдөөнүн максаты. Жогорку окуу жайларда студенттерди инсандык жактан калыптандырууга өбөлгө түзүүчү кураторлордун тарбиялык ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделин иштеп чыгуу. Аны теориялык жактан негиздеп, окуу-тарбия процессине киргизүү жана анын натыйжалуулугун текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери.

1. Студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде куратордук институттун теориялык жана методологиялык жактан изилденишинин учурдагы абалын талдоо;

2. Окуу-тарбия процессинин түрдүү баскычтарында куратордук ишмердүүлүктүн принциптерин, функцияларын жана талаптарын аныктоо;

3. Куратордун тарбиялык ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделин иштеп чыгуу, аны окуу-тарбия процессинде пайдалануунун педагогикалык шарттарын аныктоо;

4. Студенттерди тарбиялоодо жана аларды өзүн-өзү тарбиялоодогу кураторлордун ишмердүүлүгүнүн компоненттерин, принциптерин жана функцияларын аныктоо;

5. Студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде алардын таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн каражаттарын, формаларын, методдорун жана технологияларын иштеп чыгуу. Түзүлгөн моделдин эффективдүүлүгүн жана методикалык сунуштардын натыйжалуулугун педагогикалык экспериментте текшерүү жана жыйынтыктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси:

- ЖОЖдогу студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде куратордук институттун теориялык- методологиялык негиздери аныкталды жана ал илимий жактан негизделди;

- Студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде кураторлордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун педагогикалык шарттары, функциялары, принциптери аныкталды;

- Окуу-тарбия процессинин түрдүү баскычтарында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн формалары, каражаттары жана технологиялары иштелип чыкты;

- Кураторлордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун модели иштелип чыкты, анын натыйжалуулугу педагогикалык экспериментте текшерилди.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү студенттерди инсандык жактан калыптандырууну камсыздоого багытталган кураторлордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделин, нормативдик документтерди жана куратордук журналды, иш пландарды, көрсөтмөлөрдү, жоболорду ЖОЖдордун кураторлору академиялык тайпаларда пайдаланууга болот.

Диссертациянын коргоого алып чыгуучу жоболору:

- ЖОЖдордо куратордук ишмердүүлүктүн студенттерди инсандык жактан калыптандырууга карата психологиялык жана педагогикалык адабияттарда изилденишинин абалы;
- Окуу-тарбия процессинде куратордук ишмердүүлүктү уюштуруунун принциптери, функциялары жана негизги талаптары;
- Студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде алардын таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн каражаттары, формалары, методдору жана технологиялары;
- Куратордук ишмердүүлүктүн окуу-тарбия процессинде студенттерди инсандык жакан калыптандыруусунун модели жана анын эффективдүүлүгүн педагогикалык экспериментте текшерүү.

Изденүүчүнүн жекече салымы катары илимий-методикалык адабияттарды изилдеп-үйрөнүү аркылуу изилдөөгө алынган проблеманы иликтеп, куратордук ишмердүүлүктү уюштуруунун моделин, иш планын, куратордук журналды түзгөндүгүндө. Изилдөөчү ЖОЖдогу тарбиялык иштерди методикалык жактан камсыздоо максатында студенттик өзүн-өзү башкаруу уюмдарында, академиялык группаларда, жатаканаларда тарбиялык иштерди уюштуруу боюнча кураторлор үчүн пландарды, усулдук колдонмолорду, жоболорду иштеп чыкты жана ал окуу-тарбия процессине киргизилди.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана тастыктоо. Изилдөөдө алынган натыйжалар Ош мамлекеттик университетинин педагогика жана психология кафедрасынын (2008, 2010, 2012), жаштар комитетинин жана жатаканалар кеңешинин (2009, 2012) отурумдарында талкууланды; республикалык жогорку окуу жайлар аралык илимий-практикалык конференцияларда (Ош: 2009, 2012, 2013; Бишкек: 2011) илимий билдирүүлөр жасалды жана илимий-методикалык макалалар “Билим жана тарбия” (2012), «Наука и новые технологии» (2013), “Вестник Иссык-Кульского университета” (2013), «ОшМУ жарчысы» (2013), И.Жансугуров

атындагы Жети-Суу мамлекеттик университети (Талды-Коргон, 2014), Известия Кыргызской академии образования (Бишкек, 2014), Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук (Москва, 2016) илимий журналдарында жарык көргөн.

Диссертациянын илимий программалар жана илимий мекемелердин изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышы. Изилдөөнүн темасы Ош мамлекеттик университетинин педагогика жана психология кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планына кирет.

Изилдөөнүн илимий жоболорунун, жыйынтыгы менен натыйжаларынын негизделгендиги жана ишенимдүүлүгү системалуу мамиле методологиясы колдонулгандыгы, теориялык жана эксперименттик изилдөө усулдары айкалыштырылгандыгы кураторлук системанын ЖОЖ студенттерин инсандык жактан калыптандырууга өбөлгө түзүүчү натыйжалуу механизмдери иштелип чыккандыгы менен тастыкталат. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган жыйынтыктардын ишенимдүүлүгүн Ош мамлекеттик университетинде көп жылдар аралыгында жүргүзүлгөн эксперименттик изилдөөнүн натыйжалары көрсөттү.

Изилдөө объектиси: жогорку окуу жайларындагы окуу-тарбия процесси.

Изилдөө предмети: студенттерди инсандык жактан калыптандырууга багытталган куратордук ишмердүүлүктү уюштуруу.

Изилдөөнүн эксперименттик базасы катары Ош мамлекеттик университети, А.Ж.Мырсабеков атындагы Ош гуманитардык-педагогикалык институту белгиленип, экспериментке жалыпысынан аталган окуу жайлардын педагогикалык багыттагы факультеттери, кафедраларынын окутуучу-кураторлору жана студенттери катышышты.

Изилдөөнүн негизги этаптары. Изилдөө 2011-2017-жылдар аралыгында үч этап менен жүргүзүлдү.

Биринчи этапта (аналитикалык-аныктоочу этап – 2011-2013-жж.)

студент жаштардын инсандык жактан калыптандыруу маселесин теориялык жактан түшүнүү ишке ашырылды; инсандык-багыттуу жана инсандык-ишмердүүлүк жолдорунун негизинде студенттердин типологиялык топтору аныкталды; изилдөөнүн божомолу (гипотезасы) түзүлүп, аныктоочу, изденүүчү жана калыптандыруучу эксперименттердин программасы иштелип чыкты; изилдөөнүн баштапкы жоболору түзүлдү.

Экинчи этапта (аналитикалык-изденүүчү этап – 2013-2015-жж.)

Тарбиялык иштер программасы кураторлук ишмердүүлүктүн жогорку окуу жайындагы студенттердин инсандык жактан калыптандырууну жетектөөчү фактору катары көрсөтүү менен иштелип чыкты; программа түзүлүп, изилдөө методикасы аныкталды; куратордун ишмердүүлүгүн моделдөө ишке ашырылды жана кураторлук ишмердүүлүктү уюштуруунун модели ЖОЖдогу тарбиялык иштердин студенттерди инсандык жактан калыптандырууга багытталган стратегиясын ишке ашыруунун жолу катары эксперимент жүзүндө текшерилди; ЖОЖдогу окуу-тарбия процессинде студенттерди инсандык жактан калыптандырууга багытталган критерийлерин, натыйжалуу каражаттарын, формаларын, усулдарын жана технологиясын тандоо жүргүзүлдү.

Үчүнчү этапта (калыптандыруучу этап – 2015-2017-жж.)

изилдөөнүн натыйжалары системалаштырылды жана жалпыланды; алар кафедралардын отурумдарында, семинарларда жана илимий конференцияларда талкууланды, изилдөөнүн жыйынтыктары жазылды.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышы.

Теманын мазмунуна байланыштуу 14 илимий макала жарык көрдү, анын ичинен бир макала Казакстан Республикасында, эки макала Россиядан чыгарылган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, жалпы корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмегинен жана тиркемеден туруп, 145 бетти түзөт, анда 4 таблица, 5 сүрөт камтылган.

БИРИНЧИ ГЛАВА

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДАГЫ КУРАТОРЛОРДУН ТАРБИЯЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ИЗИЛДӨӨНҮН ТЕОРИЯЛЫК-МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

1.1. Кураторлук институттун өнүгүүсүнүн педагогикалык аспекти

“Куратор” термини латын тилинен алынып, кыргызча “камкорчу”, “кам көрүүчү” деген лексикалык маанини туюндурат. “Куратор” деп кандайдыр бир ишке же процесске байкоо жүргүзүү тапшырмасы менен алектенген адамды айткан. Бирок бул сөздүн баштапкы мааниси бүгүнкү күндөгү ЖОЖдогу куратордун эмгегинин мазмунун толук чагылдыра алган эмес. XVIII кылымдын ортосунан баштап бул түшүнүк Европада Россия университеттерине ооп, император Елизаветанын жарлыгынан соң колдонула баштаган. Европа үлгүсүндөй, ал кездеги Москва университетинин куратору илим жана агартууга кам көргөн жогорку мансаптуу төрөнүн ролун аткарган. Алардын мойнунда жогорку бийлик органдарына университеттин иштери боюнча өтүнүч-суранычтарды жөнөтүп коюу милдети гана эмес, конкреттүү илимий жана окуу ишмердүүлүктөрүн башкаруу болгон. XIX кылымда “камкорчулар” университеттин иштерин алып баруучу Эл агартуу министрлигинин кызматкери катары эсептелген [141, 5-6 б.].

Жогорудагы мисалдардан көрүнүп тургандай кураторлук XX кылымга чейин “камкорчу” түшүнүгүндө колдонулуп, кийин гана студент жаштардын тарбиячысы катары колдонууга өткөн. Ошондой эле “куратор” сөзүн башка областтарда: медицина, искусство, мамлекеттик-административдик түзүмдөрдө да колдонулуп жүргөнүн белгилей кетүү керек.

“Диалектика деген термин пайда болгонго чейин эле адамдар диалектикалык ой жүгүртүшкөн” деген марксисттик философтордун айтканындай “куратор” деген сөз билим берүү системасында “тарбиячы” түшүнүгү катары колдонулганга чейин эле анын функционалдык милдеттерин тигил же бул аталыштагы кызматкерлер толук болбосо да

жарым-жартылай аткарып келишкен. Маселен, XIX кылымда Россиядагы университеттерде студенттик инспекция иштеген. Алсак, Казань университетинин студенттеринин тартипти бузуу фактылары, күнөөлүүлөрдү жазалоо тууралуу маалыматтар «Студенттердин жүрүм-туруму жөнүндө китепке» студенттердин инспектору тарабынан жазылып турган. Мисалы, профессор Франц Ксаверий Броннер бир нече жылдар бою студенттердин инспектору кызматын аркалап, төмөндөгүдөй маалыматтарды калтырган: “1816-жылдын 19-апрелинде Петр Базилев деген студент Лейтер мырзанын сабактарына келбегендиги үчүн, ошондой эле лекция башталып калганда аудиторияга шараптап кирип келип, тез эле кайра сыртка чыгып, жолдоштору менен коридордо ары-бери басып жүргөндүгү, лекция учурунда тантындап сүйлөгөндүгү, анын үстүнө лектордун алдында баш кийимин чечпей, лектор анын жанынан өтүп баратканда жек көрүү менен карагандыгы үчүн карцерге камалды” [52, 9-б.].

Өткөн кылымдардагы авторитардык усулда иш алып барган студенттик инспекция менен азыркы куратордук институт максаттары, функционалдык милдеттери жагынан куюп койгондой окшош болбосо дагы студенттерди белгилүү бир жүрүм-турум нормаларына үйрөтүп-тарбиялоочу кызматкерлер болгон. Эл агартуу министрлиги тарабынан 1835-жылдын 26-июлунда басылып чыккан нускамада студенттер инспекторуна милдет төмөнкүчө: «Университетте окугандардын баарысын, өзгөчө, адептик жагын жакындан көзөмөлдөө инспекторго тапшырылат» деп жазылып, нормативдик жагынан да маани берилгендигин көрүүгө болот [101,34-б.].

Александрия доорунда профессорлор өздөрүн окутуучу эмес, тарбиячы катары көбүрөөк сезишкен. Университетте тарбиялоого зор маани берилген. Бул боюнча студенттик инспекторлор институту, «камералык» (бөлмөдөгү жетекчи) институт, өбөлгөлөө (стипендия, китептер, шпага) жана жазалоо (кара доска, карцер) системасы кызмат кылган [122, 54-55-б.].

Билим берүүнүн мамлекеттик жаңы идеологиясы университеттин илимий күчүн агартууну өнүктүрүү боюнча өз жолун издөөгө түрттү. XIX

кылымдын орто ченинде университеттердин ачылышы менен, тарбиялоо менен окутуу мамлекеттин эң маанилүү функциялары болуп калат.

1832-жылы болочоктогу агартуу министри С.С.Уваров Москва университетин текшергенден кийин, өспүрүмдөргө болгон тарбиялык таасирди чыңдоо керектигин баса белгилеген.

Өткөн кылымдарда жогорку окуу жайларында тарбиялык иштер менен ким алектенген деген суроо туулбай койбойт. Адабияттарды талдоо ачыктагандай, мындай кызматкерлер тууралуу маалымат өтө аз. XIX кылымда университеттерде азыркы тарбиялык иштер боюнча проректор менен кошо салыштырууга тете студенттик инспекция иштеген. Бирок анын ишмердүүлүгү мамлекеттин университеттеги кызыкчылыктарына көз салуу менен чектелген. Окуу жайларынын Уставдарына ылайык, профессорлор менен окутуучулар, студенттер сыяктуу эле аларга чегерилген илимий-педагогикалык функцияларды кыйшаюусуз аткаруу үчүн окуу бөлмөлөрүнө «каттаган адамдар» болушкан. Окуучулар менен окутуучулардын мамилеси окуу милдеттери менен гана айырмаланган: окутуучулар – башчылар, окуучулар - баш ийүүчүлөр. Бул тараптардын педагогикалык процесстен тышкаркы мамилелери же байланыштары жактырылган эмес жана мыйзамга каршы же саясий мамиле катары бааланган. Бирок, тыюу салууларга карабастан, профессорлор жана окутуучулар дайыма студенттер менен карым-катнашта болушкан. Студенттердин материалдык оор абалына жана укуксуздугуна профессорлор боору ачып турса да, студент жаштарды репрессияга тушугуп калбасын үчүн административдик-полициялык баш аламандыкка каршы массалык чыгуулардан баш тартууга чакырышкан. Ушуну эсепке алуу менен, бийлик академиялык полициянын – инспекциянын функцияларынын бир бөлүгүн педагогдорго жүктөөгө аракеттенген.

Азыркы адабияттардан мамлекеттик инспекциянын дарегине адепсиздерди андып көзөмөлдөөчү полиция органы катары айтылган курч сындар бар экендигин көрүүгө болот. Балким, көзөмөлдөө элементтери инспекциянын ишинде орун алгандыр, бирок алар анын негизги мазмунун

түзгөн эмес, себеби анын аракеттенүүсү Эл агартуу министри берген нускаманын алкагында гана чектелген. 1835-ж. 23-августунда басылып чыккан нускамада студенттер инспекторуна милдет төмөнкүчө жүктөлгөн: «Студенттер инспектору университетте окугандардын баарысын адептик жактан башкарууну жогорку башчылык (начальство) түздөн түз ишеним арткан чиновник» [116, 6-б.].

Университеттерде абдан бай тарбиялык тажрыйба топтолгон, илимий элитаны адептик жактан тарбиялоо, билим берүүнүн сапатын өркүндөтүү жана педагогикалык кадрларды даярдоо боюнча өзүнүн системасы түзүлгөн. Өзгөчө адептик, жарандык жана патриоттук тарбияга көңүл бурулган. Студенттерди адептик жактан тарбиялоонун педагогикалык шарттарынын арасында маанилүү болуп төмөндөгүлөр саналган:

- университетти башкаруу жана уюштуруу өзгөчөлүгү;
- окутуучунун инсандык жактан тийгизген таасири, профессордук-окутуучулук курамды катаал түрдө тандап алуу;
- университеттин профессорлорунун жалпы жыйынында шайланган инспектор тарабынан ишке ашырылуучу адептик тарбия усулдарынын жыйындысы [285, 17-б.].

Университеттер агартуунун гана борбору эмес, биринчи кезекте, ата мекендик, улуттук илим менен маданияттын борбору болгондугун белгилей кетүү керек. Н.И.Пирогонун пикири боюнча, университеттер агартууну, талант менен акылдын өз алдынча чыгармачылык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнү жана илимге болгон чыныгы сүйүүнү тарбиялоо милдеттерин өзүнө алган. Университеттик билим берүүнүн эволюциясы көбүнесе ата мекендик оригиналдуу лектордук мектептин калыптанышы менен байланышкан, ал адамдын чыгармачыл инсан катары, элдин руханий маданиятын өнүктүрүүнүн субъектиси жана объектиси катары калыптандыруу принцибин алып чыгып бекиткен [88, 54-55-б.].

Окутуучунун инсандык сапаттарына карап, профессордук-окутуучулук курамды катаал түрдө тандоо, ошондой эле окумуштуулук даражаны

мамлекеттик кызматтын чинине теңөө менен алардын аброюн көтөрүү адептик тарбиянын шарттары болуп калды. Адептик билимдерди окуудан жана окуудан тышкаркы ишмердүүлүктө адептик жактан тарбиялуу окутуучунун болушу адептик тарбиянын чечүүчү фактору болуп саналган [85, 94-б.].

Россия империясындагы жогорку мектептин кураторунун ишине арналган алгачкы расмий документтердин бири болуп, император Николай II тарабынан 1903-жылы бекитилген “Кураторлор үчүн нускама” эсептелет. Анда куратордун айрым функцияларына басым жасалган: «...Студенттердин жүйөлүү жана мыйзамдуу формада билдирилген керектөөлөрүн, анын ичинде, илимий, адабий, көркөм өнөр жана дене тарбиясы боюнча көнүгүүлөр менен машыгуу үчүн ийримдерге кирүү; студенттик китепканаларды, ашканаларды, чайканаларды, кассаларды уюштуруу боюнча арыздарын канаттандыруу тууралуу академиялык органдарга өтүнүч жиберүү, студенттерге арзан жана мыкты квартираларды табууга жардамдашуу ж.б.» [63, 5-б.]. Алты гана пункттан турган бул нускаманы ЖОЖдордогу куратордук институттун тарыхый башаты жана “балалык доору” десек туура болчудай.

Ал эми Советтик жогорку мектепте кураторлор институту XX кылымдын 50-жылдарынан тартып түзүлө баштап, жогорку окуу жайынын тарбиялоо системасынын бөтөнчө элементи болгон. СССРдин тушунда коммунисттик идеологияны жайылтууда үгүт-насаат иштери бир эле теле-радио, газеталар менен гана чектелбестен, адабият, искусство, билим берүү системасы аркылуу да союздук республикалардын айыл-кыштагына чейин тарап, алыскы тоо-таштагы койчуман менен жылкычыларга да жетип барган. Коммунизмди орнотуу үчүн алгач жаштарга коммунисттик тарбия берүү зарылдыгы бар болчу. Мектептерде октябрыттар, пионерлер, комсомол уюмдарын түзүшкөн. Ал эми ЖОЖдордо кураторлор институту тарбиялоо системасынын бөтөнчө элементи болгон. Куратордун ишин жетектөө кафедранын партиялык жетекчилиги тарабынан ишке ашырылып,

куратордун ишин факультеттин партиялык бюросу деканат менен биргеликте көзөмөлдөгөн. Окуу тайпасындагы куратордун ишмердүүлүгү административдик-коомдук болуп эсептелген да, окутуучунун жекече планына киргизилген, бул болсо куратордун өз ишине болгон жоопкерчилигин күчөткөн. Негизинен “Коммунисттик тарбия” аталышы саясий болгону менен мазмунун карай келсең өзөгүн: нравалык тарбия, эстетикалык тарбия, дене тарбиясы жана ушул сыяктуу экологиялык, эмгектик, экономикалык, патриоттук, жарандык, укуктук багыттагы тарбия түзөт. Ал мезгилдеги тарбиялоонун негизги принциптери жана академиялык тайпалардын кураторлоруна жүктөлгөн функционалдык милдеттер көпчүлүгүндө азыркы милдеттер менен дал келет, себеби жалпы адамзаттык дөөлөттөр менен сапаттар коомдук өнүгүүнүн ар кандай этабында, ар кандай идеологиянын тушунда маанилүү өзгөрүүлөргө дуушар болбойт.

Кураторлор өткөрүүчү тарбиялык иштер, ХХ кылымдын 50-жылдарынан тартып өлкөдөгү үстөмдүк кылып турган идеологиянын принциптеринин негизинде түзүлгөн:

- *коммунисттик максатка умтулуучулук*, тарбиянын турмуш менен, коммунисттик курулуштун практикасы менен, болочокто өзү иштөөчү өндүрүштүн өнүгүүсүндөгү ийгиликтер менен *байланыш принциби*. Тайпадагы бардык тарбиялык иш-чаралар, куратор менен тайпанын активинин аракеттери студенттерде коммунисттик адептүүлүктү, коммунисттик көз караштар менен ынанымдарды калыптандырууга багытталууну көздөгөн. Бул принциптин турмушка ашырылышы тарбиялык ишти уюштуруп өткөрүүдөгү баш аламандыкты жокко чыгарып, анын натыйжалуулугун жогорулаткан;

- студент жаштарды тарбиялоого карата *комплексүү мамиле принциби* жогорку квалификациялуу адис кылып даярдоо максатында студенттин инсанына ар тараптуу таасир этүүнү көздөгөн. Куратордун милдети студенттерди тарбиялоодогу бардык күч-каражаттарды бириктирип,

комплектүү милдетти чечүүгө - болочок адисти даярдоого жана анын инсанын калыптандырууга багыттоодо турган;

- студенттердин жекече өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен *дифференциялык мамиле жасоо принциби* куратордон студенттер курамын (академиялык тайпада, микротайпада, жекече) терең жана ар тараптан изилдеп-үйрөнүп, ага ылайык тарбиялык иш жүргүзүүнү талап кылган;

- *активдүүлүк жана өз алдынчалык принциби* тарбиялык ишти уюштурууда интеллектуалдык, эрктик жана мотордук активдүүлүктү өнүктүрүүнү талап кылган, мында тайпадагы иштерди өткөрүүдө куратор минималдуу өлчөмдө гана жетектеп, студенттер өздөрү демилгечи, уюштуруучу жана түздөн-түз аткаруучу да болушкан. Студенттерде активдүүлүктү жана өз алдынчалыкты өнүктүрүү үчүн куратор бул сапаттарды өнүктүрүүчү жана бышыктоочу кырдаалдарды түзүүгө тийиш болгон;

- *жамаатта тарбиялоо принциби* – коммунисттик тарбия системасынын жетектөөчү принциптеринин бири. Жамаатта жана анын жардамы менен гана студентке ар тараптуу өнүгүүнү камсыздоого, коомдук милдетти жогорку аң-сезимдүүлүк менен сезүүнү, коллективизмди, тапшырылган иш үчүн жоопкерчиликти сезүүнү, жолдоштук өз ара жардамдашууну, өз кызыкчылыктарын коомдук кызыкчылыкка багындыра билүүнү тарбиялоого жана бышыктоого мүмкүн деп эсептеген. Мүчөлөрүнүн жогорку аң-сезимдүүлүгү менен жакшы уюшулган жамаатта бир да кылык-жорук көңүл бурулбай калган эмес, ар бири өз баасын алган. Эгерде куратор жамааттын улуу мүчөсү катары болуп, өзүнүн тарбиялык ишмердүүлүгүндө жамаатка таянса, анын тарбиялык таасиринин күчү ого бетер өскөн;

- тарбиялоодогу *улантуучулук жана перспективалуулук принциби* тарбиялык иштин мазмунундагы, уюштуруу формаларындагы, усулдарындагы жана ыкмаларындагы улантуучулук байланыштарды бекем кармоону милдет коюп, куратордон ар бир студенттин инсанынын айрым-

айрым сапаттарын, кесиптик билгичтиктерин жана жалпы өнүгүүсүн калыптандыруу деңгээлин катуу эсепке алууну талап кылган;

- терс көрүнүштөр менен күрөшүүдө *оң көрүнүштөргө таянуу принциби*. Бул принципти А.С.Макаренко өзүнүн педагогикалык ишмердүүлүгүндө таланттуулук менен ишке ашырган. Ал өз тарбиялануучуларынан кыпындай болсо до оң нерсени таап, аларга таянуу менен бүтүндөй инсанды калыптандыруу маселесин чечкен. Тарбиялануучунун бүткүл көңүлүн өзүнө буруп алчу кызыктуу жана пайдалуу ишти табуу абдан маанилүү эле. Окуучунун инсанынын болочоктогу кесиптик ийгиликтүү ишмердүүлүгүндө керек болгон оң сапаттарынын башатына таянуу менен аны иштерге жана иш-чараларга тартышып, жекече тапшырмаларды беришкен, буларды аткаруунун натыйжасында ал толугу менен калыптана алган;

- окуу-тарбия процессинин системасындагы *тарбиялык аракеттердин бирдиктүүлүк принциби* окутуучулар тарабынан, коомдук уюмдар, кафедралар, деканат, тайпа жамааты тарабынан болгон тарбиялык таасир этүүлөрдүн айкашуусун көздөгөн. Тарбия системасындагы ар бир звено башкасынын талаптарын колдоп, ошону менен студенттерге педагогикалык жактан ийгиликтүү таасир этүүгө шарт түзүлүшү маанилүү эле. Коюлуучу талаптар адисти даярдоонун жалпы милдеттеринен келип чыгып, педагогикалык жактан максатка ылайыктуу жана аткарылуусу мүмкүн болууга тийиш эле [156,9-12-б].

Кураторлук институту болочок адистерди даярдап тарбиялоонун бир топ натыйжалуу жолдорун издөө процессинде калыптанган. Бирок жогорку окуу жайындагы куратордун макамын аныктоочу документтин жоктугу ага өз укугун биротоло бекемдөөгө мүмкүндүк берген эмес. Куратор жөнүндө СССР жогорку жана орто кесиптик билим берүү министрлиги тарабынан бекитилген бирдиктүү жобонун жоктугу ЖОЖдордо кураторлор институтун түзүү жолдорун тандоодо баш аламандык туудурду. Айрым ЖОЖдордо куратор болуп профилдик кафедранын окутуучулары дайындалышы керек

деген принципти карманышса, башкаларында кураторлук ар кандай кафедранын окутуучусуна, эгерде анда бул тапшырманы аткаруу мүмкүнчүлүгү болсо, тапшырылган, же болбосо педагогикалык жактан такшалган, бир топ тажрыйбалуу, студенттер окууну аяктаганга чейин алар менен тарбиялык иштерди алып барууга мүмкүнчүлүгү бар окутуучуларды дайындашкан.

Кураторлорду тандоодогу негизги критерий болуп педагогикалык жана турмуштук тажрыйбасы эсептелген. Ошондуктан куратор кылып профессорлорду, доценттерди, ага (улук) окутуучуларды жана жетишерлик тажрыйбасы бар ассистенттерди дайындашкан. Кафедра башчылары менен партиялык жана профсоюздук уюмдарга шайланган окутуучулар, ошондой эле пропагандалык иштерди жүргүзгөн коомдук илимдердин окутуучулары бул тизмекке кирген эмес, анткени алар иш менен алек болуп, тайпадагы студенттерди тарбиялоого тиешелүү көңүл бөлө алган эмес.

1977-жылдан тартып кураторлук ЖОЖдогу профессордук-окутуучулук курамдын негизги эмгек ишмердүүлүгүнө киргизилген. Студенттик академиялык тайпанын кураторунун ролу жөнүндө жана анын укуктары менен милдеттерин жөнгө салуучу “Куратор үчүн эстеткич” жазылган. Ошентип советтик жылдарда куратордук институттун нормативдик жагы оң жолго коюлган.

Студенттер менен жүргүзүлгөн иштин бул формасынын мыкты жагы болуп, кураторлук институту тарбиялоо процессине ЖОЖ окутуучуларын тартууга мүмкүндүк бергендиги саналат. Окутуучу менен студенттин түздөн-түз байланышы ар тараптуу өнүккөн жана жогору квалификациялуу адистерди даярдоодо окутуучунун билими менен бай турмуштук тажрыйбасын рационалдуу жана жемиштүү пайдаланууга мүмкүнчүлүк берген. Окутуучу-куратордун студент менен болгон такай байланышынын натыйжасында студент окутуучунун идеялык ынанымдарын, эмгекке болгон мамилесин, илимий эрудициясын, иштөө методикасын бир топ ылдам жана терең кабылдаган. Куратор тайпада окуу-тарбия процессин уюштуруу менен

болочок адистин инсанын калыптандырууга да активдүү катышкан. Анын тарбиялык иши жогору квалификациялуу адистерди даярдоонун зарыл бөлүгү болгон студенттердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандырууга, алардын кесиптик сапаттарын өнүктүрүүгө багытталган.

Профессордук-окутуучулук курам жана ЖОЖдун коомдук уюмдары менен биргеликте тайпанын активи аркылуу жогору квалификациялуу жана ар тараптуу өнүккөн, жогорку билимдүү адистерди даярдоо максатында тайпадагы окуу иштерин, коомдук-саясий жана маданий иштерди уюштуруу, анда ынтымактуу жамаатты калыптандыруу куратор үчүн зарыл болгон.

Бирок кураторлук дайыма эле натыйжалуу боло бербегендигин моюнга алуу керек, айрым учурларда күтүлгөндөй оң натыйжаны берген эмес. Биринчи кезекте, жогорку мектептеги кураторлордун тарбиялык иштеринин методикалык системасынын жоктугу менен түшүндүрүлөт. Кураторлордун ишмердүүлүгүнүн негизги аспектилерин менен критерийлери иштелип чыккан эмес. Куратордун аракеттеринин мазмунун багытталышына негиздеп, ал мезгилдеги куратордун бир катар милдеттерин жалпылап бирдиктүү системага бириктирүүгө болот. Ал милдеттерди төмөндөгүчө классификациялоо мүмкүн.

Маалыматтарды берүү милдеттери. Булардын мазмунуна төмөндөгүлөр кирген:

- студенттерди ЖОЖдун жана факультеттин пайда болуу тарыхы, ишмердүүлүгү, перспективалуу өнүгүүсү жана кафедранын профили менен кабардар кылуу, ЖОЖдун жана факультеттин салттары, студенттик өзүн-өзү башкаруу органынын түзүмү жана окуу-тарбиялык ишмердүүлүгү менен кеңири тааныштыруу;

- студенттерди ЖОЖдогу окуу процессинин түзүмү жана анын мектептеги окутуудан болгон айырмачылыктары, андан тышкары, студенттик окуу эмгегинин өзгөчөлүктөрү, эмгек жана эс алуу режимдери, өз алдынча иштөөнүн уюштурулушу менен тааныштыруу;

- студенттерге китепкананын иши, китепкана фондунан пайдалануу тартиби, китеп менен өз алдынча иштөө методикалары тууралуу маалымат берүү.

Интеграциялык милдети. Бул милдеттер, негизинен, алгачкы эки курста чоң мааниге ээ болгон, мында куратор негизги тарбиялык милдетти аткарган – студенттерди иштөөгө жөндөмдүү, бирдиктүү жамаатка бириктирген. Ушул максатта куратор студенттерди тайпага бириктирүүчү иш-чараларды уюштурган, б.а. баш аламан түзүлүп калган микрожамааттардан тайпанын чыныгы жамаатын уюштурууга өткөн.

Уюштуруучулук милдеттер тарбиялык ар түрдүү иш-чараларды: аңгемелешүүлөрдү, диспуттарды, жолугушууларды, кечелерди ж.б. уюштуруп өткөрүп турууну көздөгөн.

Координациялоочу милдеттер төмөндөгүдөй максаттар менен аныкталган: тайпанын тарбиялык иш планында каралган бардык иш-чаралардын жалпы ЖОЖдун жана факультеттин, студенттик өзүн-өзү башкаруу органдарынын пландары менен айкалышын камсыздоо.

Пландык-отчеттук милдеттер тайпанын перспективалуу иш планын бүтүндөй окутуу мезгили үчүн же ар бир курс үчүн ошондой эле учурдагы семестр үчүн өз убагында иштеп чыгып түзүүгө, тарбиялык иштин абалын талдоого жана жамааттын өнүгүү тенденцияларын ачып көрсөтүүгө багытталган.

Студенттердин жашоо ишмердүүлүгүн активдештирүүчү милдеттер. Бул милдеттерди ишке ашыруу студенттердин жашоо ишмердүүлүгүн бардык багыттар боюнча активдештирүүгө, студенттердин илимий-изилдөө ийримдерине, өздүк көркөм чыгармачылыкка, коомдук-саясий иштерге катышуусун, активди тайпаны жетектөөгө үйрөтүүнү, бардык студенттердин демилгесин өнүктүрүүнү камтыган.

Түздөн-түз тарбиялык милдеттер – бул куратор тарабынан тайпа менен же айрым студенттер менен аңгемелешүү, аларды көндүрүү, ынандыруу; жалпы маданий өнүгүүсүн жана тайпанын, факультеттин,

ЖОЖдун турмушуна катышууга үндөө; ата-энелердин таасир берүүчү күчүн же педагогикалык жактан максатка ылайыктуу өбөлгөлөө же жазалоо чараларын пайдалануу.

Көзөмөлдүк-эсептик милдеттер студенттердин учурдагы жана семестрдеги жетишүүсүн, тайпада белгиленген иштердин жана жекече тапшырмалардын аткарылышын көзөмөлдөөнү болжогон [156, 24-27-б].

Бардык функциялык милдеттерди аткаруу куратордон белгилүү бир билимди жана билгичтикти, тайпада тарбиялык ишти алып барууга болгон анын каалоосун талап кылган.

Тарбиялык иштин түрдүү формалары менен усулдарын колдонууга болгон далалатка карабастан, план түзүү жана отчет жазуу, уюштуруунун бир кылкалыгы, тарбиянын коммунисттик багытталышы тарбиялык иштерди ийгиликтүү жүргүзүүгө өбөлгө түзө алган эмес. Бирок ушуга карабастан кураторлордун академиялык тайпадагы тарбиялык ишинин тарыхый тажрыйбасы тиешелүү баа берүүгө татыктуу жана азыркы кезде студенттер менен иштөөдө айрым формалардын, усулдардын, каражаттардын, принциптердин, функциялардын улантуучулугун аныктайт.

Кураторлуктун пайда болуу тарыхынын тамыры билим берүүнүн калыптанып келаткан учуруна кетет жана анын калыптануу процессин көздөн өткөрүүгө мүмкүндүк берет. Маселен, адабияттардан жаш муундарды тарбиялоого тиешелүү мамка («энеке»), мадам («айым»), гувернер (гувернантка), классная дама («класстык айым»), насаатчы, инспектор ж.б.у.сыяктуу түшүнүктөрдү кездештирүүгө болот. Азыркы педагогикада студенттерди тарбиялоо процессине катышуучу ЖОЖдордун окутуучуларынын ишмердүүлүгүнө байланышкан түшүнүктөр - ар түрдүү терминдер менен аталып жүрөт. Аларга түшүндүрмө берели:

Тьютор. Айрым изилдөөчүлөр (Т.И.Боровкова, А.П.Орешко) «тьютор» түшүнүгү калыптануу стадиясында деп эсептешет. Алардын пикири боюнча, тьютор – бул конкреттүү окутуу программасынын алкагында уюштуруучу, методикалык жактан жардам берүүчү окутуучу же насаатчы-кеңешчи,

«түшүнүү мейкиндигинин» уюштуруучусу. Тьютор – бул студенттин билимдик керектөөлөрүн демилгелеп, алар менен иштеген, аларды талкуулоочу, алардын өз убагында аткарылышы тууралуу ойлонуучу адам [42,33-б.]. Бирок тьюторлукту алар кошумча кесиптик билим берүү программаларын коштоо менен гана байланыштырат, бул болсо жогорку кесиптик билим берүүдөгү тарбиялык иштердин талаптарына толук дал келбейт.

Е.Н.Васильева тьюторлукту кесиптик билим берүүнүн жаңы гана жаралып келаткан механизми катары карайт да, тьюторлордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн деңгээлдерин бөлүп көрсөтөт: теориялык деңгээл – алдыда турган ишмердүүлүктүн илимий негиздерин билүү; технологиялык деңгээл – практикалык ишмердүүлүккө ээ болгон жөндөмдөрдүн болушу; функциялык деңгээл – кесиптик сапаттарды туруксуздаштыруучу факторлордон сактоо жөндөмдүүлүгү [51,33-б.].

Тьюторлор студенттердин өз алдынча окуу-илимий иштерин жетектейт. Бул кичи окутуучулук курам. Алар өзү камкордукка алгандар менен жума сайын тьюторлук сабакта кездешип, алардын иш-аракеттеринин абалын бейрасмий кырдаалда талкуулайт. Тьютор студенттин ишин жетектеп гана тим болбостон, насаатчынын функциясын да аткарат, ага студент окутууга байланышкан ар кандай маселелер боюнча кайрылышы мүмкүн [138,105-б.].

Т.А.Нечаева мурда колдонулуп жүргөн кураторлор жана насаатчылар системасы Европа менен АКШнын университеттеринин айрым борборлорундагы тьюторлук системасын өздөштүрүүнүн негизинде кошумчаларды жана толуктоолорду киргизүү менен пайдаланууга болот деп эсептейт. Анын пикири боюнча, тьютордун ишинин бөтөнчөлүгү анын тарбиялык милдеттерин жекелештирүү менен байланышкан. Тьютордун ар бир студентке карата милдети, - дейт автор, - баарыдан мурда, деканаттан, окутуучулардан, ата-энелерден келген маалыматтарды бир агымга – максималдуу түрдө толук топтоп, жалпылоону көздөйт. Тьюторлук

студенттердин билимин, жүрүм-турумун жана кызыкчылыктарын ыкчам мониторинг уюштуруучу катары эсептелет. Бул болсо маалыматтар базасын топтоп сактоого мүмкүнчүлүк берет, аны ЖОЖдун бардык кызматтары пайдалана алат, ошондой эле студенттердин ата-энелерине окуу процессинин жүрүшү тууралуу маалыматты ыкчам берип турууга болот. Автор тьюторлук системасын прогрессивдүү жаңылык катары киргизгени менен негизги таянычты кураторлукка жасайт. Ал куратор өз максаттарын, аларга жетүүнүн жолдорун кошо так аныктоого, тайпанын ишке жөндөмдүү активин калыптандырууга, аны өзүнө жүктөлгөн милдеттерди аткартууга даярдоого жана жалпы тайпанын ишин такай көзөмөлдөөгө тийиш деп эсептейт. Инсан аралык мамилелерди калыптандыруу процессине көңүл бөлүү менен куратор микротайпалардын түзүлүшүнүн, активдүүлүгү төмөн жана пассивдүү студенттердин пайда болуусунун, айрым студенттердин тайпадан бөлүнүп калуусунун алдын ала алат [123, 77-б.].

И.В.Николаенконун пикири боюнча, дисциплина курсун натыйжалуу окуп-үйрөнүүнү уюштуруучу тьютор (окутуучу-кеңешчи), семинарларды өткөрөт, студенттерге кеңеш берет жана жазуу жүзүндөгү тапшырмалардын аткаруусуна комментарий берет. Анын милдетине студентке окуудан толук канааттануу алууга, аткарылган тапшырмалар боюнча байланышка чыгууга жардамдашуу, тайпалык тьюторлордун кеңешин өткөрүү, ошондой эле бүтүндөй курсту окууда студенттин кызыгуусуна колдоо көрсөтүү кирет. [110,134-135-б.].

М.С.Якушкина тьюторду студенттер менен активдүү иштөөчү чыгармачыл инсан катары аныктайт. Тьютор, анын пикири боюнча, бул даярдалган, жакшы түзүлгөн окуу мартеиалдарын, текшерилген методикалар менен билимдерди алып жүрүүчү. Бул өзү камкордукка алган студентке компетенттүү кеңеш берүү максатында анын ишинде баяндалган кырдаалды баалоого жөндөмдүү, менежмент, маркетинг же финансы жаатында окутуучу-кеңешчи. Анда окутууга карата зордук-зомбулуксуз мамиле, турмушка болгон жаңыча көз карашты калыптандыруу жана иштиктүү

адамдын сапаттарына ээ болуу камтылган. Тьютор окутпайт, ал бир топ студентти өз алдынчалыкка жетишкен мезгилге чейин колдоп турат [166,118-123-б.].

Насаатчы. Башка изилдөөчүлөр (И.И. Кобыляцкий ж.б.) тастыктагандай, советтик мектептин тушунда эле насаатчылык мыкты бекемделген, ага баарысы – студенттер да, окутуучулар да көнүшкөн. Насаатчы – бул окумуштуу-педагог, эгерде ал өз мүмкүнчүлүктөрүн толук өлчөмдө ачып, педагогикалык жактан ылайыктуу ишке ашыра алса, студенттерге тийгизген таасири натыйжалуу болот. Бирок мындай “ийгилик” кокусунан эле боло калбайт. Окумуштуу-насаатчынын калыптандыруучу ишмердүүлүгүнүн ийгилиги көптөгөн педагогикалык факторлор менен аныкталат, аларды эсепке албай туруп тайпада да, жекече студент менен да натыйжалуу тарбиялык жыйынтыктарга жетүү кыйын. Авторлор “куратор” термини студенттердин тарбиячысынын милдеттерине жооп бербейт деп эсептешет. Алардын ою боюнча, куратор – бул камкор, асыроочу, такыр эле тарбиячы эмес. Өндүрүш шарттарында орун алып калган насаатчы ЖОЖ үчүн кураторго салыштырмалуу көбүрөөк туура келет. Авторлор терминдин мааниси өзгөрүшү мүмкүн экендигин да эске алышат, бирок практика жүзүндө баары бир насаатчынын тарбиялык функцияларын асыроочунун функциялары менен алмаштыруу тенденциясы орун алат, бирок бул насаатчынын тарбиялык ишмердүүлүгүнүн маанисин олуттуу түрдө жакырлантат. Эгерде насаатчыны студенттердин турмушуна көз салып, алардын ишмердүүлүгүн уюштуруучулук жактан багыттайт десек, анда бул тайпанын активин алмаштырууга тете болуп калат жана студенттердин демилгесин, өз алдынча ишмердүүлүгүн, студенттик өзүн-өзү башкарууну чектөөгө алып келет.

Насаатчынын негизги функциялары төмөндөгүлөр менен аныкталат:

А) тайпаны же айрым студенттерди түйшөлткөн идеялык-саясий жана адептик маселелерде студенттердин жакын насаатчысы болуу;

Б) окууга, студенттердин илимий иштерине, тайпанын ички жана жатаканадагы турмушуна тиешелүү учурдагы маселелерди чечүүдө консультация берип, кеңешчи болуу, биринчи курста - ЖОЖ турмушуна ыңгайлашууга жардам берүү;

В) диспуттарды, адабий чыгармалардын, кинофильмдердин талкуусун өткөрүүдө, жолугушууларды пландаштырып уюштурууда тайпанын активине жардам берүү;

Г) студенттердин жеке турмуштук маселелерин чечүүдө, татаал чыр-чатактуу кырдаалдарды жеңип өтүүдө кеңешчи болуу ж.б. [131,6-б.].

Башка дагы бир педагогдор тастыктагандай, насаатчы азыркы студенттерге мүнөздүү өзгөчөлүктөрдү эсепке алууга тийиш. Жаштардын көпчүлүк бөлүгү ЖОЖго музыкалык, көркөм мектептерди аяктап келишет, спорттук секцияларга катышкан болушат, чет тилин билишет. Ошондуктан эң алгачкы күндөн тартып насаатчы студенттин ишмердүүлүгүн ар күнү лекциялык жана семинардык сабактарда гана эмес, окуудан тышкаркы убакта да жигердүү иштөөгө багыттоого тийиш [119, 8-б.].

Куратор. Көпчүлүк изилдөөчүлөр (Л.Д.Демина, Л.В.Кондрашова, Т.М.Куриленко, Н.П.Любимова, А.Н.Максимов, Ю.В.Родионов, Б.А.Смирнов, А.Б.Ценципер, Э.И.Шнибекова ж.б.) практикада дал ушул терминди колдонушат. Алардын ою боюнча, куратор – бул студенттин улуу жолдошу, жаштардын урматтоосуна ээ болгон, абройлуу мугалими, мыкты насаатчысы. Академиялык тайпанын куратору – бул студенттердин бөтөнчө руханий насаатчысы, алгачкы тарбиячылары менен кеңешчилеринин бири, тайпадагы коомдук турмушту уюштуруучу. Башка жагынан, ал студенттерге ЖОЖдогу окутуу жана илимий-изилдөө иштеринин усулдарына ээ болууда жардам берүүгө тийиш. Куратор – бул студенттерди тарбиялоону эң маанилүү аспектиде – баарыдан өзүнүн предмети аркылуу ишке ашыруучу эң мыкты лектор, дидакт. Куратор – бул илимдин орчундуу маселелерин изилдөөчү, ага башкаларды да кызыктыруучу, ошондой эле негизинен

аудиториядан тышкаркы иштерде студенттик тайпа жана андагы ар бир студент менен конкреттүү тарбиялык иш алып барган ойчул окумуштуу.

В.Я.Якубов, куратор катары, кураторлук – бул жашоо образы деп эсептейт жана бул ишмердүүлүккө алгач киришип жаткан окутуучуларга мындай кеңештерди берет:

- баарынан жакшысы тайпаны биринчи курстан акыркы курска чейин алып баруу керек;

- студенттер менен аудиториядан тышкаркы иштер эң башкы мааниге ээ болот;

- тайпа менен болгон карым-катнаш эпизод сыңары болбоого тийиш;

- өз ара ишеним болууга тийиш [165,26-б.].

Л.А.Редько белгилегендей, бүгүн кураторлукка зор көңүл бурулууда. Кураторлор студенттердин маданий өсүү процессине, ар түрдүү кырдаалдарда белгилүү бир тажрыйбанын калыптанышына максат багыттуу өбөлгө түзө алат. Куратордун функциялары көп, баарыдан мурда, бул – насаатчы, ал эми азыркы түшүнүү боюнча – менеджер, б.а. конкреттүү максаттарга жетүү үчүн башка адамдардын ресурстары менен ички потенциалын пайдалануучу тарап [145, 76-б.].

Е.Кролевецкая ынангандай, ЖОЖдо болочок адистин калыптануусу тарбиялоо процессинде жүрөт, тарбиялоо студенттердин өз алдынча өнүгүүсү үчүн шарт гана түзбөстөн, аларды болочок адистин кесиптик жактан маанилүү сапаттарын жалпы адамзаттык баалуулуктардын алып жүрүүчүсү, чыгармачыл инсанды жаратуучу катары болочок кесиптик ишмердүүлүккө багыттоого тийиш. Бул процессти ишке ашырууда эң маанилүү академиялык тайпанын кураторуна, анын студенттер менен болгон өз ара аракеттенүүсүнөн жаралган белгилүү бир мамилелер системасына таандык болот [146,11-б.].

Албетте, студенттерди куратор гана эмес, ар бир окутуучу тарбиялоого тийиш. Бирок айрым бир студенттик тайпадагы микроклиматты терең үйрөнүүгө, аны менен күн алыс сүйлөшүүгө, студенттердин жекече

өзгөчөлүктөрүн билүүгө, ар бир студенттин жөндөмдөрүн, сурамдарын жана умтулууларын эсепке алууга куратордун гана мүмкүнчүлүгү болот [76,10-б.].

Биз, кураторду студенттик тайпанын кызыкчылыктарын коргоочу ыйгарым укуктуу өкүлү деп эсептеген М.С.Якушкина менен макулбуз. Куратор – бул студенттерге билим берүүнүн максаттарын, милдеттерин жана өзгөчөлүктөрүн түшүнүүдө, кесиптик ишмердүүлүккө болгон даярдыгында, ошондой эле ЖОЖдон тышкары ар кандай чөйрөдө жардам берүүгө далалаттанган жекече кеңешчи. Куратор – бул студенттик турмушту кайра түзүүчү долбоорлор менен программалардын активдүү катышуучусу, авторлошу [142,118-123-б.].

“Куратор” (лат.- камкорчу, кам көрүүчү) деген сөздүн өзү кандайдыр бир ишке байкоо жүргүзүү тапшырылган тарапты билдирет, бул сөз куратордун эмгегинин мазмунун толук чагылдыра албайт. Ошондуктан бул талапка бир топ толугураак жооп берүүчү сөздү тандоо зарылдыгы келип чыкты.

Тьюторлук система – бул тарбиялоо системасы эмес, англистердин салттуу окутуу системасы экендигин, мында тьютор студенттин логикалык ойлоо жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө жана ал лекция учурунда алган маалыматты түшүнүүдө жардам берерин, ошондой эле студенттердин изилдөөчүлүк кызыгууларын өбөлгөлөөрүн эске алсак, анда “тьютор” терминин тарбиялык иш менен алектенген педагогду аныктоо үчүн колдонуу так болбой калат.

Биз терең ынангандай, “куратор” деген сөздү “кеңешчи”, “тарбиячы”, “жардамчы”, “насаатчы”, “уюштуруучу”, “жетекчи” деген сөздөр менен алмаштырууга болбойт. Анын үстүнө тайпанын кураторунун алдында турган – бирдиктүү, уюшулган жамаатты түзүү сыяктуу негизги милдеттин өңүтүнөн караганда бул таптакыр төп келбейт. “Куратор” түшүнүгү, бир топ көлөмдүү жана терең мааниде экендиги шексиз. Биз кураторду студенттик тайпанын жетекчиси, ошол эле учурда уюштуруучу да, насаатчы да, тарбиячы да, кеңешчи да болуп саналат деп эсептейбиз.

Кайра куруу мезгилинде көпчүлүк советтик ЖОЖдор кураторлук иштен баш тартышкан. Ага улай 1990-жылдары СССР ыдыраы менен 70 жыл бою калыптанып калган жашоо тажырыйбабызды бир күндө тебетей тегеренгиченди чанып, союздан калган “кир сууну төгөм деп жатып баланы идиши менен кошо ыргытып жибергендей” андагы көптөгөн пайдалуу баалуулуктар менен адаттардан ажыраган сыяктуу эле куратордук институттун ишмердүүлүгү да токтогон. Аны кураторчулук жаатында бир кылымдан ашык тарыхы бар Томск политехникалык университети да мынтип мойнуна алат: “Токсонунчу жылдардын башында сырткы объективдүү себептерден улам бул тармактын иши солгундап, кураторчулук көпчүлүк учурларда формалдуу жашап калган. Бул мезгилдин кесепети азырга чейин тийип: муундан муунга өтүүчү адаттардан жана традициялардан ажырадык” [68, 5-6.].

Союздун тоталитардык режиминен кутулдук деп кудундаганыбыз менен эгемендүүлүккө кошулуп коомго ээнбаштык бар тарабынан аркырап кирип келди. Жаштар арасында рекет, мафия, криминал, аракеттик, наркомания күч алды. Моралдык баалуулуктар бузулуп (сойкулук; улууларга, элдик каада-салтка болгон урмат жоголду; кийинүү, сүйлөө маданияты өзгөрдү), адамдын рухий дүйнөсүн – гуманизмди азыктандыруучу искусствону: театр, көркөм адабиятты жаштар тиктебей да калышты. Мектепте окуган окуучулардан тартып, студенттер, көпчүлүк жаштардын эңсегени оңой оокат болуп, тез эле бай-манап же чиновник болуп кетүү – алардын идеалына айланды. Мамлекет башчылары ойлоп тапкан ар кандай идеологияны демократиялык режим (оппозиция, плюрализм, сөз эркиндиги, адам укугу сыяктуу баалуулуктар) четинен жаратпай келүүдө. Өлкө бийлигиндеги туруксуздук - жетекчилердин тез-тез алмашуусу тармактардагы системалуу иштин жүрүшүнө өз кедергисин тийгизип келе жатат. Глобализациянын (ааламдашуунун) жакшы да, жаман да жактары коомдун эс-акылын жыйдыра койбой агылып кирүүдө. Эркин коомдогу баш айлантакан маалыматтар – баарысы “тарбия” деген баалуулуктун баркын

бүдөмүктөтүп, арткы планга сүрүп таштады. Канткен менен адамзат бытиеси токтоп же күтүп турбайт, атайын уюштурулган системалуу тарбия болбосо деле стихиялуу түрдө алдыга же артка кыймылда болот. Ар кандай өнүгүү өзүнөн-өзү болбойт, белгилүү бир закон ченемдүүлүктүн негизинде өнүгөт. Биз бүгүн жаштарыбызды педагогикалык жактан кароосуз таштап койгонубуз менен келечекте алардан чоң жетишкендиктерди үмүт кылбашыбыз керектигин элдик педагогиканын “Эмнени эксең, ошону аласың” деген макалы эскертет.

Эгемендүүлүктүн алгачкы стихиялуу жылдарында жаштарыбызда тамыр ала түшкөн тарбия көйгөйлөрү тез арада мамлекет менен коомду бул жаатта зарыл мыйзамдарды, программаларды, концепцияларды иштеп чыгууга мажбур кылды. Куратордук институтту союздун табылгасындай көргөнүбүз менен эгемендүүлүктүн жылдарында Россия, Белорусия, Казакстандын жүздөгөн ЖОЖдору кураторлор жөнүндө жоболорду жаңыдан иштеп чыгышып, бул институттун иштерин кайрадан жандандыруу башталды. Ошол эле Томск политехникалык университети “90-жылдардын орто ченинде тарбиялык иштердин маанилүүлүгүн түшүнгөн соң “Куратор – студенттердин түрлүү-түмөн суроолорун, көйгөйлөрүн чечүүдө жардамчы, жетекчи жана дос гана болбостон, ЖОЖдун администрациясы менен студенттердин ортосунда байланыштыруучу звено” деген формула боюнча кураторчулук ТПУда кайрадан жанданды” деп, бүгүнкү күндө бул университетте куратордук институтту уюштурууга жана өнүктүрүүгө чоң көңүл бөлүнө баштаганын маалыматтардан көрүүгө болот [6].

Бүгүнкү күндө кураторлук институттун ишмердүүлүгү өтө активдешип оожалып кетпей же биротоло жоюлуп калбай, формалдуу жашап келет. Советтер союзунун тушунда профессордук-окутуучулук жамаат куратордук милдетти эч жакка кылчаңдабастан аткарып, студенттерди тарбиялоо ишинде зарыл институт катары кабылдап келишкен болсо, азыр андай эмес. СССР ыдырап, Кыргызстан эгемендүү өлкөгө айланышы менен коомдук турмуш бар тарабынан, өзгөчө социалдык-экономикалык жана саясий жагынан

жаңыланууга дуушар болду. “Коомдо жашап туруп, коомдон бөлүнүп алып жан сактоо мүмкүн эмес” деген В.И.Лениндин [8,17-б.] кебиндей өлкөдө жүрүп жаткан базар экономикасынан, демократиялык процесстерден ЖОЖдор да сыртта калбай, өткөөл мезгилди баштан кечирди. Ошол өткөөл мезгилдин тушунда союздагыдай тоталитардык талап, тартип өзүнөн-өзү жок болуп, стихиялуу эркиндикке көнө түшкөндүктөн, мурунтан калыптанып калган тартип-эрежелерди ошол бойдон улантып кетпедик. Анын үстүнө Билим берүү министрлиги окуу процессине гана көңүл бөлүп, жалпы педагогикалык процесске маани бербей, тактап айтканда, тарбиялоо ишине формалдуу мамиле кылууга өткөн. Министрликтен талап жок болгондуктан ЖОЖдордогу тарбия процессин уюштуруу ошол окуу жайдын жетекчилигинин педагогикалык билимине, эркине, каалоосуна жараша иш тутулуп келүүдө. Ошентип, ЖОЖдорду бул маселеде жоопкерчиликке чакырчу мамлекеттик мекеменин компетентсиз мамилесинен улам куратордук ишмердүүлүк аткарылбай, унутулган, көңүл бөлүнбөгөн абалда калган.

Куратордук ишмердүүлүктү унута түшкөн ЖОЖдордо бул институтту кайрадан жандандыруу алдаганча теориялык, методикалык жана практикалык көйгөйлөр менен коштолору анык болчу. Окутуучулук гана милдетти аркалаганга өткөн ЖОЖдун педагогдору түйшүгү түмөн куратордук жумушту аткаруудан эринишип, аны капкайдагы формалдуу, бюрократиялык талап катары көрүшүп, кураторлорду куру бекер иш менен кыйнап жаткандай түшүнгөндөрү да жок эмес. А түгүл “Он сегиз жашка толуп, колуна паспорт алган студенттерге тарбиянын кереги барбы?”, “Окутуучулар куратордук иш менен ыбырсып жүрө берсе, илимди качан жазышат?” деген жүйөөлөрдү (мүмкүн, шылтоолорду) чоң-чоң жыйындарда айткандарына күбө болуп келебиз.

Жогорудагыдай түрдүү объективдүү жана субъективдүү көйгөйлөргө карабастан Кыргыз Республикасынын ЖОЖдор арасында куратордук институттун ишмердүүлүгү Ош мамлекеттик университетинде сакталып гана

калбастан, кураторлордун ишмердүүлүгүн жакшыртууга бир топ аракеттерди жасап жаткандыгын белгилөөгө болот. Алсак, 2008-жылы “ОшМУда студенттик тайпалардын кураторлору жөнүндө” жобосу кайрадан кеңейтилип иштелип чыгып, 2009-жылы “Студенттик тайпалардын кураторлоруна көрсөтмө”, “Студенттик тайпаларда тарбиялык иштерди жүргүзүүнүн болжолдуу планы” жана 2011-жылы атайын “Куратордук журнал” даярдалып университеттин ар бир кураторуна жыл сайын окуу жай тарабынан басмадан чыгарылып, акысыз пайдаланууга берилет. Кураторлорго моралдык-материалдык стимул берүү жагы да каралган: 2008-жылы «Жылдын куратору», «Эң мыкты студенттик тайпа» сынактарынын жоболору кабыл алынып, бул сынактар жыл сайын стабилдүү уюштурулуп, жеңүүчүлөрү Кытай мамлекетине стажировкага жөнөтүлүп, Ысык-Көл, Сары-Челек, Арстанбап сыяктуу эс алуу жайларына жолдомолор, акчалай сыйлыктар берилип келе жатат. Ал эми 2007-жылдын 2-ноябрында өткөн ОшМУнун Окумуштуулар Кеңешинин №2 жыйынында “Куратордук жумуштарды аткарган окутуучуларга башка окутуучулардан айырмалуу эмгек маянасын төлөп берүү жагы каралсын” деген токтом кабыл алынып, ал 2012-жылдын октябрь айынан баштап ишке аша баштады. Натыйжада жылына 2 млн. сом өлчөмүндөгү акча каражаты университеттин 800 кураторуна ай сайын кошумча маяна катары берилүүдө.

1.2. Окуу-тарбия процессинин түрдүү баскычтарында кураторлордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун проблемалары

Кураторлук институту ХХ кылымдын башында пайда болуп, андан кийин советтик жогорку окуу жайларда кайра жаралды. Азыркы күндө ал үчүнчү жолу кайра жаралууда деп айтууга болот. Бүгүнкү күндө кураторлук милдет көпчүлүк ЖОЖдордо бар, андыктан кураторлук институту маанилүү өзгөрүүлөргө дуушар болору шексиз жана ага жаңы талаптар коюлууда. Азыркы шартта коомдун жогорку билимге болгон талабы өзгөрүп жатат. Биз эгемендүү мамлекет болгондон бери Кыргыз Республикасында 2012-жылдан

баштап адистерди даярдоонун көп баскычтуу системасына өттүк. Бул максатты ишке ашырууда кураторлордун тарбиялык иштеринин мааниси жана анын мазмуну да сапаттык жактан өзгөрдү. Экинчи жагынан, студенттерге ар бир жыл сайын байкоо жүргүзүү менен көпчүлүк окутуучулар ар бир окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрдү салыштырып көрүп, азыркы жаштарда социалдашуу процессинин жай жүрүп жаткандыгын белгилешүүдө.

Көпчүлүк абитуриенттер жогорку билим берүү системасы коюп жаткан жаңы академиялык талаптарга төп келүүгө даяр эмес. Анын үстүнө алар окутууну уюштуруунун жаңы формаларына дароо эле көнүп кетпейт. Кечээки мектеп окуучусу ЖОЖго келип, ал үчүн бардык тарабынан жаңы болгон билим берүү системасына туш болот. Бул система мектептеги окутуудан уюштуруу жагынан да, методикалык жактан да, мазмуну жагынан да, ошондой эле негизги максаттары жана багыттары боюнча да айырмаланат.

Экинчиден, күндөлүк жашоонун мүнөзү өзгөрөт. Эми ал өзүнүн бирге окуган 25 классташы менен эмес, 100-150 адамга эсептелген агымдык аудиторияда олтурат, мындай көрүнүш кечээки эле абитуриенттерге ар кандай таасир калтырышы мүмкүн – суктануудан тартып адашып калганга чейин. Адамдын табигый “жекече муктаждыктары” болгон керектөөлөрү көпчүлүк учурда канааттандырылбай калат. Биринчи окуу жылынын биринчи семестри – студенттин жаңы билим берүү системасына ыңгайлашуу мезгили.

Биринчи курстун студенттеринин ЖОЖ турмушуна тез жана ийгиликтүү ыңгайлашуусу алардын кесипке ээ болуусунун, б.а. алар эмне үчүн университетке келгендигин, жогорку билим берүү системасы кандай милдет аткаруусун түшүнөт. Студенттердин ЖОЖ турмушуна ыңгайлашуусунда маанилүү ролду куратор ойнойт.

Үчүнчүдөн, куратордун ишинин мазмуну класс жетекчинин ишинен кескин айырмаланат. Ал мазмун ошону менен кошо биринчи курстун

студенттеринин курактык өзгөчөлүктөрү менен да аныкталат. Бул деген өзүнүн бөтөнчө психологиялык өзгөчөлүктөрү жана курактык кызыкчылыктары бар башкача курак. Бул курактык мезгилде окшоштук (идентичность) калыптанып бүтөт. Мында кесиптик жактан өзүн-өзү аныктоо жана коомдун экономикалык, саясий жана коомдук турмушуна катышуу муктаждыгы биринчи орунга чыгат.

Чет өлкөлөрдүн жогорку окуу жайларында тарбиялык иштер акыркы мезгилге чейин билим берүү процессинин айрым бир элементи катары каралган эмес [139,180].

Батыштагы кадимки типтүү ЖОЖдун куратору (course coordinator, advisor) – бул, баарыдан мурда, окутуунун баштапкы этабында студенттердин ыңгайлашуусуна жардам берүүчү, социалдык байланыштарды, анын ичинде окутуучулар менен болгон байланыштарды жолго салууга өбөлгө түзүүчү адам. Куратордун жаш адиске болгон инсандык жактан калыптануусу үчүн жекече жоопкерчилиги жок, анын үстүнө бул окутуучулардан талап кылынбайт. Дал ушул нерсе ЖОЖдун коом алдындагы милдети боюнча алып караганда, биздин ЖОЖдор менен Батыштын позициясынын ортосундагы түп-тамырынан бери болгон айрымачылык болуп эсептелет.

Бул кубулуштун алгачкы себеби – окмуштуу-психологдордун, социологдордун, этнологдордун атайын изилдөөлөрүнө ылайык тарбиялоо мамлекеттик буюртма катары Советтер союзунан бөлүнгөн өлкөлөргө гана мүнөздүү.

Ошол эле учурда АКШ менен Австралиянын (т.а., Royal Melburn University of Technology - Австралия, Univesrity of Iowa, Univesrity of Nothern Iowa - АКШ) жогорку окуу жайларынын студенттеринин арасында жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыгын талдоо көрсөткөндөй, батыш ЖОЖдорунда студенттик өзүн-өзү башкаруунун деңгээли бир кыйла жогору. Бул жаштардын ар кандай кызыгууларын камтыган клубдарды түзүүдөн, өз алдынча иш-чараларды, презентацияларды өткөрүүдөн, өз ара

жардамдашуудан жана практиканы студенттерди кызыктарган ишканаларда өткөрүүнү уюштуруудан көрүнөт. АКШнын коомдук студенттик уюмдарынын ишмердүүлүгүн талдоо күбөлөндүрүп тургандай, аудиториядан тышкаркы ишмердүүлүктүн жок дегенде төрт башкы багыты бар: интеллектуалдык, эмгектик, эстетикалык жана физикалык [87].

Дал ушул студенттик өзүн-өзү башкаруу органдары жана коомдук студенттик уюмдар аркылуу (боордоштуктар, ассоциациялар, клубдар, ансамблдер, кайрымдуулук комитеттери ж.б.) студент жаштарды тарбиялоо боюнча атайылап жарыяланбаган программалар аркылуу турмушка ашырылат, булар кур дегенде эки деңгээлде – университеттик жана мамлекеттик деңгээлде иштелип чыгат (Я.С.Колибабюк).

Бүгүнкү күндө АКШнын университеттери менен коллеждеринин студенттеринин аудиториядан тышкаркы ишмердүүлүгүнүн программалары аудиториялык сабактардын пландарынан айырмаланып, студенттин инсан катары социалдык маанилүү сапаттарын калыптандыруу милдетин камтыйт [87].

Ушуга жараша студенттердин өзүн-өзү башкарууга катышуусу бардык жерлерде колдоо табууда, тактап айтканда, Потомак университетинин докладында төмөнкүдөй жобо бар: жарандык сезимдин болушун көздөгөн улуу куракка, өз позициясын иштеп чыгууга, позитивдүү социалдык баалуулуктарды бекемдөөгө өтүүнү жеңилдетүү үчүн жаштар башка адамдардын турмушуна, коомдун муктаждыктарына активдүү тартылуусу зарыл (Я.С.Колибабюк).

АКШ университеттеринде жогорку курстардын студенттери окуу жылы башталардан бир ай мурда биринчи курстун студенттери үчүн ЖОЖ боюнча экскурсия өткөрүп, аларды ЖОЖдо окуу эрежелери, жүрүм-турум нормалары менен тааныштырышат.

Андан сырткары, азыркы шарттарда АКШнын көпчүлүк жогорку окуу жайлары тарбиячы, жатакана боюнча кеңешчи, жекече жетектөө боюнча адис

сыяктуу штаттык кызматтарды киргизип, студенттерди тейлөө чөйрөсүн кеңейтип жатышат.

Ошону менен бирге Американын окуу жайларында [141] куратордун, окутуучунун, ЖОЖ администрациясынын студенттердин ата-энеси менен студент аркылуу болгон карым-катнашы жайылтылган.

Демек, азыркы шарттарда, АКШнын өз престижи тууралуу кам көргөн ар кандай жогорку окуу жайы өзүнүн тарбиялык максаттарын баса белгилебей туруп эле, коомдук кызыкчылыктарга жана идеалдарга ылайык жарандын инсандык, бүлөчүлдүк, болочок адисти калыптандыруу боюнча ишмердүүлүктү иш жүзүндө пландаштырат, уюштурат жана көзөмөлдөйт.

Жогору коомдук макамга ээ болгон адисти инсандык жактан калыптандыруу үчүн америкалык ЖОЖдордо абдан жагымдуу шарттар түзүлгөн. Студенттердин аудиториядан тышкаркы ишмердүүлүгүн башкаруу өз жумушчу убактысын жекече жетектөөгө, жекече окутууга, студенттик кызматка арнаган студенттик мамилелер тармагындагы адис тарабынан ишке ашырылат; студенттик борборлордун, ЖОЖ администрациясынын жана окутуучулардын кызматташтыгы колго алынат; окуудан тышкаркы ишмердүүлүктү укуктук жөнгө салуу камсыздалат, аудиториядан тышкаркы иштердин формалары менен каржаттарын кеңири тандоо мүмкүнчүлүгү берилет (Я.С. Колибабюк).

Батыш өлкөлөрүндөгү жаштардын алдында жетилүү зарылдыгынан келип чыккан ыңгайлашуу милдети турат. Обьективдүү факторлор жаштарды өзүн инсан катары кайрадан андап-сезүүгө, өзүн-өзү жөнгө салуу, өзүн-өзү уюштуруу жана өздүк тартип маселелеринин курчушуна алып келет.

Азыркы студенттин инсандык сапаттары тууралуу сөз болгондо, анын өспүрүмдүк оптимизми, энергиясы, иштиктүү ишкердүүлүгү көбүнесе дүйнөгө болгон туруктуу көз карашынын, бекем адептик принциптеринин, калыптанган коммуникативдик көнүмдөрүнүн жоктугу менен айкалышарын белгилөө керек. Өздөрүнүн баалоосу боюнча, азыркы студенттер

адамгерчилиги, чынчылдыгы, ак ниеттүүлүгү менен анчалык эле айырмалана алышпайт (Ю.Р.Вишневский, В.Т.Шапко). Ошол эле убакта өзүнө болгон сынчыл мамиленин болушу жаштардын аң-сезиминде салыштыруу, турмушка болгон кызыгуу, жаңыны кабылдоо мүмкүнчүлүктөрүнүн кандайдыр бир үлгүлөрүнүн бар экендигинен кабар берет.

Аракеттерди координациялоого окуу жайынын өзгөчө бир микромаданиятын, анын идеологиясын калыптандыруу аркылуу жетүүгө болот. Биринчи курстан тартып студентти ал өзгөчө бир микродүйнөнүн; өлкөдөгү экономикалык, саясий, руханий кырдаалга карабастан башка кесиптик союздардан өзгөчө мүнөзү, инсандык багытталуусу, дүйнө таанымы, маданияты менен айырмаланган адамдар тобунун бөлүкчөсү экендигине ынандыруу керек.

Баса, көпчүлүк европалык изилдөөчүлөр белгилегендей, америкалык, англиялык, австралиялык окуу жайлардын чет өлкөлүк студенттер үчүн артыкчылыгы англис тилинде сапаттуу окуткандыгында гана эмес, студентке багытталган достук чөйрөнү жаратуу үчүн каражат жумшарында турат [151].

Тарбиялык процессте кураторлор негизинен төмөндөгү функцияларды: насаатчынын, тарбиячынын жана кеңешчинин функцияларын аткарууга далалаттанышты. Академиялык тайпанын тарбиячысы жана насаатчысы катары кураторлор тарбиялык процессти башкарууну өздөрүнө алышты, өзүн-өзү башкаруу органдарын активдештирүүнүн үстүндө иштешти, студенттердин активдүүлүгүн, алардын чыгармачылык иштерге катышуусун өбөлгөлөштү, жетишүүсүн көзөмөлдөштү, таасир этүүнүн мазмунунун жана уюштуруу формалары менен каражаттарынын айкашуусун камсыз кылышты.

Тажрыйба көрсөткөндөй, бардык эле функцияларды толук көлөмдө аткаруу мүмкүн эмес. Анын себеби болуп, объективдүү да, белгилүү болгондой, инсанды тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн натыйжалуулугун төмөндөтүүчү субъективдүү да тоскоолдуктар эсептелет. Алардын ичинде, инсан психологиясын жетиштүү билбегендик, куратордун студенттер менен иштөөгө болгон формалдуу мамилеси, куратордун окуу-методикалык

жүктөмү да барлыгы менен түшүндүрүлүүчү убакыттын жетишсиздиги ж.б. себептер бар. Инсандын жекече өзгөчөлүктөрүн билбегендик академиялык тайпа менен да, айрым студенттер менен да иштөөдө оптималдуу каражаттар менен усулдарды тандоого дайыма эле мүмкүнчүлүк бербейт. Бул жумушту артка тарткан негизги тоскоолдук – кураторлук ишмердүүлүккө болгон формалдуу мамиле болду.

Белгилүү болгондой, биринчи курстун студенттеринин айырмалуу белгиси болуп, бул жаштардын алар үчүн жаңы болуп эсептелген жашоо менен ишмердүүлүккө карата ыңгайлашуу маселеси саналат. Бул процесстин психологиялык жагына көңүл буруу керек, ал, бир жагынан, жаш адамдын инсандык түзүмүнүн өзгөрүүсү менен, экинчи жагынан – мектеп жамаатынан кеткенден кийинки психологиялык жана руханий атмосферанын өзгөрүүсү менен байланышкан. Албетте, бул процесс жекече жүрөт жана жаш адамдын инсанынын интеллектуалдык жана психологиялык түзүлүшүнөн да, анын буга чейинки тажрыйбасынан да көз каранды болот. Биринчи курстун кураторлору бул этапта иш жүргүзүүнүн жекече формасына артыкчылык беришти. Мында иштин маңызы ар бир студентке көңүл бурууда, өзгөчө, куратордун ар бир адамга жекече таасир этүүсүндө турду. Ар бир студент куратор үчүн көптүн бири эмес, инсан катары, жекечелик катары өзүнчө кызыктуу экендигин билүүсү маанилүү.

Биринчи курста студенттин окууга, болочок кесибине болгон мамилеси калыптанат, өзүн-өзү издөөсү жүрөт. Алгачкы ийгиликсиз учурлар анын көңүлүн калтырышы мүмкүн, бөлүнүүгө, пассивдүүлүккө апкелиши мүмкүн. Ушуну көрө билүү менен кураторлор биринчи курстун студентине өзүн-өзү тастыктоого, жаңы шарттарда өз мүмкүнчүлүктөрүн жана жөндөмдөрүн ачууга, өзүнө болгон ишеним жаратууга жардам беришти.

Биринчи курстун кураторлору өз алдына төмөнкүдөй милдеттерди коюшту:

- студенттердин өнүгүүсүнө жана өзүн-өзү аныктоосуна жардамдашуу максатында алардын инсандык өзгөчөлүктөрүн, жөндөмдөрүн жана кызыгууларын изилдеп-үйрөнүү;

- өз тарбиялануучуларын билүү, аларда болуп жаткан өзгөрүүлөрдү байкоо, каттоо, эске тутуу жана эсепке алуу;

- студентке өз убагында жардам берип, аны колдой билүү;

- ата-энелер менен иштей билүү.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, студентти мыктыраак билүү үчүн анын анкетасы же ЖОЖ ичиндеги баарлашуу менен гана чектелүүгө болбойт. Эң башкысы болуп куратордун студенттер менен болгон бейформал байланыштары эсептелет. Ушунда куратордун ишинин ийгилиги жатат. Куратордун бул этаптагы ишинин ийгилиги өзүнүн иштиктүү сапаттарын пайдалануу билгичтигинен да көз каранды. Мисалы, туристтик жүрүштөр, аңгемелешүүлөр анын үй-бүлөсү, үй-бүлөлүк салттары, үй-бүлөдө эс алуунун формалары, улуулар менен балдардын өз ара мамилеси, коомдун азыркы проблемаларына болгон мамилеси ж.б. тууралуу кеңири түшүнүк берет. Студенттер аларга болгон кызыгуу жана урматтоо бар экендигине ынанганда, чын көңүлдөн ачык мамиледе болоруна кураторлор көңүл бурушту. Биз кураторду ал үчүн майда-чүйдө нерсе болбостугуна, себеби ал башка окутуучуларга караганда өз мисалында тарбиялай аларына ишендирдик.

Ош мамлекеттик университетинде 2016-2017-окуу жылынан баштап окуу жайдын бардык 1-курстары үчүн сентябрь айынын алгачкы жумасында адаптациялык жолугушуулар уюштурулуп баштады. Бул иш-чарадан студенттер жогорку кесиптик билим берүү жөнүндө алгачкы маалыматтарды ала алышат: университеттик окуу-тарбия дисциплиналары, китепкана, студенттик өзүн-өзү башкаруу уюмдары, спорттук-маданий ийримдер ж.б. Ушул эле маалыматтар китепче түрүндө басмадан чыгарылып ар бир студентке акысыз таратылат. Ал эми чет өлкөлүк студенттер үчүн Ош шаарынын социалдык-маданий-тарыхый жайлары, маршруттук автоунаалар,

мекеме-ишканалардын даректери кошо камтылып, англис, орус тилдеринде чыгарылган.

Андан сырткары, негизги милдеттеринин бири студенттик тайпада актив тарабынан демократиялык негизде башкарылуучу өнүккөн жамаатты жаратуу экендигин куратор эске тутуусу керек болчу. Дал ушундай шарттарда адистин инсанынын калыптануусу бир топ ийгиликтүү жүрөт. Бирок, биз ынангандай, бирдиктүү жамаат дайыма эле дароо түзүлө койгон жок. “Жамаат” жана “тайпа” – бир тартиптеги, бирок тендеш эмес түшүнүктөр. Азыркы педагогдор менен психологдор, мисалы, Е.С.Кузьмин, тайпа деп, кандайдыр бир жалпы, объективдүү жашап жаткан мүнөздөмөлөр менен касиеттерге (жынысы, курагы, кесиби ж.б.) ээ болгон адамдардын жыйындысын түшүнөт [140,5-б.]. Ушул белгилер аркылуу, “шарттуу” же “статистикалык” деп аталган тайпалардын ар канча санын бөлүп кароого болот. Андан сырткары, реалдуу деп аталган тайпалар да бар, алардын негизинде жалпы максатка жетүү үчүн күч-аракеттерди бириктирүү зарылдыгы жатат. Реалдуу тайпанын айырмалуу белгиси болуп психологиялык карым-катнаш эсептелет, ал жамааттык чечимдердин, баалоолордун, пикирлердин, жалпы милдетти чечүүгө багытталган эмоционалдык жана эрктик биримдиктин болушуна мүмкүндүк берет.

Изилдөөнүн жүрүшүндө биз аныктагандай, студенттик жамаат өз өнүгүүсүндө үч стадияны өтөт. Биринчи стадия – бул тайпанын калыптануу мезгилиндеги формалдуу түзүмү. Жамааттын калыптануусунун бул стадиясы үчүн ЖОЖ турмушунун эң жөнөкөй талаптарын, нормаларын жана салттарын студенттер тарабынан өздөштүрүү, иш көндүмдөрүнө ээ болуу мүнөздүү. Бул милдеттерди кураторлор биринчи курстун студенттери менен иштөөдө өз алдыларына коюшту, бул учурда академтайпада белгилүү бир өзгөрүүлөр жүрөт, бейформал мамилелер дифференцияланат, айрым бир топтор, расмий эмес лидерлер пайда болот. Кураторлор студенттерге тайпадан мүмкүн болушунча тезирээк өз ордун табууга, жагымдуу психологиялык климат жаратууга жардамдашты, мындан ар бир студенттин

инсанынын калыптануусу жана өнүгүүсү көбүрөөк көз каранды эле. Мында маанилүү учур болуп студенттердин өз алдынча иштөө билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу, окуу тапшырмаларын оптималдуу бөлүштүрүү, убакыт бюджетин жана эс алууну уюштуруу эсептелет. Ошондой эле студенттин кесиптик жактан ыңгайлашууга болгон психологиялык даярдыгын күчөтүү да зарыл болду. Мында куратордун негизги милдети студенттерди жакшылап үйрөнүүдө, ошондой эле тайпанын активин калыптандырып тарбиялоодо турду. Бул иштин жүрүшүн жетектөөнүн кандайдыр бир деңгээлдеги авторитардык түрү, биздин көз карашыбызча, туура болгон. Экинчи стадиясы - тайпанын активин түзүү. Актив бул жерде тайпага кандайдыр бир талаптарды коё алат, аны жетектей алат. Бул стадия калыптанып калган коомдук пикирдин, жумушка жөндөмдүү активдин, студенттер арасындагы достук жана талапчан мамиленин бар экендиги менен айырмаланат. Мында кураторлорубуздун милдети активдин демократиялык башталыштагы жетекчилик усулдарын өркүндөтүүнү, алардын иш-аракетин жамааттын биримдигине багыттоону көздөгөн. Кураторлор туура чечимди оңой кабыл алууга көмөктөшүүчү көптөгөн элдик жана улуттук макал-лакаптарды пайдаланышты (мисалы, «Жалгыз жыгач там болбойт», «Акыл - жаштан, асыл – таштан», «Жүз сомун болгончо жүз досун болсун», «Эр эмгегин жер жебейт», «Өзүңдү эр ойлосоң, бирөөнү шер ойло» ж.б.). Коомдук пикир жаралып, жамаат ар бир студент үчүн референттик топ болуп калган мезгилде үчүнчү стадия башталат. Жыйынтыгында кураторлор тайпанын негизги ишмердүүлүгүндөгү жогорку биримдикке жетише алышты, бул болсо адистин инсанын калыптандыруунун комплекстүү программасын ишке ашырууга мүмкүндүк берди. Инсандын жана жамааттын турмушунда коомдук жактан маанилүү болгон максаттар жетектөөчү ролду ойной баштаганда, курсташтардын кадыр-баркын баалоого негизделген бир кыйла туруктуу инсан аралык мамилелер пайда боло баштады, студенттерге педагогикалык таасир этүү да өзгөрдү. Жамаатты калыптандыруу процессин башкаруунун мындай жолу студенттерди

массалык түрдө жана жекече тарбиялоо үчүн анын мүмкүнчүлүктөрүн бир топ толук пайдаланууга мүмкүнүдүк берет деп эсептейбиз.

Экинчи курс, биз эсептегендей, пикирлештер жамаатын түзүүгө жана алардын ишин жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Изилдөө жүргүзүүдө биз ынангандай, бирдиктүү, уюшумдуу жамаатты түзүү милдетин аткаруу үчүн куратор төмөнкүдөй иш усулдарын пайдаланышты:

- документтерди окуп-үйрөнүү усулу (студенттердин өздүк делосун, алардын илимий иштерин ж.б.);

- байкоо жүргүзүү усулу (бул усул, эгерде куратор-окутуучу ошол тайпада лекциялык курсту окуса, семинардык сабактарды өткөрсө, б.а. байкоо жүргүзүү түздөн түз окуу процессинде ишке ашырылса, абдан натыйжалуу колдонулган болот);

- пикир алмашуу усулу (куратор тарабынан диспуттарды, дискуссияларды өткөрүүдө, студенттер жана окутуучулар менен аңгемелешүүлөрдү жүргүзүүдө пайдаланылат);

- тайпалык сурамжылоо усулу (анкеталык сурамжылоо же тайпалык интервью формасында тез жоопту талап кылуучу кандайдыр бир пикирлерди ачыктоо үчүн колдонулат).

Тайпанын өзгөчөлүктөрүн изилдеп-үйрөнүүдө, биздин кураторлор төмөнкү аспектилерге көңүл бурушту:

- тайпанын курамы: студенттердин жалпы мүнөздөмөсү, таанып-билүүчүлүк деңгээли жана жалпы өнүгүүсү, алардын ишке жөндөмдүүлүгү, жетишүүсү. Тайпанын коомдук жүзү: коомдук иштерге кызыгуусу, коомдук тапшырмаларды аткаруусу;

- тайпанын ынтымагы: тайпа мүчөлөрүнүн көз караштарынын, позицияларынын дал келүү даражасы, бүтүндөй тайпа үчүн бир топ маанилүү болгон бирдиктүүлүк баалуулугу. Тайпанын биримдиги тууралуу инсан аралык мамилелердин, формалдуу жана бейформал тайпалардын мүнөзү; тайпадагы психологиялык климат, тайпанын иштерине, ийгиликтерине жана ийгиликсиздиктерине карата мамилелери айтып турат;

- тайпанын уюшумдуулугу: жамааттык милдеттерди аткаруу үчүн өз алдынча уюшуу билгичтиги; тайпадагы өз ара көз карандылык жана өз ара жоопкерчилик, тайпа кабыл алган чечимге баш ийүү;

- тайпадагы коомдук пикир: тайпа мүчөлөрүнүн тайпа тарабынан кубатталуучу же сындалуучу кылык-жоруктарынын мүнөзү, кубатоонун же сындоонун өзгөчөлүктөрү; сөздүн ишке дал келиши; сындоонун жана өзүн-өзү сындоонун өнүгүү деңгээли ж.б.;

- тайпадагы жолдоштук байланыштардын өзгөчөлүктөрү: турмуштук жана иштиктүү достук мамилелердин туюндурулушу; карым-катнаштын мүнөзү: көңүл буруучулук, мээримдүүлүк, отличниктерге жана начар жетишкендерге, тетири маанайдагы уюштуруучуларга, тартип бузуучуларга карата мамиле жасоо;

- тайпанын активи: анын курамы, кадыр-баркы, активдин тайпа мүчөлөрүнө болгон мамилеси, активдин тайпа менен болгон биримдиги;

- академиялык тайпанын факультеттин, ЖОЖдун иштери менен болгон байланышы: курстун, факультеттин, ЖОЖдун турмушун жакшыртуу боюнча сунуштарды иштеп чыгууга катышуусу; башка факультеттер жана ЖОЖдор менен байланышы; коомдук иш-чараларга катышуусу;

- тайпаны бириктирүү, жамааттын уюшумдуулугун жакшыртуу боюнча иш-чараларды тандоого карата сунуштар.

Ар түрдүү усулдарды колдонуу студенттик тайпанын активдүү ишмердүүлүгүн багыттоого, анын уюштуруучулук, интеллектуалдык жана эрктик бирдиктүүлүгүн мүнөзү боюнча изилдеп-үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк берди. Тарбиялык таасирдин натыйжалуулугу ошондой эле бул таасир этүү ишке ашырылып жаткан шарттардан (түзүлгөн кырдаалдын орду жана мезгили, тарбиячы менен тарбиялануучунун өз ара мамилелеринин өзгөчөлүктөрү) көз каранды болду жана башка факторлор да маанилүү роль ойноду.

Маалым болгондой, куратордун ишинде студенттердин турмуштук тажрыйбасынын жетишсиздиги, жогорку эмоционалдык активдүүлүк

сыяктуу социалдык-психологиялык факторлор студент жаштар менен иштөөнү өзгөчө жеңилдетет, аларда оң көз караштарды жана кызыгууларды калыптандырууга активдүү таасир этүүгө мүмкүнчүлүк берет. Экинчи жагынан, алар айрым учурларда жаштардын терс кубулуштарга каршы туруусун азайтууга да өбөлгө түзүшү мүмкүн. Мындай учурларда студенттердин жүрүм-турумунда айрым терс көрүнүштөр байкалат, алардын бир топ типтүүлөрү – шалаакылык, атайын жасалган оройлук, окууга кош көңүл мамиле, көпчүлүктүн пикирине каршы болууга умтулуу.

Биз талдоого алгандай, куратордун ишмердүүлүгүнүн татаалдыгы ал бир эле учурда демилгечи да, жетекчи да, студенттерди өз алдынчалыкка идеялык жактан шыктандыруучу да болуп эсептелет. Тарбиялык процессте студент – активдүү, өз алдынча катышуучу, ошондуктан кураторго тайпадагы тарбиялык ишти уюштурууда ар бир тарбиялануучунун активдүүлүгүн ойготууга, пассивдүү байкоочулардын пайда болуусуна жол бербөөгө, тайпадагы тарбиялык ишти башкарылуучу, педагогикалык жактан максатка ылайыктуу жана инсанга багытталган болуусуна кам көрүүгө туура келет. Өз кезегинде, бул ой жүгүртүүнүн удаалаштыгын, чечим кабыл алуудагы жоопкерчиликти, болочок адистердин илимий жана коомдук ишмердүүлүктөгү жогорку жигердүүлүктү эсепке алууга мүмкүнчүлүк берет.

Мында студенттик өзүн-өзү башкаруу да маанилүү ролду ойнойт. Студенттик өзүн-өзү башкаруу органдары чечим кабыл алуусунда ЖОЖ администрациясы жана кураторлор тарабынан кийлигишпөө принцибин кармоого туура келди. Кураторлор өзүн-өзү башкаруу органдарынын ар бир чечими аткарылуусуна жана натыйжалары тууралуу кеңешмеде билдирүү берилүүсүнө кылдат көзөмөл жүргүзүштү. Кеңешчи же улуу жолдош катарында гана болуу менен кураторлор студенттердин проблемаларына карата өзүнүн көз карашын билдирип турушту, бул болсо студенттер кабыл алган милдеттерин бир топ натыйжалуу аткарууга көмөк болду. Албетте, педагог-куратор жаш адамдын инсанын окуп-изилдөө методикасын билүүгө жана алынган натыйжалар боюнча туура жыйынтык чыгарууга тийиш.

Студенттин инсан катары калыптанышын изилдеп-үйрөнүүдө кураторлор психологиялык мүнөздөмөнүн биз иштеп чыккан схемасын пайдаланышты, ал студенттердин төмөндөгүдөй психологиялык өзгөчөлүктөрүн аныктоону көздөйт:

- студенттин инсан катары багытталышы (кызыгуулары, кесиптик умтулуулары, ЖОЖдо окуудагы мотивдери, өзүн-өзү баалоосу, жамааттагы абалы, ынанымдары);

- ар түрдүү жөндөмдүүлүктөрү;

- интеллектуалдык мүнөз белгилери (чыгармачлык мүнөзү, ойлоосунун өз алдынчалыгы жана сынчылдыгы, акыл-эсинин логикалуулугу, ынтызарлыгы ж.б.);

- темпераментинин өзгөчөлүктөрү.

Мындай мүнөздөмө, биз ойлогондой, тигил же бул студентке мүнөздүү болгон жекече касиеттер менен сапаттардын топтомун чагылдырат. Бул мүнөздөмө аныктоочу жана баалоочу гана эмес, активдүү болуп да саналат, б.а. тигил же бул студентке педагогикалык жактан таасир этүү үчүн зарыл болгон сунуштарды камтып турат. ЖОЖдо окуп жаткандардын окуу жана коомдук ишмердүүлүгүн мыкты уюштуруунун бир шарты болуп студенттердин психологиялык өзгөчөлүктөрүн изилдеп-үйрөнүү эсептелет. Студенттик тайпа жекече психологиялык инсандардын жөнөкөй суммасын эмес, болочок адистин баалуу касиеттери менен сапаттарынын өнүгүүсүн күчөтүүчү же алсыратуучу инсан аралык мамилелердин динамикалуу системасын элестетет.

Биз ынангандай, ЖОЖдо окуган жылдар аралыгында инсандын психологиясынын өзгөрүшү анын студент катары социалдык жана жекече ишмердүүлүгүнүн маанилүүлүгүнө, ал тандаган адистиктин коомдук резонансы канчалык жогору экендигине, ал студенттик тайпада кандай орунду ээлерине жараша болот.

Студент инсан катары табигый антропологиялык мүнөздөмөгө ээ, бул болсо гностикалык ишмердүүлүгүнүн (кабылдоосу, эс тутуму, кеби, ойлому),

темпераментинин жекече-инсандык сапаттарынын, мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрү, атайын жөндөмдүүлүктөрү аркылуу туюндурулат, ошондой эле адамдардын көп түрдүү мамилелеринен жана студенттик тайпадагы, жамааттагы өз ара мамилелерден турган социалдык-психологиялык мүнөздөмөгө ээ.

Жамааттык дагы, жекече дагы байланыштардын өсүшү көпчүлүк студенттерде болочок адистиги үчүн зарыл болгон билимге карата керектөөлөрдүн пайда болуусуна алып келет. Инсанда кесиптик жактан даярдык жүрөт, окутуучулар, теңтуштар жамааты менен өз ара аракеттенүүсү кеңеет, бул болсо алардын аракеттерине, кылык-жоруктарына жана дүйнө таанымына таасир этет.

Тайпадагы өз ара мамилелерди диагностикалоо үчүн кыздар менен балдарды эмнелер бириктирип жана эмнелер ажыратып турарын билүү маанилүү. Мамилелерди калыптандыруунун олуттуу фактору болуп тайпада сергек адептик-психологиялык климатты жаратуу, мүмкүн болушунча бейформал топтордун жана ар бир студенттин адептик, саясий жана эстетикалык категорияларды түшүнүүсүндөгү тоскоолдуктарды теңдештирүү эсептелет. Бул маселелер, биздин көз карашыбызда, үчүнчү курста бир топ ийгиликтүү чечилет.

Үчүнчү курс – бул адистешүүнүн башталышы, кесиптик кызыкчылыктарды бекемдөө этабы. Адистешүүгө байланышкан билимдер менен билгичтиктерди тереңдетүү жана бышыктоо көбүнесе ар тараптуу кызыгууларды кысууга алып келет. Бул мезгил ЖОЖду аяктагандан кийин конкреттүү кесиптик жана социалдык ролдорду аткарууга карата кесиптик багытталууну калыптандыруунун активдүү мезгили болуп саналат. Бир жагынан, өз ара көз карандылык сезими өнүгөт, экинчи жагынан – кандайдыр бир деңгээлде жамааттан чыгуу эркиндиги туюлат. Студенттер үчүн «окутуучу-студент» иштиктүү системасындагы өз ара мамилелер проблемасы өзгөчө мааниге ээ болот. Негизги психологиялык функциялар ишмердүүлүгүндө бир катар өзгөрүүлөр жүрөт. Адамдын жашоо

ишмердүүлүгүн (жалпы жана вербалдык интеллект, эс тутум, көңүл буруу) аныктоочу психикалык функциялар бир топ төмөндөгөн абалда, ал эми ойлом – бир топ жогорулаган абалда болот. Психикалык функциялар ишмердүүлүгүнүн деңгээлиндеги тетири жылыш, көпчүлүк окумуштуулар болжогондой, алардын ишиндеги жетилүүнүн ушул этабына мүнөздүү болгон жашыруун кайра түзүүлөр менен түшүндүрүлөт. Эгерде буга чейин көп жылдар бою окуу ишмердүүлүгүндөгү негизги басым эс тутумга байланышкан болсо, жетилүүнүн биринчи фазасында ойломдун активдүүлүгү бир кыйла өсөт. Биз психикалык функциялар ишмердүүлүгүнүн деңгээлинин жалпы жогорулоосу (материалды өздөштүрүүнүн мурдагыга караганда кыйындыгы, жаттап алуунун көнүмүш ыкмаларынын аз натыйжалуулугу) кандайдыр бир дендароолукка, депрессиялык абалга, айланадагыларга болгон сынчыл мамилеге алып келерине көңүл бурдук. Мында чынтийбестиктин, эмоционалдык-эргтик кош чөйрөнүн, узакка созулган кайдыгерлик байкалды. Биздин тажрыйба көрсөткөндөй, мунун баары куратордон олуттуу педагогикалык сылыктыкты, ак пейилдүүлүктү, көңүл бурууну жана мээримдүүлүктү талап кылат. Бул курактын өзгөчөлүгү педагогикалык жамаат менен куратордон эмоциялык чыңалууну түшүрүү жана бүтүндөй жамааттын максатка ылайыктуу ишмердүүлүгүн уюштуруу максатында туруктуу мамилелер системасын түзүүнү талап кылат. Биз байкагандай, бул этапта студенттер, студенттик өзүн-өзү башкарууда белгилүү бир тажрыйбага ээ болуу менен кураторлорго жана окутуучуларга болгон мамилесин өзгөртүп, окуудан тышкаркы ишмердүүлүктүн идеялык демилгечилери жана уюштуруучулары болуп калышат. Маселен, студенттер куратордун колдоосуна ээ болуу менен студенттер арасында «Бабалар салтын сактайбыз» театралдык көрүнүш коюу, «Ар бир группа бийлейт» бийлердин фестивалы, «Биз биргебиз» кайрымдуулук акциясы, «Улуттук тамак-аш майрамы», «Эрдигиңер унутулбайт!» Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучуларынын үйлөрүнө тимурчулардын командасын түүзүп баруу сыяктуу иш-чараларды уюштуруп

өткөрүштү. Бул сыяктуу тарбиялык иштерди педагогикалык практикада да, шаардын жакын жайгашкан кичи районунда жашаган мектеп окуучулары үчүн да ийгиликтүү ишке ашырышты. Мисалы, 4-курстун студенти Кулчунова Нурпери баштаган 20 студент 1-июнь Балдарды коргоо күнүнө карата “Студенттер - балдарга” боорукердик акциясынын алкагында Өзгөн районундагы “Боорукердик” мектеп-интернатынын 20 окуучусу үчүн Сары-Челек коругуна экскурсия уюштурушуп, ата-эне мээриминен ажыраган тагдыры татаал балдарга бир туугандык агалык-эжелик сезимдерин көрсөтүп келишкен.

Ошентип, майрамдар системасы студенттердин карым-катнашка, жумушун алмаштырууга, түрдүү чыгармачылыкка, өзүн-өзү көрсөтүүгө, социалдык-маанилүү нормаларга, адептүүлүк принциптерине, психологиялык жактан чер жазууга жана алаксууга болгон муктаждыктарын канааттандырат.

Төртүнчү курс студенттердин адистик менен бир топ тереңирээк таанышуусу, алгачкы өндүрүштүк жана педагогикалык практиканын болушу менен мүнөздөлөт. Бул мезгилде студенттердин көпчүлүгү атайын даярдыктын рационалдуу жолдорун, формаларын издөө менен алек болот. Биз жарандык жана адептик жетилүүсү, кесиптик багытталуусу жетиштүү калыптанбаган студенттерге да «туш келдик», а түгүл болочок кесибине карата тескери мамилелер да орун алды. Бул этапта куратордун иши өндүрүштүк практиканы өткөрүү ордун тандоодо жардамдашууга, студент-практиканттын укуктары жана милдеттери менен тааныштырууга багытталды. Эмгек тартиби жана мындан ары иштөө үчүн зарыл болгон атайын көндүмдөргө ээ болуу зарылдыгы тууралуу өткөрүлгөн аңгемелешүүлөр өз учурундагы фактор болду. Бул мезгилде, биз ынангандай, студенттер тайпадагы иштин жамааттык формаларынан «кача башташат». Ошондуктан кураторго өзгөчө сунушталуучу мүнөзгө ээ болгон студенттер менен жүргүзүлүүчү тарбиялык иштердин жекече усулдары менен каражаттарын колдонууга туура келди. Куратордун чоң курстун студентине

карата болгон позициясы – кесиби боюнча болочок коллегасы катары мамиле кылуу позициясы. Ошону менен бирге, ишенич артуу, оңдоп-түзөө мамилелери жогору талапчандыкты көздөйт. Кураторлордун түздөн-түз катышуусу менен жыл сайын шаарлар менен райондордогу жумуш берүүчүлөр менен жолугушуу өткөрүлөт, анын максаты - болочок бүтүрүүчүлөргө жумушка жайгашууда жардам берүү жана аларды ар түрдүү иштерге тартуу.

Ушул курста студенттерде кесиптик ишмердүүлүккө болгон айкын практикалык багыттын калыптануусу, материалдык жана үй-бүлөлүк абалына, жашаган жерине ж.б. байланышкан жаңы баалуулуктарды аныктоо жүрөт. Бул жерде биздин кураторлор, биринчи кезекте, дипломдук иштердин темасын жана илимий жетекчини тандоодо, диплом алууга байланышкан уюштуруу маселелерин чечүүдө, ошондой эле бүтүрүү кечесине даярдык көрүүдө жардам беришти. Маселен, бүтүрүүчүлөр педагог-кураторлордун сунуштары боюнча Ош шаарынын өндүрүштүк, чарбалык, финансылык жана илимий чөйрөлөрүндөгү проблемалар менен милдеттерди чечүүгө багытталган дипломдук иштерди аткарышты. Алардын арасында, мисалы, «Ишканаларга маркетингдик анализ жүргүзүү», «Башкаруу аппараттарынын иштөө стилдери», «Кыргызстан коммерциялык банкынын кичи жана орто бизнести кредиттөөсүн жакшыртуу» ж.б.у. сыяктуу дипломдук иштерди белгилөөгө болот.

Биринчи жана төртүнчү курстардын кураторлорунун биргелешип иштөөсү өзгөчө мааниге ээ болду, мында улантуучулук орун алды жана ЖОЖдо калыптанган салттар да сакталды. Мисалы, төртүнчү курстун студенттери биринчи курстун студенттери менен чогуу университеттин аллеясына жаш көчөттөрдү олтургузушту, бул болсо табиятка этияттык менен мамиле кылууну туюндуруп турат. Биринчи курстун күнүн - «Алгачкы коңгуроону» өткөрүүгө даярдануу да кураторлордун, ошондой эле төртүнчү курстун студенттеринин жардамдашуусу менен өтөт. Бүтүрүүчүлөр биринчи курстун студенттерине «Студенттин негизги эмгеги - окуу», «Билим көккө

жеткирет», «Билимдүүгө дүйнө жарык» сыяктуу макал-лакаптар, Ж.Баласагындын «Кут алчу билиминен» алынган «Ким китепти окуй билсе күтүнө, эки дүйнө жарык берер ишине» (31-б.), «Илим менен – кырсык, кемтик түзөлөт, билим менен – эл кыйыры бүтөлөт» (63-б.), «Билим болсо – жан кыйышпас дос саган, илим болсо – кесиптешиң, кошунаң» (69-б.) сыяктуу ыр саптары менен коштолгон насааттарды беришти, алардын мыкты окууга берген салтанаттуу антын угушту. Ал эми ОшМУдагы бүтүрүүчүлөрдүн “Акыркы коңгуроо” коштошуу аземинде ийгиликтүү бүтүрүүчүлөргө артыкчылык сертификаттары окуу жайдын бардык 1-курсттары, профессордук-окутуучулук курам, ата-энелер, мекеме-ишкананын жетекчилеринин көз астында салтанаттуу түрдө тапшырылат. Бул өз кезегинде 1-курстардын студенттери үчүн сыймыктуу бүтүрүүчүлөрдөй болууга умтулдуруп, тарбиялык мотив берет.

Ошентип, биз, ар бир курс куратордун алдына бөтөнчөлүгү аудиториядан тышкары иштин мазмуну менен мүнөзүн аныктоочу милдеттерди коёруна ынана алдык. Курстан курска карай тарбиялык милдеттер да татаалдашат жана кеңеет. Бирок ар бир этап тарбиялоо педагогикасын пайдалануу боюнча чоң мүмкүнчүлүктөрдү ачып берет.

Биз ынангандай, илимий изилдөөлөргө катышуу студенттерге көлөмү күн санап өсүп бараткан билимдерди терең өздөштүрүүгө жардам берет. Студенттерди илимий ишмердүүлүккө тартуу аларга окутуучулардын тарбиялык таасир этүү мүмкүнчүлүгүн кеңейтет, анткени биргелешкен илимий иш салттуу формада окутууга салыштырмалуу тыгыз, жандуу байланышты жаратат. Маселен, Г.Матиева, Т.Дыйканбаева сыяктуу кураторлор студенттерди илимий иштерге активдүү тарта алышты. Илимий-практикалык конференцияга макаланы сапаттуу даярдоо үчүн алар менен студенттик аудиторияда гана эмес, китепканада, компьютердик класста жана үйдөгү кырдаалда да жолугушууга туура келди. Мунун өзү кураторлорго студент маалыматты издөө жана даярдап иштөө боюнча алган тапшырмаларды өз убагында аткаруусун көзөмөлдөөгө көмөктөштү, бул

болсо, өз кезегинде студенттин кулк-мүнөзү, анын эс алуу формасы, тартиптүүлүгү тууралуу тереңирээк билүүгө мүмкүндүк берди, ошондой эле өзүн-өзү тарбиялоону өнүктүрүүгө өбөлгө түздү.

Жамааттын биримдигин чыңдоонун натыйжалуу каражаты болуп студенттердин өз ара жардамдашуусу да эсептелет. Бул үчүн ыңгайлуу жагдайлар аз эмес, баарыдан мурда, бул студенттердин өз алдынча иштөөсү, анткени дал ушул иш, айрыкча биринчи курстар үчүн кыйынчылыктарды жаратат. Мисалы, керектүү адабияттарды издөөдө, реферат жазууда, семинардык сабактарга даярданууда, интернет тармагынан маалымат издөөдө.

Группанын жамаатын түзүп, биримдигин чыңдоо сабактан тышкаркы убакта да (ишембиликтерде, конкурстарга, театрларга баруу, окуу жана өндүрүштүк практикаларда) жүргүзүлдү. Окуу жана өндүрүштүк практиканын жүрүшүндө куратор берилген тапшырманын аткарылышын көзөмөлдөдү, бейтааныш жамаатта иштөөгө психологиялык жактан даярдады, мында ал толеранттуулукка, өз ара түшүнүшүүгө, өз ара жардамдашууга басым жасады. Ай сайын “Ак-Буура Оштун мүрөгү, Ардактап аны сүйөлү!”, “Сулайман-Тоо – ыйык жерибиз”, “ОшМУ - таза шаар үчүн!”, “Эстеликтерди таза сактайлы!” аталышындагы ишембиликтерди өткөрүү менен кара күч эмгегин сарптоодо кураторлор айлана-чөйрөнүн экологиясы тууралуу аңгемелешүү аркылуу, биз, өз эмгегибиз менен табиятты сактай аларыбызды түшүндүрүштү. Ушул эле учурда эмгекке болгон мамилеси аркылуу ар бир студенттин жекече жөндөмдүүлүктөрүн ачуу боюнча байкоо жүргүзүлдү, ар бир студенттин кулк-мүнөзү ачыгыраак дайын болду.

Иштин жүрүшүндө тайпанын биримдигин чыңдоодо студенттердин турмуш-тиричилик шарттарын жана эс алуусун оңтойлуу уюштуруу да зор мааниге ээ болору айкындалды. Куратордун алдында окуудан тышкаркы мүнөздөгү биргелешкен иш-чараларды пландаштыруу милдети турду. Анын формасы менен каражаттары ар түрдүү болду: аңгемелешүүлөр, лекциялар,

диспуттар, конференциялар, поэзия күндөрү, экскурсиялар, кинофильмдерди жамаат менен көрүү, туристтик жүрүштөр ж.б. Маселен, кураторлор менен биргеликте «ОшМУда китеп түнү» деген маданий кече окуу жайдын башкы имаратында уюштурулуп, анын алкагында: группалар арасында “Окурмандар тайпасы” адабий конкурсу, көркөм адабияттардын көргөзмөсү, белгилүү акындар менен жолугушуу, студенттик поэзия кечеси, тарбиялык маанидеги көркөм тасмасын көрүштү, аудиторияларда болсо студенттер группасы менен чогулушуп түн бир оокумга чейин сессияга даярданышты. Башка учурларда студенттер менен врач-наркологдун жолугушуусун өткөрүштү, жаштардын илимий-конференцияларына доклад даярдоого активдүү жардам беришти ж.б. Үчүнчү жана төртүнчү курстардын студенттери түрдүү темаларда доклад жасашты, анда педагогика жана психология боюнча темалар да болду. Мисалы, «Жогорку класстын окуучуларынын баалуулук багыттарындагы этнопсихологиялык айырмачылыктар», «Студенттин окуу мотивациясына кичи шаардын тийгизген таасири», «Азыркы бүтүрүүчүлөр көздөгөн баалуулуктар», «Жаштардын субмаданияты», «Нике жана үй-бүлө», «Бала төрөлүшүнө байланышкан жөрөлгөлөр» ж.б. докладдар кызуу талкууну жаратты.

Биринчи глава боюнча тыянак:

Изилдөөнүн натыйжасында биз төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик:

Кураторлук институтунун башаты университеттерде студенттик инспекция пайда болгон XIX кылымга дал келет, бул инспекция академиялык көзөмөлдөө функциясынын бир бөлүгүн аткарган. Ошону менен бирге студенттерди адептик, жарандык жана патриоттук жактан да тарбиялоого өзгөчө көңүл бурулган.

Советтик жогорку окуу жайларда кураторлук институту XX кылымдын 50-жылдарынан тартып түзүлгөн жана ЖОЖдогу тарбиялоо системасынын бөтөнчө элементи болгон. Коомду өнүктүрүүнүн бир партиялуу саясий системанын шарттарында кураторлук институту ЖОЖ окутуучуларын коммунисттик тарбия процессине активдүү тартууга мүмкүнчүлүк берген.

Кураторлордун тарбиялык ишмердүүлүгү өлкөдө үстөмдүк кылып турган идеологияга дал келүүчү принциптердин негизинде түзүлгөн, бирок негизги багыттары азыркы тарбиялоонун багыттары менен дал келет, себеби ак пейилдүүлүк, боорукерлик, өз ара түшүнүшүү, сүйүү, балдар менен карылар жөнүндө камкордук көрүү сыяктуу жалпы адамзаттык баалуулуктар ар кандай идеологиянын тушунда өзгөрүүгө дуушар болбойт.

Бирок, жогорку окуу жайындагы куратордун макамын аныктоочу бирдиктүү нормативдүү документтин жоктугу ага өз укугун толук бекемдөөгө мүмкүнчүлүк берген эмес. 1977-жылы гана кураторлук жогорку мектептин профессордук-окутуучулук курамынын негизги эмгек ишмердүүлүгүнө киргизилди. Куратор үчүн эстеткич басылып, б.а., студенттик академиялык тайпанын кураторунун укуктар менен милдеттерин жөнгө салуучу куратор жөнүндө жобо иштелип чыкты. Нормативдүү документтер болгондугуна карабастан, кураторлук иш дайыма эле оң натыйжа берген жок. Тарбиялоо өтө саясатташып кеткен болчу. Түрдүү деңгээлдеги пландарды түзүү жана алардын аткарылышы тууралуу отчетторду жазуу көбүнесе куратордун чыныгы ишин алмаштырып, бул иш да өтө эле формалдуу болуп калган. Анын үстүнө ЖОЖдордогу тарбиялык иштин методикалык системасынын жоктугу кураторлуктун жетишерлик натыйжалуулугун бербеди. Студенттер менен жүргүзүлгөн иштердеги кемчиликтерге карабастан, кураторлор өз алдына койгон айрым функциялык милдеттер көңүл бөлүүгө татыктуу жана азыркы кезде студенттерди тарбиялоодо пайдаланылышы мүмкүн. Мисалы, кураторлуктун азыркы этабында маалыматтык, уюштуруучулук, координациялоочу, пландык-отчеттук, инспирациялык, тарбиялык жана көзөмөлдүк-эсептик функциялары зор мааниге ээ. Ушул милдеттерди студенттерди тарбиялоо процессинде айкалыштырып пайдалануу - аларды инсандык жактан калыптандырууга мүмкүнчүлүк берет.

ЖОЖдордо ондогон жылдар бою дээрлик унутулуп калган тарбиялык иштердин кайрадан жаралып жаткан системасы педагог-тарбиячыга карата

колдонулуучу терминди тактоону талап кылды. Илимий адабияттарда «тьютор», «насаатчы», «куратор» деген түшүнүктөр көп кездешет.

Биз, тьютор – бул, биринчи кезекте, менеджмент жана маркетинг жаатында билими бар, айрым бир программаны өздөштүрүүдө методикалык жактан жардам берүүчү кеңешчи деген жыйынтыкка келдик. Бирок анын милдети студентте пайда болгон суроого даяр жоопту берүү болуп саналат, бул болсо студенттердин тандоо, ойлоо эркиндигин жана активдүүлүгүн чектеп коёт.

Насаатчы, биздин пикирибизче, студенттик чөйрөдө тарбиялык иш менен алектенген педагогго коюлган азыркы талаптарга жооп бере албайт. Ал, биринчи кезекте, студенттер менен өткөрүлүүчү окуудан тышкаркы иш-чараларды уюштуруучу болуп эсептелет, бул болсо студенттер менен жүргүзүлүүчү иштердин аз гана бөлүгү.

ЖОЖдогу тарбиялык иштин негизги милдети болуп бирдиктүү жана уюшумдуу жамаатты түзүү экендигин эсепке алсак, дал ошол биз жогоруда талдоо жүргүзгөн “куратор” түшүнүгү бир топ оптималдуу болуп саналат, аткени ал өзүнө уюштуруучунун, насаатчынын, тарбиячынын, тьютордун, психологдун жана кеңешчинин функцияларын камтып турат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө айкын болгондой, куратордун ишмердүүлүгү ар бир курста атайын өзгөчөлүктөргө ээ.

Биринчи курстун студенттеринин айырмалуу белгиси болуп, студенттик турмуштун жаңы шарттарына ыңгайлашуу маселеси саналат. Мында куратор үчүн негизги жардамчы катары туристтик жүрүштөр, түрдүү темаларда аңгемелешүү, кыймылдуу оюндар, ишембиликтерди өткөрүү ж.б. эсептелет, булар куратордун студенттер менен болгон бейформал мамилесин бекемдейт. Бул ыкмалар студенттерге өздөрүнүн курсташтары жана окутуучулар менен болгон мамилелериндеги психологиялык тоскоолдуктарды жеңүүгө жардам берди.

Экинчи курста турмуштук тажрыйбанын жетишсиздиги, жогору эмоциялык активдүүлүк, өзүн-өзү тастыктоого умтулуу сыяктуу

студенттердин социалдык-психологиялык факторлорун эсепке алуу менен пикирлештердин жамаатын жаратууга жана биргелешип иштөөсүнө мүмкүнчүлүк берди. Бул этап студентти инсандык психологиялык жактан диагностикалоо этабы катары аныкталды. Тест жүргүзүү аркылуу психологиялык өзгөчөлүктөрүн аныктоодо маанилүү ролду экскурсиялык иштер ойноду. Бул иштер туулган жердин маданиятын жана тарыхын окуп-үйрөнүү, ошондой эле инсандын толеранттуулукка, коомдук жайларда өзүн алып жүрүү, сүйлөө өзгөчөлүгү, адептик категорияларын, оң сапаттарын тарбиялоого жардам берди.

Үчүнчү курста кесиптик кызыгуулардын, адиситешүүгө байланышкан билимдер менен билгичтиктердин тереңдетилип бышыкталышы менен мүнөздөлдү. Бул этапта педагогикалык жамаат жана кураторлор тарабынан эмоциялык чыңалууну басаңдатуу жана студенттик жамааттын ишмердүүлүгүн уюштуруу максатында туруктуу мамилелер түзүлдү. Студенттер өзүн-өзү башкарууда алгачкы көнүмдөргө ээ болуп педагогикалык каражаттар менен усулдарды пайдаланып, улуттук майрамдарды уюштуруп өткөрүүгө таянып, студенттер окуудан тышкаркы ишмердүүлүктүн демилгечилери жана уюштуруучулары болуп калышты, бул болсо ЖОЖду аяктагандан кийин конкреттүү кесиптик жана социалдык ролдорду аткаруу максаттарын аныктоону калыптандырууга өбөлгө түздү.

Төртүнчү курста өндүрүштүк жана педагогикалык практикаларды өткөрүүдө адистик менен таанышуу процесси жүрдү. Практикаларды тандоодо жардам берүү, практиканттын укуктары жана милдеттери менен тааныштыруу, эмгек тартиби жөнүндө аңгемелешүү, шаардагы жана райондордогу жумуш берүүчүлөр менен жолугушууну кураторлор уюштурду. Болочок кесиптик ишмердүүлүккө карата болгон максаттардын практикалык жактан калыптануусу, материалдык жана үй-бүлөлүк абалга, жашаган жерине, жумушчу орун издөөгө байланышкан жаңы баалуулуктардын калыптануусу жүрдү.

Ошентип, куратордун милдеттери ар бир курста өзгөрөт жана бара-бара татаалдашат. Ар түрдүү усулдар менен каражаттарды, педагогикалык ыкмаларды колдонуу менен кураторлордун тарбиялык ишмердүүлүгүн студенттерди инсандык жактан калыптандырууга багыттадык.

ЭКИНЧИ ГЛАВА

КУРАТОРЛОРДУН СТУДЕНТТИК ГРУППАЛАРДАГЫ ТАРБИЯЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН УЮШТУРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ

2.1. Кураторлук ишмердүүлүктүн негизги максаттары жана принциптери

Кураторлук иш ЖОЖдогу окуу-тарбия процессинин максаттары жана милдеттери менен аныкталат. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамында инсандын айрым сапаттарын калыптандырууга багытталган тарбиялык принциптер белгиленген: «Жарандуулукка, эмгекти, үй-бүлөнү, Ата Мекенди, айлана-чөйрөнү сүйүүгө, патриотизмге жана адам укуктары менен эркиндиктерин урматтоого тарбиялоо».

Азыркы учурда жогорку мектептеги тарбиялоонун аныктоочу милдети болуп, адамдын ишке (окууга), өзүнө, башка адамдарга, курчап турган дүйнөгө болгон мотивациясын өзгөртүүгө багытталган ар тараптуу таасир этүү, жардамдашуу үчүн терең ойлонулаган, оптималдуу шартты жаратуу; кубаттуу социалдаштыруучу потенциалга ээ болгон, студенттин инсанына өзүнүн эркин тандоо укугун, ыктыярдуулугун, өз алдынчалыгын, позитивдүү аракеттери боюнча өз тажрыйбасына ээ болуусун, социалдык айлана-чөйрөдө өзүн-өзү уюштуруусун, маданий турмушун ишке ашыруу аркылуу коомдук маданият менен бирге өнүгүүгө мүмкүндүк берүүчү тарбиялык мейкиндикти жаратуу саналат.

Кураторлордун тарбиялык ишинин башкы милдети болуп: студенттерде илимий билимдерге ээ болуудагы инсандык маани-маңызды өнүктүрүү, инсандын дүйнө таанымын калыптандыруучу мотивациялык негиз, студенттин инсандык, адептик жактан калыптануусу, алардын эстетикалык багытта өнүгүүсү болуп саналат.

Студенттин жарандык позициясын (турмуштук кредосу, маанилүү инсандык баалуулуктары) жана кесиптик ишмердүүлүккө байланышкан

инсандык сапаттарын калыптандыруу жогоруда бөлүнүп көрсөтүлгөн мүнөздүү белгилердин туундусу болуп саналат.

Тарбиялоонун фундаменталдуу жана өндүрүштүк максаттары менен милдеттеринин маңызын талдоо тарбиялык ишти системалуу уюштуруунун төмөнкүдөй негизги принциптерин түзүүгө мүмкүнчүлүк берди:

- ЖОЖдогу кесиптин педагогикалык жактан инсанга багытталышын калыптандыруу принциби;
- окуудагы жана окуудан тышкаркы илимий иштердин органикалык өз ара байланыш принциби;
- студенттердин жекече-инсандык психологиялык өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу принциби;
- таланттуу жаштарды өз учурунда таап, колдоо көрсөтүү принциби;
- тарбиялык ишти маалыматтык жактан камсыздоо принциби;
- ЖОЖдун ички мейкиндигин эстетикалык жактан жасалгалоо принциби;
- ишмердүүлүк менен мамиле жасоо принциби.

Кесиптин педагогикалык жактан инсанга багытталышын калыптандыруу принциби ЖОЖдогу окуу-тарбия процессин, бардык бөлүмдөрдүн ишин уюштурууну “педагогикалык жактан инсанга багытталгандыгын” көздөйт. Бул принцип ЖОЖдун тарбиялык иштерин уюштурууга байланышкан ишмердүүлүктүн төмөнкүдөй негизги багыттарын сунуштайт:

- окутуучулардын жекече иш планына “Студенттер менен жүргүзүлүүчү тарбиялык иштер” бөлүгүн кийирүү;
- лекциялардын, практикалык жана семинардык сабактардын тарбиялык багытталышын күчөтүү;
- айрым лекцияларды, атайын курстарды, атайын семинарларды, тандоо курстарын окуу үчүн мыкты педагогикалык эмгектин чеберлерин чакыруу;

- “Биринчи курстун студенттери үчүн эскерткич” түзүү, анда студенттик коомго кирүүсү менен куттуктоого кошо студенттин укуктары жана милдеттери баяндалып, ЖОЖдун, факультеттин тарыхынан, калыптанып калган салттарынан кыскача маалыматтар берилиши керек;

- ушул сыяктуу эле “Ата-энелер үчүн куттуктоонун” тексттин иштеп чыгуу, анда студентке ЖОЖ тарабынан коюлуучу ички талаптар, студенттин коомдук жайларда өзүн алып жүрүүсү, ошондой эле стипендия чегерүү, сыйлоо эрежелери тууралуу маалыматтар камтылыш керек;

- факультеттин “Мыкты студенттик тайпасы жөнүндөгү” жобосун иштеп чыгуу.

Окуудагы жана окуудан тышкары илимий иштердин органикалык жактан биримдик принциби. Бул принцип “илимди урматтоо” атмосферасын жаратууну жана тарбиялык иштин төмөнкүдөй багыттарын өркүндөтүүнү көздөйт: лекциялык курстардын илимий- теориялык деңгээлин көтөрүү; студенттер менен жолугушууга, айрым лекцияларды жана атайын курстарды окуу үчүн Кыргыз Республикасынын атактуу окумуштууларын чакыруу; конкурска тиешелүү жобону иштеп чыгып, студенттик рефераттардын конкурсун өткөрүү; предметтик олимпиадаларды уюштуруу; илимий ийримдердин санын көбөйтүү.

Таланттуу жаштарды өз убагында таап, колдоо көрсөтүү принциби жалпы билим берүүчү мектепти артыкчылык аттестаты менен коллеждерди артыкчылык диплому менен аяктаган биринчи курстун студенттерине алардын шык-жөндөмдөрүн андан ары өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берүү үчүн өзгөчө көңүл буруу. Мындай категориядагы студенттерди окуу планын ийгиликтүү аткарган шартта кафедранын илимий иштерин уюштурууда студенттерди илимий иштерге тартуу мүмкүнчүлүгүн кафедранын отурумунда кароо.

Тарбиялык ишти маалыматтык жактан камсыздоо принциби анын натыйжаларынын айкындуулугу менен аныкталат. Бул принципке байланыштуу маалыматтык жактан камсыздоо принцибин ишке ашыруу

дубал гезиттерди чыгарууда, студенттердин турмуштагы жаңылыктарды ЖОЖдун телекөрсөтүүлөрүндө, газетасында, интернет сайттары аркылуу такай берип туруу. Атайын студенттик маалымат бюросун түзүү керек.

ЖОЖдун ички мейкиндигин эстетикалык жактан жасалгалоо принциби аудиториялардын интерьерин жасалгалоого студенттерди тартууну; мыкты жасалгаланган аудиториялар конкурсун өткөрүүнү, “Гүл майрамы” сыяктуу иш-чараларды уюштурууну көздөйт.

Ишмердүүлүк менен мамиле жасоо принциби ата мекендик психологиянын негиз салуучу принциби болуп эсептелет, ушуга ылайык инсан ишмердүүлүктө өзүн көрсөтүп гана тим болбостон, өз ишмердүүлүгүнүн жүрүшүндө калыптанат, мунун жардамы аркылуу педагогдун жетекчилиги менен жамаатка кошулат. Бул принцип тарбиялык ишти төмөнкүдөй багыттар боюнча уюштурууну көздөйт:

- ЖОЖдогу студенттик өзүн-өзү башкаруунун (старостанын, жаштар комитетинин, студенттик акыйкатчынын) ролун жогорулатууда;
- «Эгерде мен декан болсом...» аттуу сунуштар конкурсун өткөрүүдө;
- окутуучулар менен студенттердин тиешелүү даярдыгы болгондо толук студенттик өзүн-өзү башкаруу күнүн (жумалыгын) өткөрүү сунушун кароодо;
- студенттердин коомдук иштер менен алектенүү мотивациясын өнүктүрүүдө;
- шаардык Кеңештин жана башка деңгээлдердеги депутаттар, юристтер менен студенттердин маселелери жана болочок кесиптик ишмердүүлүктү укуктук жактан камсыздоо боюнча жолугушууларды уюштурууда.

Айтылгандардан улам куратор студенттердин окуудагы жана турмуш-тиричиликтеги маселелерин чечүүдө уюштуруучулук жана методикалык жактан жардам берип, колдоо көрсөтүү менен сапаттуу билим берүү процессинде ишке болгон жөндөмдүүлүктү, кызыгууну камсыз кылат. Студенттердин арасынан бейформал лидерлерди таап, аларды өз алдынча студенттик түзүмдөргө бириктирип, ЖОЖдо окуп жаткан жаштарга карым-

катнаш жана жетектөө көндүмдөрүнө, өз билимин практикада колдонуу билгичтигине ээ кылууда баалуу жардам берет, бул болсо студенттин активдүү инсан катары калыптанышына өбөлгө түзөт.

ЖОЖдун тарбиялык системасындагы куратордун ролу жана функциялары. Куратордук ишмердүүлүктүн туу чокусу – дүйнөгө оптимисттик көз карашы бар, татаал дүйнөдө өз турмушун кура билген, өзүн-өзү реализациялоого жөндөмдүү руханий жактан бай инсанды жекече калыптандыруу. Куратор студентти инсандык жактан активдүү ишмердүүлүктүн түрлөрүнө жана формаларына тартуу үчүн күч-аракет жумшоо менен керектүү учурда тиешелүү ондоп-түзөтүүлөрдү кийирүү аркылуу инсандык жактан өнүктүрүүчүлүк чөйрөнү жаратат.

Кураторлордун негизги милдети катары төмөндөгүлөрдү ишке ашыруу болуп саналат:

- студентти инсандык жактан (руханий жана адептүүлүк сапаттарын) калыптандыруу;
- студенттин инсан катары жекече өзгөчөлүктөрүн аныктоо менен анын максималдуу өнүгүүсүнө шарт түзүү;
- студентти окуу жайдын салттарын колдоп сактоого жана өнүктүрүүгө үйрөтүү;
- тайпадагы жагымдуу моралдык-психологиялык климатты жаратуу;
- студенттердин кызыкчылыктарын, укуктарын коргоо.

Куратор өзүнүн тарбиялык ишмердүүлүгүн төмөндөгү принциптердин негизинде уюштурат:

- тарбиялоо процессин гуманисттик жактан багыттоо принциби (инсандын өз баалуулугун таануу; тарбиялануучуну тигил же бул ишмердүүлүккө ыктыярдуу түрдө тартуу; анда андап-сезилген максаттын бар экендиги, ага максатка жетүүнүн каражаттары менен жолдорун тандоодо ишеним артуу; анын мүмкүнчүлүктөрүнө ишенүү, артыкчылыктары менен кызыгууларын эсепке алуу);

- тарбиялоонун социалдык адекваттуулук принциби (студенттин татаал мамилелерге карата даярдыгын, б.а. курчап турган чөйрөнүн эмоционалдык терс таасирин жеңип өтүү үчүн эрктүү күч-аракетти талап кылган кырдаалдарга туш болушун, татаал турмуштук кырдаалдарда өзүн-өзү талдоосун жана өз жүрүм-турумун вариативдүү түрдө долбоорлоосун көздөйт);

- педагогдордун, студенттердин, ата-энелердин биргелешкен ишмердүүлүгүн жуурулуштуруу жана жекелештирүү принциби (студенттердин демилгелүүлүгүн жана өз алдынчалыгын өнүктүрүүнү, алардын жалпы максаттарды аныктоосун, биргелешкен ишмердүүлүгүн өз ара түшүнүүнүн жана өз ара жардамдашуунун негизинде уюштурууну көздөйт);

- эвристикалык чөйрө принциби (окуу жайында окуудагы жана окуудан тышкаркы ишмердүүлүктү уюштурууда чыгармачылык байланыш үстөмдүк кыларын, жекечеликтин өзүн-өзү реализациялоосуна багытталган демилгелер колдоого алынарын билдирет);

- маданиятка ылайыктуулук принциби (тарбиялоонун мазмунунда маданий өзөктү универсалдуу жалпы адамзаттык, жалпы улуттук жана регионалдык маданий баалуулуктар түзөрүн билдирет);

- табиятка ылайыктуулук принциби (жаштардын жыныстык жана курактык, социалдык-психологиялык өзгөчөлүктөрүн эсепке алууну, инсандын курчап турган чөйрөнүн, өзүнүн ден соолугунун абалы үчүн жоопкерчилигин тарбиялоону көздөйт);

- үзгүлтүксүздүк принциби (куратор менен тарбиялануучулардын системалуу өз ара аракетин көздөйт жана инсандын өнүгүүсүндөгү удаалаштык менен улантуучулукту камсыздайт).

Куратор студенттер менен өз ара мамилелерин төмөндөгү принциптердин негизинде түзөт: ар бир студентке эркин инсан катары мамиле кылуу, кадыр-баркын жана жекечелигин урматтоо, кызматташууга умтулуу. Куратор өз ара жардамдашууга умтулууну калыптандырат, бул

болсо жыйынтыгында студентти ак көңүлдүүлүктүн баалуулугун жашоонун негизи катары түшүнүүгө жана кабылдоого жардам берет.

Жогорудагы принциптерди ишке ашырууда куратор студенттер үчүн насаатчынын, аныктоочунун, фасилитатордун, улуу жолдоштун ролун аткарат. Тайпага карата куратор уюштуруучу, методикалык жактан жетекчи, тарбиячы, педагог-психолог катары эсептелет. Анын ролу социалдык-педагогикалык, илимий-методикалык, коммуникативдик-рефлексиялык, аналитикалык-диагностикалык, ондоп-түзөөчүлүк жана божомолдоочулук функцияларды аткаруусунан байкалат.

Куратордун *социалдык-педагогикалык функциясы* кесипке урматтоо менен мамиле кылууга тарбиялоону көздөйт, окуу ишмердүүлүгүнө болгон жоопкерчиликти мамилени калыптандырат. Куратор студенттердин сабакка катышуусун көзөмөлдөйт, илимий-изилдөө иштеринин артыкчылыктуу багыттарын уюштурууга жардамдашат; тандап алган кесипке болгон кызыгууну өнүктүрөт. Студенттерге коюлуучу бирдиктүү педагогикалык талаптарды реализациялоо боюнча ишмердүүлүктү иштеп чыгып координациялайт, студенттердин факультет менен университеттин маанилүү окуу-тарбия иштерине – олимпиада, спартакиадаларга, конкурстарга, шайыр тапкычтар клубуна, студенттик долбоорлорго катышуусун уюштурат.

Куратордун ишмердүүлүгүндөгү *илимий-методикалык функция* абдан маанилүү болуп саналат, анткени ал өз арсеналындагы ири методикалык комплексти пайдалануу менен студенттин кесипкөй болуп калыптануу маселесин чечет. Куратор тайпадагы студенттердин аты-жөнү, туулган жылы, социалдык абалы, үй-бүлөсүнүн жашаган дареги, ата-энесинин иштеген жери, студенттин окуп жаткан учурдагы жашаган дареги, ал ЖОЖго киргенге чейинки окуган мектеби, аткарган коомдук жумуштарынын тизмеги, материалдык жактан камсыздалышы, илимий-изилдөө иштерине жана ийримдерге катышуусу, кызыгуулары сыяктуу керектүү маалыматтарды чогултуу аркылуу алардын инсандык өзгөчөлүгүн окуп-үйрөнөт. Куратордун методикалык иши тайпалык иш-чараларды биргелешип

иштеп чыгууну камтыйт, тарбиялык иштерди өткөрүү методикасы менен тааныштырат, тарбиялык иштерди уюштуруунун инновациялык технологияларын киргизет; студенттерге өзүн-өзү тарбиялоо, өз алдынча билим алуу, бош убактысын уюштуруу, өткөрүү боюнча методикалык сунуштарды берет.

Куратордун студенттик тайпадагы *уюштуруучулук-тарбиялык функциясы* болочок адисти, жарандык жана адамды инсандык жактан тарбиялоонун олуттуу маселелери менен байланышкан. Өз ишмердүүлүгүндө куратор студенттер менен жүргүзүлүүчү тарбиялык иштердин педагогикалык формаларынын, усулдарынын, каражаттарынын бай топтомун пайдаланат. Куратордун тарбиялык функциясы студенттерге факультеттин маданий салттар системасын үйрөтүүнү, тайпа үчүн маанилүү болгон жамааттык инсандык-багытталган чыгармачылык иштерди чечүүдө жардамдашууну көздөйт, эмгекке тарбиялайт, ар бир студенттин жана бүтүндөй тайпанын чыгармачыл күч-кубатын активдештирет, студенттерди маданий баалуулуктар, руханий-адептик идеалдар, эстетикалык маданият, мораль жана этика эрежелери, болочок педагогдордун жарандык жоопкерчилиги системасын өздөштүрүүгө багыттайт.

Коммуникативдик-рефлексиялык функциясы алдыңкы айтылган үчөө менен тыгыз байланышта турат жана куратордун ишмердүүлүгүнүн бүтүндөй көп түрдүүлүгүн камтыйт: студенттик өзүн-өзү башкаруунун өнүгүшүнө өбөлгө түзүү; ар бир студентти тайпанын коомдук турмушуна тартуу; студенттик турмушка натыйжалуу ыңгайлашууда төмөнкү курстарга шефтик жардам көрсөтүү; тайпанын чыгармачылык күч-кубатын активдештирүү; студенттердин демилгесин өнүктүрүү; өз кылык-жоруктарын жана жүрүм-турумун рефлексиялуу өз алдынча талдоо жана баалоо усулдарын үйрөтүү.

Аналитикалык-диагностикалык функция куратордун өз тайпасы менен таанышуусун камсыз кылат, бул иш студентти инсандык жактан изилдеп-үйрөнүүнүн формаларын, усулдарын жана ыкмаларын камтыйт; өз ара

аракеттенүүнүн натыйжалуулук көрсөткүчтөрүн көзөмөлдөөгө мүмкүнчүлүк берет. Бул үчүн куратор ар түрдүү диагностикалык инструментарийди пайдаланат: Шмишектин тести " (мүнөздүн басым жасалуучу белгилеринин бар экендиги жөнүндө), "Үй. Дарак. Адам", "Түйшөлүүнү изилдөө" тести (Ч. Спилберг), Айзенктин инсандын темпераментинин өзгөчөлүктөрүн ачып көрсөтүүчү суроолору, "Социометрия" (тайпадагы чыгаандарды жана "түртүлгөндөрдү" табуу). Ар түрдүү тектеги педагогикалык анкеталар менен суроолор студенттик тайпанын кураторуна студенттер менен иштөөнү бир топ натыйжалуу уюштурууга, пайда болгон маселелерди чечүүгө, тоскоолдуктарды женип өтүүгө жардам берет.

Коррекциялоочу (оңдоп-түзөөчү) функция студенттердин начар жүрүм-турумун өзгөртүүдө, мүнөздүн терс белгилерин оңдоодо сергек жашоо образына, тайпадагы жагымдуу психологиялык климатты түзүүгө жана жаратууга муктаждык пайда болгон шарттарды калыптандырууда турат.

Координациялоочу функция студенттердин үй-бүлөлөрү менен болгон өз ара аракетти уюштурууга, социалдык институттар менен кызматташууга, педагогдордун тарбиялык күч-аракеттерин координациялоого, студенттердин кызыкчылыктарын коргоого, тарбиялануучулар менен алардын ата-энелеринин ортосунда адистик сапаттын калыптануусу тууралуу байланышууга багытталган.

Прогностикалык функция белгиленген тарбиялык таасир этүүнүн натыйжасын, педагогдордун, тарбиялануучулардын жана ата-энелердин ортосунда түзүлгөн мамилелердин жыйынтыгын алдын ала көрүүдө, студенттердин жекече өнүгүү жана жамааттын калыптануу этаптарынын деңгээлдерин болжолдоодо, студенттик группанын окуу жайдын тарбиялык системасына дал келүүчү тарбиялык подсистемасынын моделин түзүүдө турат.

Куратордун системалуу уюштурулган, максатка багытталган социалдаштыруунун башка агенттери менен тыгыз кызматташууда

жүргүзүлгөн иши студентте төмөндөгү сапаттарды калыптандырууну камсыздайт:

- жамаатты башкаруу көнүмдөрүнө ээ болгон, реалдуу турмуштук шарттардагы социалдык жактан маанилүү чыгармачылык ишмердүүлүккө жана үзгүлтүксүз руханий-адептик жактан өзүн-өзү өркүндөтүүгө жөндөмдүү, кесиптик жактан сабаттуу, компетенттүү адисти;

- активдүү жарандык позициясы бар, саясий-укуктук билимге жана сергек жашоо образына ээ болгон, социалдык чөйрөгө эркин ыңгайлашуучу, турмушка чыдамдуу инсанды тарбиялоону көздөйт.

Биздин изилдөөлөр көрсөткөндөй эгерде ЖОЖдун окуу-тарбия процессинин негизги факторлору аныкталса, аны ишке ашыруунун максаттары так коюлуп, принциптери менен багыттары бөлүнүп көрсөтүлүп, этаптары белгиленсе жана куратордук ишмердүүлүктү өркүндөтүүнүн модели иштелип чыкса, студенттерди инсандык жактан калыптандырууда өбөлгө түзөт деп эсептейбиз.

Моделдештирүү - бул кубулуштардын, процесстердин же объектилердин моделин түзүү жана үйрөнүү жолу менен изилдөө; объектилердин жаңыдан конструкцияланып жаткан моделдерин түзүү жолдорун аныктоо же алардын мүнөздөмөлөрүн тактоо жана жакшыртуу үчүн пайдалануу болуп саналат.

Моделдштирүү - бул таанып-билүү теориясынын негизги категорияларынын бири: чындыгында моделдөө идеясына илимий изилдөөнүн ар кандай усулу (белгилик, абстракттуу жана предметтик моделдер) негизделет [152; 816].

Изилдөөчүлөр бул усулдун универсалдуулугун белгилешкен: ал ар кандай табияттын объектилерин изилдөө үчүн колдонулушу мүмкүн, өз кезегинде, ар кандай объект моделдштирүүнүн каражаты болуп эсептелиши мүмкүн.

Моделдөө усулу теориялык жактан адекваттуу негиздемеге али ээ болбогон кубулуштарды изилдеп-үйрөнүүдө колдонулган учурда моделди

жаратуу бир эле заматта бир нече болушу мүмкүн: прогностикалык, иллюстрациялоочу, трансляциялоочу, өлчөөчү, башкаруучу ж.б. функцияларды аткарат (О.В. Кудрин, И.П. Подласый, Е.Н. Хрыков).

Г.В.Суходольскийдин айткандары боюнча моделдин белгилери болуп төмөндөгүлөр саналат:

- 1) анын моделденип жаткан нерседен система катары айырмачылыгы;
- 2) оригиналды чагылдыруунун толук эмес, жакындаштырылган мүнөзү (формалары, мүнөздүү белгилери, аракеттенүү механизмдери);
- 3) жаратуунун жасалмалуулугу;
- 4) максат багыттуулугу.

Ар кандай учурда модель изилдөө объектисинин теңдеш эмес аналогу болуп саналат. Изилденип жаткан натыйжанын өңүтүнөн алып караганда моделдөөнүн жардамы менен системанын натыйжалуу моделинин мүнөздөмөлөрүн аныктоого болот. Аракеттеги система калыптандырып жаткан нерсени калыптандырылуучу нерсе менен салыштыруу, кандай болсо да колдо бар башкаруу системасын баалоого, аны өркүндөтүүнүн жолдорун аң-сезимдүү издөөгө, аларды кийирүү боюнча стратегиялык жана тактикалык милдеттерди коюуга мүмкүнчүлүк берет (Н.В.Кузьмина).

ЖОЖдогу кураторлук системасынын моделин коюлушу менен чечилиши студенттерди инсандык жактан калыптандырууну камсыздоо процессин түзүүчү тарбиялык милдеттердин системасы катары элестетүүгө болот.

Мындай болгон учурда биз биринчи милдет катары тарбиялык ишмердүүлүктү божомолдоону атайбыз. Бул милдетти чечүүнүн этаптары болуп кураторлук системасынын өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтүү эсептелет, мындай өзгөчөлүктөр катары тарбиялоону башкаруу, азыркы кездеги башкаруунун мүнөздөмөлөрүн аныктоо, жогорку билим берүүнүн өнүгүү тенденцияларын башкаруучулук системасы иштөөчү макрочөйрө катары байкоо, жогорку окуу жайынын өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле мүмкүн болуучу өзгөрүүлөрдү божомолдоо саналат.

Ошентип, божомолдоо башкаруунун микро жана макрочөйрөлөрүн бөлүп алууга мүмкүндүк берет, бул болсо кийинки башкаруучулук милдетти – ЖОЖдогу кураторлук ишмердүүлүктү моделдөөнү даярдап ишке ашыруунун шарты болуп саналат. Бул милдетти чечүүнүн алкагында кураторлук системасынын түзүмдүк компоненттери, алардын өзгөчөлүктөрү, өз ара аракеттенүү жолдору эсептелет. Кураторлук ишмердүүлүктүн модели төмөндө студенттерди тарбиялоону башкаруу системасынын моделинин курамдык бөлүгү катары каралат.

Кураторлук ишмердүүлүктүн модели ийгиликтүү иштеши үчүн тарбиялоону башкаруунун башкаруучу подсистемасынын түзүмү бар болуусу зарыл.

Ошондуктан башкаруучулук ишмердүүлүктүн үчүнчү милдети болуп студенттерди тарбиялоону башкаруу субъектисинин түзүмүн, кураторлордун ишмердүүлүгүнүн мотивациялык жана нормативдүү негиздерин аныктоо эсептелет.

Системалардын өзүн-өзү уюштуруу теориясы да бул милдетти чечүүнүн алкагында студенттик өзүн-өзү башкаруу маселесин кароону көздөйт.

Ар кандай коомдук формация башкаруу менен өзүн-өзү башкаруунун белгилүү бир айкашы аркылуу мүнөздөлөт, мында башкаруу – бул объектиге сырттан таасир этүү, ал эми өзүн-өзү башкаруу – объектинин өзү тарабынан иштелип чыгуучу ички таасир этүү. Ушуга байланыштуу биз кураторлук системасынын «Өзүн-өзү башкаруу» жана «Студент» подсистемаларын жана аларда өзүн-өзү башкаруунун үстөмдүк кылуучу ролун аныктайбыз.

Студенттик өзүн-өзү башкаруу – бул ЖОЖ турмушунун бардык чөйрөлөрүн башкаруу боюнча студенттердин коомдук-саясий ишмердүүлүгүнүн түрү болгондуктан, биз студенттик өзүн-өзү башкаруунун максатын студенттердин укуктары менен милдеттеринин органикалык түрдө айкалышын камсыздоодон, түзүүчү, уюштуруучу, коммуникативдик, гностикалык, долбоорлоочу көндүмдөрүн калыптандыруудан, окуудагы

активдешүүсүнөн, өз иштери жана кылык-жоруктары үчүн жоопкерчилигин күчөтүүдөн көрөбүз.

Көпчүлүк студенттердин кесиптик-практикалык билимдерин колдонуу тажрыйбасы аздыгынын, алардын коомдук-саясий турмушка катышуу активдүүлүгү төмөн шартында студенттик өзүн-өзү башкаруу жогоруда аталып өткөн көндүмдөрдү ЖОЖдо окуп жаткан мезгилде ачуунун жана өркүндөтүүнүн негизги формасы болуп калат.

Студенттик өз алдынча башкаруу органдарынын мүчөлөрү өзүнө төмөндөгүлөрдү пландаштыра алат: факультеттин жылдык тарбиялык иш планын түзүү жана андан ары ишке ашыруу; аудиториялык ишмердүүлүктүн, педагогикалык практикалардын натыйжалуулугун көзөмөлдөө жана аларды өркүндөтүү; окутуучулар тарабынан студенттерге коюлуучу талаптарды координациялоо; студенттерди илимий-изилдөө иштерине тартуу; коомдук пикирдин, тайпанын, факультеттин, университеттин салттарын иштеп чыгуу, колдоого алуу жана өркүндөтүү; жатаканада турган студенттердин окуусу жана эс алуусу үчүн жагымдуу шарттарды жаратуу; өз долбоорлорун ишке ашыруу үчүн каржыларды тартуу; өз түзүмүнө кадрларды даярдоо жана тартуу.

Факультеттердеги декандардын окуу жана тарбиялык иштер боюнча орун басарлары менен кураторлордун башкаруучулук жана тарбиялык функцияларынын белгилүү бир бөлүгүн аткара алат, ошону менен бирге аларга калган милдеттерин так аткарууга, баарыдан мурда группанын активдерин тартуу сапаттуу калыптандырууга мүмкүндүк берет.

Жогоруда аталган функцияларды студенттерге өткөрүп берүү менен студенттик башкаруу органдарынын структуралык моделин түзүүгө болот. Студенттик өзүн-өзү башкаруу органдарынын структуралык модели 1-сүрөттө берилген.

Студенттик Жаштар комитетинин курамы факультеттердин жалпы жыйналыштарында шайланат. ЖОЖдун алдындагы ар бир подструктуралык звено (факультет, колледж ж.б.), б.а., университеттин курамындагы

структуралар Жаштар комитетинин курамына өздөрүнүн бирден өкүлүн жиберүүгө укуктуу. Андан сырткары, Жаштар комитетинин курамына ЖОЖдун ректору менен университеттик Жаштар комитеттин төрагасы кирет.

Студенттик Жаштар комитетинин жогорку органы болуп комиттин жыйыны эсептелет, ал жумасына бир жолу чакырылат. Жыйынды Жаштар комитетинин төрагасы жетектейт, ал студенттик делегаттар тарабынан эки жылдык мөөнөткө шайланат.

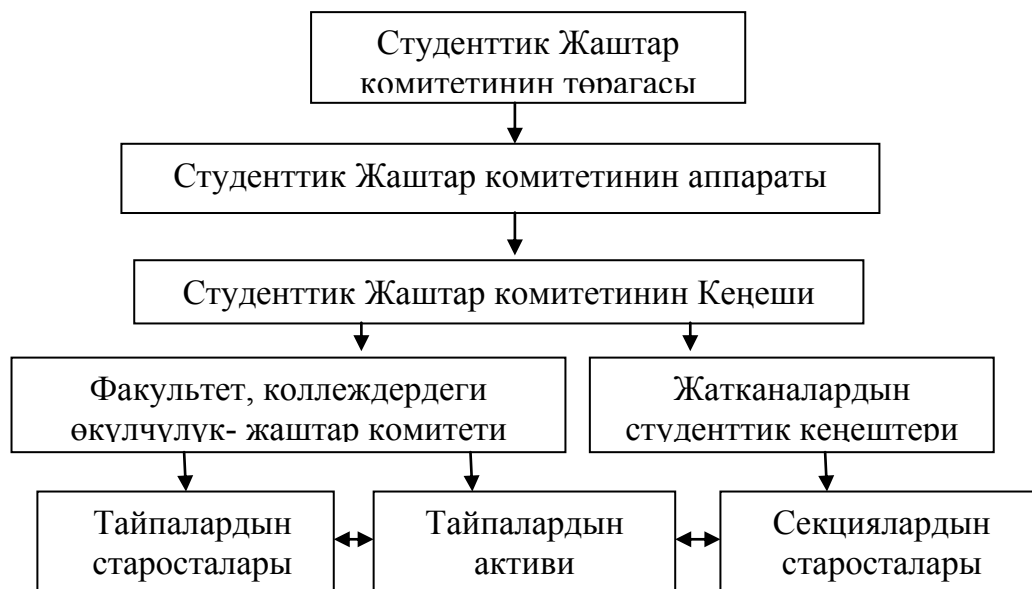
Жаштар комитетинин аткаруучу-буйрук берүүчү органы комитеттин жыйыны эсептелет, ал жыйындар аралык мезгилде комитеттин ишмердүүлүгүн жетектейт, бул жыйынга ар бир факультеттен бирден өкүл кирет.

Студенттик Жаштар комитетинин өкүлдөрү факультеттердеги студенттик өзүн-өзү башкаруу ишмердүүлүгүнө жооптуу болуп саналат жана алар жатаканадагы студенттик өзүн-өзү башкаруу өкүлдөрү менен биргеликте иш алып барышат.

Жаштар комитеттеринин жана жатаканалардагы студенттик кеңештердин төрагаларынын, ошондой эле алардын орун басарларынын функционалдык милдеттери тиешелүү документтерде тастыкталат.

Студенттик өзүн-өзү башкаруу түзүмдөрүнүн ишмердүүлүгүн моделдештирүү процесси башкаруучулук ишмердүүлүктүн өз алдынча иштерине тиешелүү болгон жогоруда аталып өткөн бир катар түрлөрүнөн түзүлдү, алар бири-бирин белгилүү бир удаалаштыкта алмаштырат: максатты аныктоо, божомолдоо, пландаштыруу, уюштуруу, жыйынтыктоо, оңдоп-түзөө; маалыматтык жана коммуникациялык функциялар жогоруда аталган иш-чаралардын уюштурулушунда жүрөт.

«Башкаруу» подсистемасы төмөнкүдөй түзүмдүк элементтерден турат: ректор, тарбиялык иштер боюнча проректор, тарбия комиссиясы (декандардын тарбиялык иштер боюнча орун басарлары).

1-сүрөт. Студенттик өзүн-өзү башкаруу органдарынын түзүмдүк модели

«Башкаруу» подсистемасынын иштеши башкаруучулук процесске катышуучулардын компетенциясынын, билиминин жана билгичтиктеринин деңгээлинен көз каранды болот.

Ошондуктан башкаруучулук процесстин мазмунун түзүүчү кезектеги милдет болуп, башкаруу процессинде алектенген адамдарды кураторлук системасын ишке ашырууга даярдоо эсептелет. Мындай даярдык өзүнө тарбиялоо максаттарынын нормативдүү, кадрдык, уюштуруучулук, педагогикалык шарттарын жаратууну (башкаруучулук процесске катышуучулардын арасында даярдоо иштерин жүргүзүү, студенттерди – башкаруучулук процесстин катышуучуларын окутуу түзүмүн жаратуу; башкаруучулук процессти методикалык жактан камсыздоо ж.б.) камтыйт.

Башкаруучулук ишмердүүлүктүн натыйжаларын баалоо үчүн байланыштын аракеттеги механизми, башкаруучулук ишмердүүлүктү баалоо критерийлеринин болушу ж.б. зарыл.

Ошондуктан кураторлук ишмердүүлүктүн моделинин бешинчи милдети – бул башкаруучулук ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун анализдөө: башкаруучулук ишмердүүлүктү баалоо критерийлерин, ошондой эле аларды колдонуу методикасын иштеп чыгуу.

Ар кандай педагогикалык система катары, кураторлук ишмердүүлүктүн милдети тарбиялоо максаттарын ишке ашыруу аркылуу бириккен түзүмдүк жана функционалдык компоненттери менен мүнөздөлөт. Тарбиялык системанын түзүмдүк компоненттерине төмөндөгүлөр кирет: тарбиялоонун максаты менен мазмуну, кураторлук ишмердүүлүк, тарбиялоо каражаттары.

Куратордук ишмердүүлүктүн ар бир түзүмдүк компонентин өзүнчө карайбыз.

Тарбиялоонун максаттары

Белгилүү натыйжаны алууга эсептелген ар кандай система өз ишмердүүлүгүн башынан эле кандайдыр бир нерсеге багыттоого тийиш. Кураторлук ишмердүүлүктүн иштөөсүнүн баштапкы чекити болуп тарбиялоонун максаттары эсептелүүгө тийиш.

Азыркы педагогикада тарбиялоонун максаттарына бир катар талаптар коюлат:

1. Тарбиялык системанын негизинин (программасынын) болушу.
2. Обьективдүүлүгү.
3. Системалуулугу, б.а. максаттардын адамдын дүйнө менен болгон мамилелеринин бардык топторуна: билимге, коомго, эмгекке, табиятка, сулуулукка, өзүнө карай чыгуусу.
4. Курактык дифференциясы.
5. Реализацияланышы.
6. Ченемдүүлүгү же методикалардын болушу, алардын жардамы аркылуу тарбиялоо процессинин натыйжалары эсепке алынат [78].

Ушуга байланыштуу тарбиялоонун башкы максатын төмөндөгүчө аныктоого болот:

- аң-сезимдүү интеллигенцияны даярдоо, улуттун интеллектуалдык генофондун жаңыртуу жана байытуу;
- жарандык так позициясын иштеп чыгуу, жаш адамдарды мыйзам үстөмдүгүнө, ал эркиндиктин бирден бир кепили экендигине ынандыруу;

- студенттик жамааттын жалпы маданиятын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү, анын эстетикалык тажрыйбасын байытуу;

- жаш адамдарда сергек жашоого болгон керектөөнү калыптандыруу, ден соолуктун маанилүү экендигин түшүндүрүү.

Бүтүрүүчүнүн ЖОЖдо калыптандырууга милдеттүү болгон бирдиктүү сапаттарын аныктоодо түрдүү факультеттеги бүтүрүүчүнүн квалификациялык мүнөздөмөлөрүнүн (профессиограммаларынын) түзүмү менен мазмунунда олуттуу айырмачылыктардын болушу, ошондой эле квалификациялык мүнөздөмөлөргө калыптандырууга милдеттүү болгон көп сандагы сапаттарды киргизүү максатка ылайыктуу болуп саналбайт.

Системалаштыруу зарыл, анткени студент ЖОЖдо окуган мезгилдин чектелүү экендигинен улам инсандын сапаттарын биринин артынан бирин калыптандыруу мүмкүн эмес. Ошол эле убакта психологиялык-педагогикалык тажрыйба күбөлөндүрүп тургандай, бир эле убакта бардык сапаттарды калыптандыруу да мүмкүн эмес (И.П.Подласый). Ошондуктан кайсыл сапаттар органикалык түрдө айкашарын, бул сапаттарды курчап турган чөйрөнү эсепке алуу менен өзгөртүүгө болорун алдын ала карап көрүү максатка ылайыктуураак.

Кураторлук ишмердүүлүктөгү тарбиялык иштин мазмуну

Ар кандай ЖОЖдун администрациясынын милдети болуп тарбиялоонун эки аспектисин – аудиториялык жана аудиториядан тышкаркы аспектилерин бириктиргидей мобилдүү тарбия системасын түзүү эсептелет. Аудиториядан тышкаркы иш – бул тайпада, факультетте же ЖОЖдо кураторлордун, окутуучулардын, студенттик активдин жетекчилиги астында өткөрүлүүчү тарбиялык иш-чаралардын топтому. Студенттердин аудиториядан тышкаркы ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары болуп, адатта өз алдынча окуу жана изилдөө, коомдук, көркөм-эстетикалык жана дене тарбия ишмердүүлүгү, коомдук-уюштуруучулук ишмердүүлүк жана студенттик өзүн-өзү башкаруу эсептелет.

Тарбиялык процесстин мазмунун төмөнкүдөй бөлүктөр боюнча бөлүштүрүүгө болот:

Тарбиялык иштин уюштуруучулук-методикалык жактан камсыздалышы (ЖОЖдун, факультеттердин тарбиялык иш планын түзүү; алардын аткарылышын көзөмөлдөө) .

1. Студенттик тайпалардын насаатчылары, кураторлору, студенттик өзүн-өзү башкаруу органдары үчүн методикалык адабияттарды басып чыгаруу;

2. Тарбиялык иш боюнча студенттик өзүн-өзү башкаруу органдарынын жыйындарынын тематикасын түзүү;

3. Тарбиянын негизги багыттарын эсепке алуу (улуттук, жарандык-патриоттук, укуктук, эмгектик, моралдык-этикалык, дене тарбиялык, жыныстык, экологиялык);

4. Тарбиялык процессти материалдык-техникалык жана финансылык жактан камсыздоону ишке ашыруу.

Бул планды түзүп, ишке ашырууда бардык кафедралар, факультеттер, студенттик өздүк көркөм чыгармачылык ийримдери, спорттук секциялар ж.б. баарысы катышууга тийиш. Студенттик жаштар комитети, университеттин профкому – тарбиялык иш боюнча комиссия, б.а., ЖОЖдогу тарбиялык ишке тиешеси бар ар бир бөлүм катышууга милдеттүү.

Тарбиялык иштин мазмуну тарбиялануучунун инсандык сапаттарын калыптандырууда турат, мунун өзү коомдун сурам-талабы аркылуу, анда басымдуулук кылган моралдык климат, идеология аркылуу, руханий деңгээли, демократиялаштыруу деңгээли аркылуу аныкталат. Биз мында көбүнесе тарбиялоо коомдогу үстөмдүк кылган үлгүлөргө каршы жүрүп жаткан кырдаалга туш болушубуз мүмкүн. Мындай болгон учурда, демек, коомдогу кырдаал ЖОЖ жетекчилиги тарабынан, мамлекет жетекчилиги тарабынан да негизинен тетири деп таанылып, тарбиялоо процесси коомдук шарттардын болочок өзгөрүүлөрүнө багытталган, б.а. келечекке эсептелген болот.

Ушуга байланыштуу ЖОЖдогу кураторлук системасынын миссиясы түшүнүгүн ЖОЖ ишмердүүлүгүнүн багытталышынын көрсөткүчү катары кийирүү мүмкүн. Бул миссия өзүнө ишмердүүлүктүн сүрөттөлүшү менен ЖОЖдун педагогикалык ишмердүүлүгүнүн акыркы продуктусуна гана эмес, ЖОЖдун коом үчүн жана анда мурун эмгектенип кеткен, азыр эмгектенип жаткан жана болочокто эмгектенүүчү адамдар үчүн социалдык маанилүүлүгүнө да басым жасайт. Ар бир окуу жайдын миссиясы билим берүү системасынын жалпы миссиясын туюндурат, бул болсо ЖОЖ өз миссиясын турмушка ашырууда реализациялануучу өзөктүү максаттарын негиздүү аныктоого мүмкүндүк берет. Өзөктүү максаттар ЖОЖдун жалпы максаттарын, ошондой эле анын түзүмдүк бөлүктөрүнүн максаттарын камтыйт.

«Куратор» подсистемасы окутуучулар, академиялык тайпалардын жана жатакана секцияларынын кураторлору сыяктуу түзүмдүк элементтерден турат.

Ош мамлекеттик университетинин тарбия процессин уюштурууга: ректор, тарбиялык иштер боюнча проректор; тарбия комиссиясы (декандардын тарбиялык иштер боюнча орун басарлары); академиялык тайпалардын кураторлору, жатаканалардын коменданттары, аялдар кеңеши, жаштар комитети, студенттик акыйкатчы, студенттик кеңеш; университеттин кесиптик кошуну, окутуучулар; старосталар, тайпалардын активи катышат.

Тарбиялык иштердин субъектилеринин төмөнкүдөй түзүмүн болжолдоого болот: ректор, тарбиялык иштер боюнча кеңеш/комиссия, студенттик кеңеш, студенттик жаштар комитети.

Университеттик билим берүү системасы төмөнкүдөй эки аспектини бириктирип турат: аудиториядан тышкаркы тарбия жана окуу процессиндеги тарбия. Университеттин окутуучусу окуулук гана эмес, тарбиялык функцияны да аткарат. ЖОЖдун бардык педагогдору тарбиялык максаттарды ишке ашыруучулар, ал эми белгилүү бир шарттарда – анын демилгечилери болуп саналат. Ар бир лекция, практикалык сабак тарбиялык

багытка ээ болууга тийиш, ал эми ар кандай дисциплинаны окутуу – студенттерде кесиптик сапаттарды тарбиялап гана тим болбостон, моралдын жалпы адамзаттык нормаларын өздөштүрүүгө, патриоттук сезимди, жарандык жана улуттук нарк-насилди, жаңы мамлекетти курууда активдүү турмуштук позицияны тарбиялоого өбөлгө түзүүгө тийиш.

Окутуучуларды тарбиялык милдеттерин аткарууга даярдоо маселеси актуалдуу болуп саналат, өзгөчө бул стажы анчалык көп эмес окутуучуларга тиешелүү.

Даярдоо процесси окутуучулук курамдын мотивациясын, тажрыйбалуу кураторлор өз билимин жаш коллегаларына өткөрүп берүүсүн, тарбиялык иштердин жаңы формаларын билүүнү камтыйт. Ошондой эле куратор өз инсанындагы өзгөрүүлөргө: коммуникативдик жөндөмдөрдү, адилеттүүлүк сезимдерин, тактыкты, педагогикалык зиректикти, байкагычтыкты, чыдамкайлыкты ж.б. өнүктүрүүгө даяр болууга тийиш, бул өзгөрүүлөрдү адамдар менен жүргүзүлүүчү тарбиялык иштер талап кылат.

Студенттерди болочок адистер катары аудиторияда жана аудиториядан тышкаркы тарбиялоо процессинде куратордун ролу абдан маанилүү. Куратор студенттин ЖОЖго ыңгайлашуусун өбөлгөлөйт, тайпаны түзөт, ар бир жекечеликте коомдун жана айрым социалдык тайпалардын бөлүгү катары окуп-изилдейт, студентке тарбиялык таасир этүүнү координациялайт.

Аудиториядан тышкаркы тарбиялоонун субъектилери болуп, куратордон, окутуучулардан жана ЖОЖ администрациясынан сырткары төмөнкүлөр саналат: студенттердин ата-энелери, студенттик тайпалардын лидерлери, секциялардын, ийримдердин жетекчилери; университеттеги аракеттенип жаткан коомдук уюмдардын өкүлдөрү; студенттик кафенин, дискотеканын, клубдун тейлөөчүлөрү; китепканачылар, лаборанттар ж.б. Эгерде булардын баарысы жаш муундун аң-сезимин калыптандыруудагы өз ролун толук түшүнбөсө, өз ишмердүүлүгүнүн маанилүүлүгүн жана жоопкерчиликти түшүнбөсө, элестете албаса, анда ал башка кеп. Мындай учурда ЖОЖ администрациясы жалпы тарбиялык процесстин курамдык бөлүгү

катары өзүн-өзү аныктоосу боюнча, тиешелүү жүрүм-турум калыптандыруу боюнча студенттик курчоону түзүп турган адамдар менен өткөрүлүүчү иштерди алдын ала кароо керек.

Студенттерди дүйнөлүк маданият менен тааныштыруу, гуманисттик көз караштарды калыптандыруу максатында коомдук уюмдар, музейлер, китепканалар менен кызматташуу кеңейтилүүгө тийиш. Жарандык уюмдар менен бирикмелердин ишмердүүлүгү жана жаштарга тескери таасир этүүчү далалаттардын алдын алуу көзөмөлдөнүүсү зарыл.

Акыркы убактарда жаш инсанды калыптандыруу фактору катары студенттин үй-бүлөсүнө аз көңүл бурулууда. Мында ата-энелер өз балдарын тарбиялоо ишинде ЖОЖго жардам көрсөтө аларын, алар буга кызыкдар экендигин унутпоо керек. Студенттин кулк-мүнөзүн, адаттарын, ийгиликтерин жана кемчиликтерин анын ата-энеси билгендей эч ким билбейт, ошондуктан ата-эненин жардамы, мисалы, студенттин күчтүү инсандык сапаттарын ачыктоо этабында, баа жеткис болуп саналат.

Көрүнүп тургандай, студентке ар тараптан таасир этүүнү координациялоочу тарбиялык түзүмдүн ролу өсүүдө. Мындай координациялоочу функцияны кураторлор менен биргеликте ЖОЖдун тарбиялык иштер боюнча комиссиясы жана студенттик жаштар комитети аткарат.

ЖОЖдун кураторлук системасындагы «Куратор» подсистемасын калыптандырууну башкаруу макротехнологиясы катары кароо менен бул процесстин микротехнологиялары катары окутуучулар ишмердүүлүгүн тандоону, анын мотивациясын, мазмунун, тарбиялык милдеттерди аткарууга болгон даярдыгын, тарбиялык ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын анализдөөнү атоого болот.

Ар бир студент - тарбиялык процесстин катышуучусу – бул баалуулуктардын өз системасы бар кайталангыс жекечелик. Ар биринин өз кызыгуулары жана тааныш чөйрөсү бар: кимдир бирөө бош убактысын сүйүктүү ишине арнайт, дагы кимдир бирөө муну али аныктай элек жана ар

түрдүү варианттарды сынап көрөт; бирөө туугандарынын арасында болууну артык көрсө, башкасы жаңы социалдык байланыштарга муктаж.

Студенттердин материалдык мүмкүнчүлүктөрү, жаш курагы, даярдык деңгээли да ар түрдүү. Ошондуктан ар бир студентке сунушталуучу аудиториялык жана аудиториядан тышкаркы ишмердүүлүктүн жалпы схемасын алдын ала карап көрүү мүмкүн эмес. Тарбиялык тактиканы, калыптандырылуучу сапаттарды жекелештирүү зарыл, бул сапаттарга инсандын касиеттерине жана ар бир тарбиялануучунун чөйрөсүнө жараша өзгөчө көңүл буруу керек.

ЖОЖдун ченемдик документтерин талдоо күбөлөндүрүп тургандай, калыптандырууга милдеттүү жана көңүлдөгүдөй болгон сапаттарды бөлүп көрсөтүү (вариативдүүлүк принцибине ылайык), аларга азыркы этапта жаш адистин социалдык ыңгайлашуусуна чындап эле өбөлгө түзүүчү мүнөз белгилерин кийирүү аркылуу бүтүрүүчүлөрдүн профессиограммасын жаңылоо зарыл.

Азыркы ЖОЖдун бүтүрүүчүсү болочок эмгек ишмердүүлүгүн ишке ашырууга гана эмес, «адам - коом - адам» [97] сыяктуу өз ара мамилелердин бир топ кеңири чөйрөсүнө даяр болууга тийиш.

"Студент" деңгээлиндеги башкаруу микротехнологиялары катары төмөнкүлөрдү эсептөөгө болот:

- студенттердин тарбиялык иштерге катышууга болгон мотивациясын;
- студенттерди изилдеп-үйрөнүү жана студенттик активди аныктоо;
- активди тарбиялык иштерди уюштурууга катышуусу үчүн даярдоо;
- студенттерди тарбиялык иштерди уюштурууга тартуу;
- студенттердин тарбиялуулугун, алардын инсандык өнүгүүсүнүн квалификациялык мүнөздөмөнүн параметрлерине дал келүүсүн талдоо.

Тарбиялоо каражаттары

ЖОЖдо тарбиялоо каражаты болуп университеттин материалдык-техникалык жана финансылык базасы эсептелет, ал база китептерден, кинофильмдерден, тарбиялык иш-чаралар жазылып алынган аудио-

видеокассеталар менен дисктерден, тарбиялык иш пландарынын үлгүлөрүнөн, спорттук жабдуулардан; тарбиялык процесстин катышуучуларын сыйлоо үчүн каражаттардан, тарбиялык конкурстардын жеңүүчүлөрү үчүн сыйлыктардан турат; тарбиялоо каражаты болуп окутуучулардын, кураторлордун, студенттердин, администрациянын тарбиялык потенциалы эсептелет.

Тарбиялоо каражаттарын калыптандыруунун микротехнологиялары болуп төмөндөгүлөр эсептелет:

- колдо бар каражаттар системасын, анын күчтүү жана чабал жактарын талдоо;
- тарбиялык ишти уюштуруунун илим тарабынан сунушталган каражаттарын, формаларын жана усулдарын талдоо;
- тарбиялык иштин максаттары менен мазмунун тарбиялык ишмердүүлүктүн колдо бар каражаттарына болгон катышын аныктоо;
- жетишсиз каражаттарды иштеп чыгуу.

2.2. Педагогикалык ишмердүүлүктө кураторлорго коюлуучу негизги талаптар

Азыркы коомдо, айрыкча, педагогдор чөйрөсүндө, социалдык-экономикалык каатчылыктын жана улут ден соолугунун кескин начарлап жатышынын түпкү тереңдеги себеби экономика чөйрөсүндө эле эмес, калктын басымдуу бөлүгүнүн, өзгөчө жаштардын рухий дөөлөттөрү менен идеалдарынын тармагында жаткандыгы уламдан улам айкын болууда.

Биймансыздык, оройлук, дүнүйөкордук, өзүмчүлдүк, жыныстык шалаакылык, аракеттик, баңгилик, кылмышкерлик – мына ушунун баарысы күн сайын биздин жашоону бузуп, улуттун психикалык жана дене саламаттыгын майып кылууда, керек болсо, педагогдордун өсүп келаткан муунду тарбиялоого болгон күч-аракетин жокко чыгарууда [124, 49-б.].

Студенттердин өздөрүнүн кураторлук маселесине карата болгон мамилесин да унутпоо керектигине биз ынандык. Мисалы, Ош мамлекеттик

университетинин 1,2,3-курстарынын студенттерине (240 адам) жүргүзүлгөн анкетанын жыйынтыгы көрсөткөндөй, сурамжылоого катышкандардын 50,0%ы кураторго муктаж; 35,6%ы куратордун зарылдыгына шеги бар, бирок куратор ЖОЖдогу окуу процессинде пайда болгон айрым проблемаларды чечүүгө таасир этсе деп эсептешет; ал эми 14,4%ы гана куратордун жардамына муктаж эмес.

Студенттер куратордон кандай жардам күтүшөт?

Студенттер белгилегендей, куратор ЖОЖдун коомдук турмушуна катышууга жардамдашат (46,2%), окууга коюлуучу негизги талаптар жөнүндө айтып берет (44,4%), курстук иштерди аткарууга көмөк көрсөтөт (42,6%), окутуучу менен болгон чыр-чатакты чечет (36,1%), окуудагы жетишүүгө таасир эте алат (32,8%). Алар төмөнкүдөй окутуучу бар экендигин билгилери келет: студенттердин проблемаларына көңүл кош карабаган окутуучу (23,1%), ден соолугуна байланыштуу маселелерди чечүүгө жардамдашуучу окутуучу (23,1%), курсташтары менен болгон өз ара мамилелерди териштирүүдө жардамдашуучу окутуучу (18,5%), жеке маселелерин чечүүгө көмөк көрсөтүүчү окутуучу (5,0%).

Ошентип, биз ынангандай, студенттердин ЖОЖдо ыңгайлашууга, окутуучулар, курсташтары менен болуп кетүүчү чыр-чатактарга, ошондой эле жеке өзүнө тиешелүү болгон чечилбеген маселелерге байланыштуу проблемалары көп. Бул проблемаларды чечүүдө алар дал ошол куратордон жардам күтүшөрүн билдиришти.

Ошол эле убакта, тилекке каршы, азыркы педагогдор саналып өтүлгөн проблемаларды чечүүдөн алда канча алыс экен. Биздин көз карашыбызча, жогорку мектептин чабалыраак тарбиялык потенциалы кадрлардын даярдалбагандыгы менен ошондой эле окутуучулардын бир бөлүгүнүн болочок адисти даярдоодогу өз орду менен ролун түшүнүүнү, айрым учурда өзүнүн адептик принциптерин да жоготуп алгандыгы олуттуу даражада шартталган. Окутуучулардын басымдуу бөлүгү өздөрүнүн татаал турмуштук маселелеринен чыга албайт. ОшМУнун окутуучулары үчүн өткөрүлгөн

сурамжылоо көрсөткөндөй, кураторлук иш менен алектенүүгө 20%ынын каалоосу бар, 15%ынын бул иштин зарылдыгына шеге бар, 65%ы каалабай тургандыгын ачык көрсөткөн. Мунун себеби катары алар төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүшөт: педагогикалык жүктөмгө байланыштуу убакыттын жетишсиздиги - 85%, материалдык колдоонун аздыгы - 90%, педагогика менен психологиянын негиздери боюнча даярдыгынын жетишсиздиги - 25%, кураторлук иштин зарылчылыгынын жоктугу - 65%.

Айкын болгондой, алардын көпчүлүгү тарбиялоону экинчи даражадагы ишмердүүлүк катары карашат, андан сырткары, алар студенттер менен тарбиялык ишти алып барууга психологиялык жана кесиптик жактан жөндөмдүү эмес, пассивдүү болушуп, студенттердин аң-сезими менен сезимине таасир эте алышпайт. Биз ынангандай, илимий-педагогикалык кызматкерлердин социалдык макамынын төмөндөшү, окутуучуларды натыйжалуу педагогикалык эмгеги үчүн материалдык жана моралдык жактан өбөлгөлөөнүн жоктугу ЖОЖдогу тарбиялоо системасына терс таасирин тийгизет.

Ошентип, алдыбызда окутуучуларды ЖОЖдогу кураторлук иштин зарылдыгы менен маанилүүлүгүнө ынандыруу сыяктуу абдан оор милдет турду, мындай болочок адисти жана жаранды тарбиялоо ишинде аларга ишенимдүү жардамчы болуп кылымдар кыйырында сыноодон өткөн тарбиялоо педагогикасы эсептелет.

Куратордун ишмердүүлүк сапаттарынын топтому үчүн, биз ынангандай, жогорку мектептин педагогикасы жана психологиясы жаатындагы атайын теориялык даярдык менен уюштуруу иштери жаатындагы практикалык тажрыйба зарыл. Биздин тажрыйба көрсөткөндөй, тайпада лекция окуп, практикалык сабактарды өткөргөн окутуучу куратор болуп дайындалган тайпадагы тарбиялоо ишинин натыйжасы бир топ жогору. Мындай өзгөчөлүк ага өзү окутуп жаткан сабагынын педагогикалык жана илимий-практикалык потенциалын пайдалануу аркылуу лекциялык жана семинардык сабактардын жүрүшүндө тарбиялоо менен да алектенүүгө

мүмкүндүк берет. Маселен, «Психология жана педагогика» дисциплинасын окуп-үйрөнүүдө студенттер «Этнопедагогиканын тарбиялык процесстеги ролу», «Педагогиканын социалдык аспектилерин», «Диндин тарбиялык функциясы», «Азыркы коомдогу улутчулдук», «Адамдардын жекече өзгөчөлүктөрү жана мунун бири бирин кабылдоого жана түшүнүүгө тийгизген таасири» сыяктуу жана башка темалар боюнча рефераттарды жазышып, докладдарды даярдашты. Окутуучу-кураторлор студенттердин илимий-практикалык конференциялар үчүн даярдаган илимий макалаларына авторлош болушту, мисалы, Н.Ташмаматова, Г.Жолдошева, Б.Алпаизова, А.Маматова, А.Зулушовалар.

Педагог-куратор үчүн өз тарбиялануучуларынын кызыгууларын, мүмкүнчүлүктөрүн, маанайын, бири-бири менен болгон өз ара мамилелеринин мүнөзүн, ошондой эле алардын интеллектуалдык жөндөмдөрүн иликтөө бир кыйла жеңил болду. Биз жогорку окуу жайында куратор жекече тьютордун функцияларын да аткара алат деген ойду айткан И.И.Губаревичтин пикирине кошулабыз. Мында куратор:

- студент менен окутуучуга, о.э. студенттердин бири-бирине ортомчу катары аракеттене алат. Окутуу процессинде ал студенттер тайпасы менен окутуучулардын өз ара аракеттенүүсү менен карым-катышын жөнгө салууга, пайда болуп кетүүчү чыр-чатактуу кырдаалдарды чечүүгө жардамдашат. Макулдашылган чечимди табуу студенттер менен окутуучулардын ортосундагы карама-каршылыктарды жоюп, билим берүү максатына жетүүгө өбөлгө түзөт;

- студенттин проблемаларын каттап, чечимди биргелешип издөөнү ишке ашырат [79].

Белгилей кетчү нерсе, кыйынчылыктардын себебин талдоодо ушундай бир кырдаал келип чыгышы мүмкүн: студентке бардык жамандыктардын булагы катары окутуучулар гана көрүнөт. Ошондуктан куратор эксперттин ролунда да болуп, студентти тигил же бул проблеманы объективдүү жана конструктивдүү талдоого түртүүсү зарыл. Мында, биз ынангандай,

этнопедагогика өз натыйжасын берет. Мисалы, «Өзүңдү эр ойлосоң, башканы шер ойло», «Сынчынын сыңар өтүгү майрык», «Кошунаң сокур болсо - көзүңдү кысып өт» сыяктуу макалдарды пайдалануу студенттерди окутуучу менен болгон мамилесин кайрадан карап чыгууга, бул маселени чечүүдө анын ордуна өзүн коюп көрүү аркылуу түшүнүүгө мажбурлайт.

Биз күбө болгондой, студенттерге алардын ишин уюштуруп, атайын усулдарды, ыкмаларды, таасир этүү формаларын колдонгон, алар менен тыгыз байланышта болгон тарбиячынын инсаны зор таасир этет. Азыркы педагогдор куратордун бир топ мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнө, тактап айтканда, анын педагогикалык багытталгандыгына – педагогикалык ишмердүүлүккө карай айкын багыт алуусуна, студенттин ички дүйнөсүн сезе жана байкай билүүгө, белгилүү бир маселелерди чечүүгө болгон психологиялык даярдыгына басым жасашып, педагог-куратордун баалуулук багыт алууларын даражасы боюнча төмөнкүдөй бөлүштүрүүнү сунушташат:

- **адептик-этикалык касиеттери** (адилеттүүлүк, объективдүүлүк, адамгерчилик, ак пейилдүүлүк, зиректик, сергектик, жакшылык каалоочулук);

- **кесиптик-ишмердүүлүк сапаттары** (билими, билгичтиги, эрудициясы, умтулуучулдугу, тапкычтыгы, тамаша сезими);

- **коммуникативдик жөндөмдүүлүктөрү** (жалпы бийик маданияты, педагогикалык тактыгы, урматчыл мамилеси жана ишеним артуусу);

- **инсандык мүнөздөмөсү** (чынчылдыгы, акыйкатчылдыгы, ачыктыгы, жөнөкөйлүгү, адамдын кадыр-баркын сезе билүүсү);

- студенттин абалын, ички дүйнөсүн билүү, **түшүнүү жөндөмдүүлүгү** [120, 5-б.]

Адабияттарды талдоо кесипкөй педагог-тарбиячыга коюлуучу башкы талаптардын бирин – педагогикалык жөндөмдүүлүктүн болушун - бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Өз кезегинде, педагогикалык жөндөмдүүлүк - бул инсандын түрдүү курактагы тарбиялануучулар менен иштөөгө, аларды сүйө билүүгө, алар менен болгон карым-катнаштан канааттануу алууга

ыктагандыгынан көрүнүүчү сапаты. Биз педагогикалык жөндөмдүүлүктүн төмөндөгү топторун маанилүү деп эсептейбиз:

- **уюштуруучулук жөндөмдүүлүгү** – окутуучунун тарбиялануучуларды бириктирүү, аларды алектентүү, ишти пландаштыруу, жыйынтыктоо, аткарылган нерсени талдоого алуу билгичтиги;

- **дидактикалык жөндөмдүүлүгү** – материалды иргеп алып, даярдоо билгичтиги. Окуу материалын көрсөтмөлүү, жеткиликтүү, так, ишенимдүү жана удаалаштык менен баяндоо, үйрөнүп жаткандардын таанып-билүүчүлүк кызыгууларын жана рухий муктаждыктарын өнүктүрүүнү өбөлгөлөө, элдик педагогиканын прогрессивдүү идеяларын билгичтик менен пайдалануу, окуу - таанып-билүүчүлүк жигердүүлүктү арттыруу ж.б.;

- **перцептивдүү жөндөмдүүлүгү** тарбиялануучулардын рухий дүйнөсүнө сүнгүп кирүү, алардын эмоциялык абалын объективдүү баалоо, психикасынын өзгөчөлүктөрүн ачыктоо билгичтигинен көрүнөт;

- **коммуникативдик жөндөмдүүлүгү** окутуучунун тарбиялануучулары, коллегалары ж.б. менен педагогикалык жактан максатка ылайыктуу мамилелерди орнотуу билгичтигинен көрүнөт;

- **суггестивдик жөндөмдүүлүгү** тарбиялануучуларга эмоциялык-эрктик таасир этүүсүндө камтылган;

- **изилдөөчүлүк жөндөмдүүлүгү** педагогикалык кырдаалдар менен процесстерди таанып-билүү жана объективдүү баалоо билгичтигинен көрүнөт;

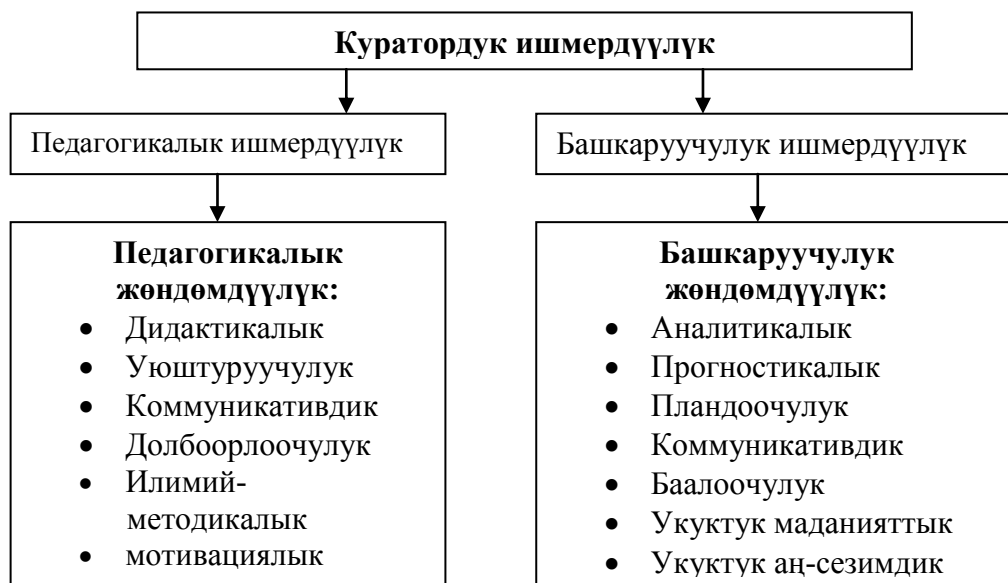
- **илимий - таанып-билүүчүлүк жөндөмдүүлүгү** - тандалып алынган тармак боюнча илимий билимдерди өздөштүрүүгө болгон жөндөмдүүлүк.

Мындан сырткары, ЖОЖдо түрдүү улуттагы студенттердин болушу кураторлордон белгилүү бир кесиптик компетенттүүлүктү талап кылат. Биздин көз карашыбызча, мындай компетенттүүлүк өзүнө ар бир студенттин улуттук өзгөчөлүктөрүн, анын конфессиялык таандыктыгын эсепке алууну, бирдиктүү тарбиялык мейкиндикти жаратуу жөндөмдүүлүгүн камтыйт. Бул мейкиндикте өз ара түшүнүшүү жана өз ара урматтоо атмосферасы үстөмдүк

кылат, мында студенттер эркин карым-катнашта болуп, эл-жердин тарыхы менен маданиятын окуп-үйрөнүп, башка элдерде бар болгон баалуу, ак ниет, татынакай нерселерди өздөрүнө сиңиришет.

Кураторлукту ЖОЖ педагогунун кесиптик ишмердүүлүк чөйрөсүнө кошуу менен, биз, В.П.Зелеева белгилегендей, куратордун маанилүү кесиптик сапаттары төмөнкүлөр экендигине макулбуз:

- педагогикалык эрудиция;
- педагогикалык ойлом;
- педагогикалык интуиция;
- педагогикалык байкоочулук;
- педагогикалык оптимизм;
- педагогикалык тапкычтык;
- педагогикалык алдын ала көрө билүү;
- педагогикалык рефлексия;
- педагогикалык сабаттуулук [106]

2-сүрөт. Куратордук ишмердүүлүк жана жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү.

Тарбиялык иштин татаалдыгы менен жоопкерчиликтүүлүгү ар дайым кураторлорго бийик жана дайыма өсүп туруучу талаптарды коюп келет. Өз функцияларын ийгиликтүү аткаруу үчүн кураторлор жогорку маданияттуу болуп, студенттерди өзүнүн артынан ээрчите билүүгө тийиш. Студенттердин

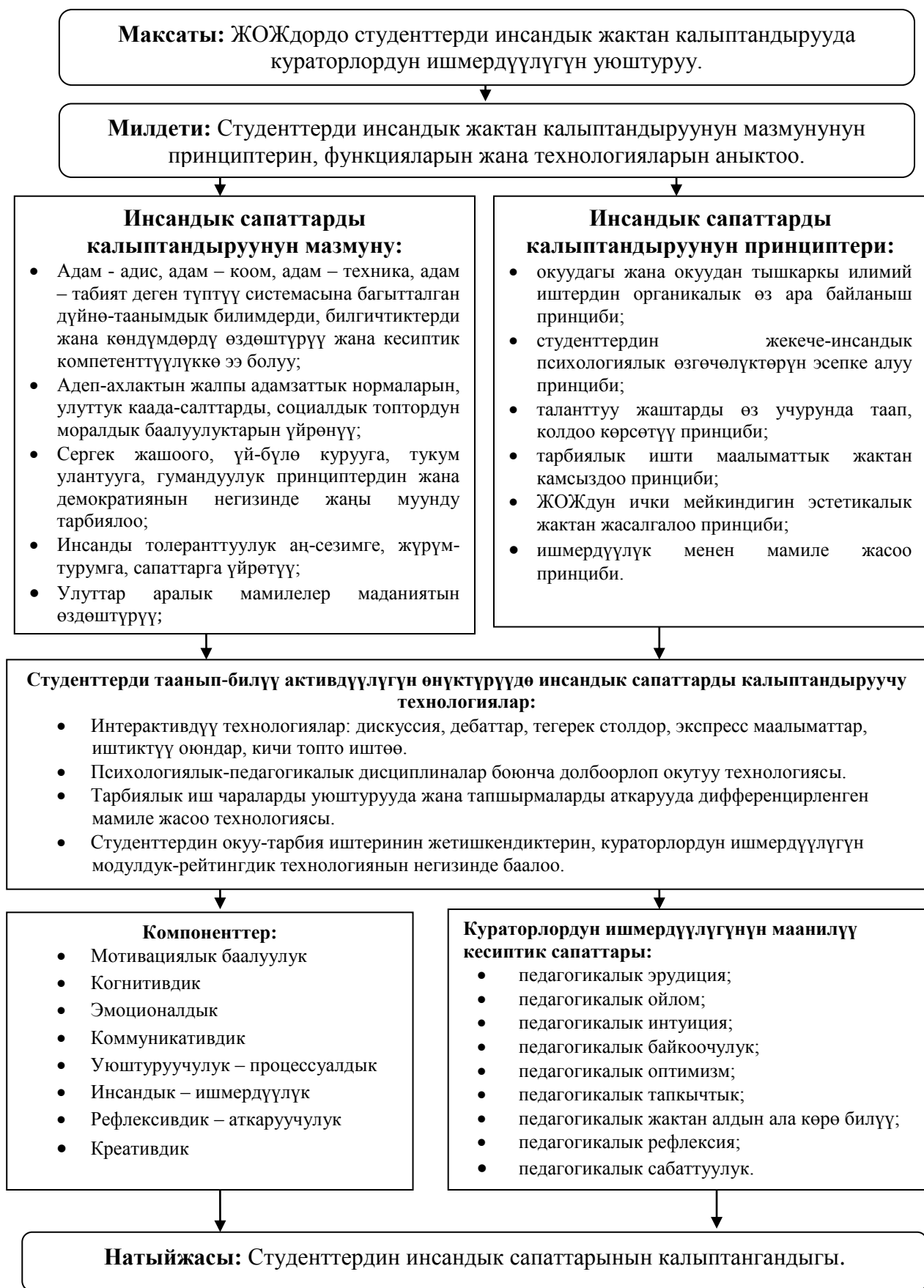
алдында абройлуу болуп, тарбиялык иштин маанилүүлүгү менен зарылдыгын аңдап-сезип, ишти максат багыттуу, системалуу түрдө, азыркы талаптарды жана учурда улам өсүп жаткан студенттик таламдарды эсепке алып, өз ишинде зарыл болгон психологиялык-педагогикалык билимдерге жана атайын билгичтиктерге таянуу менен жүргүзө алган куратор гана студенттик тайпаны натыйжалуу жетектейт деп эсептелиши адилеттүү. Биздин оюбузча, мунун баары бүгүнкү күндө да актуалдуу.

Мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүгү жана жогорку мектептин окутуучусунун ишмердүүлүгүн эксперимент жүзүндө моделдөө жөнүндөгү Н.В.Кузьминанын изилдөөлөрүнө негиздеп, куратордун педагогикалык ишмердүүлүгүнүн беш компонентин жана аларга төп келүүчү, куратордун негизги функцияларын ийгиликтүү аткаруусун камсыздоочу билгичтиктерди аныктоого болот: болочок адистин инсанын калыптандыруу, студенттерге ийгиликтүү окуусу, кесиптик даярдыгы жана коомдук турмушка катышуусу үчүн шарт түзүү.

Куратордун педагогикалык ишмердүүлүгүнүн **гностикалык компоненти** төмөндөгү билгичтиктер менен мүнөздөлөт:

- а) тарбиялык ишмердүүлүк жаатындагы билимин өркүндөтүү;
- б) кураторлордун тайпанын жалпы жамааты жана айрым студенттер менен жүргүзгөн иш тажрыйбасын окуп-үйрөнүү жана талдоо;
- в) тайпада пайда болуучу түрдүү педагогикалык кырдаалдарды, студенттердин, ошондой эле өзүнүн ишмердүүлүгүнүн артыкчылыктары менен кемчиликтерин талдоо;
- г) тарбиялык милдеттерди студенттердин тарбиялануу деңгээлинин жана алардын психологиялык-типологиялык өзгөчөлүктөрүнүн, ошондой эле окутуу менен тарбиялоонун жалпы максаттарынын өңүтүнөн түзүү жана ишке ашыруу.

Долбоорлоочулук компонент куратордун жана анын студенттеринин ишмердүүлүгүнүн мазмуну менен ыкмаларын перспективалуу пландаштыруу жаатындагы билгичтиктерди талап кылат.

3-сүрөт. Студенттерди инсандык жактан калыптандырууда кураторлордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун модели.

Конструктивдүү компонент берилүүчү маалыматтын, иш-чаранын композициясын түзүү, материалды максатка ылайыктуу иргеп алуу, жамаат шартында жекече тарбиялоо программасын түзүү жаатындагы билгичтиктердин болушун болжойт.

Уюштуруучулук компонент коюлган милдеттерди аткарууга өзүн жана студенттер жамаатын уюштуруу, тайпанын активин табуу жана анын ишин уюштуруу, ар түрдүү иштерди аткарууга, айрыкча, коомдук-саясий ишмердүүлүккө тайпаны уюштуруу, жамаатты башкаруу билгичтиктөрүнүн болушун камтыйт.

Коммуникативдик компонент студенттер, окутуучулар, кафедранын жетекчилиги, деканат, коомдук уюмдар менен педагогикалык жактан максатка ылайыктуу байланыш түзүү, студент жаштар менен оңой карым-катнаш түзүү билгичтиктери менен байланышкан [156, 22-23-б.].

Биз терең ынангандай, ар бир академиялык тайпанын куратору педагогикалык ишмердүүлүктүн бардык компоненттерине жана аларга тиешелүү билгичтиктерге жетишерлик даражада ээ болууга тийиш. Кураторлорду окутуу да, алар менен жүргүзүлүүчү бардык методикалык иштер да ушул компоненттерди жана билгичтиктерди эсепке алуу менен түзүлүүгө тийиш.

Биз куратордун оң имиджинин зарылдыгы тууралуу О.С.Кекелдин пикирин толук колдойбуз, ал имидждин курамына төмөндөгүлөр кирет:

- **кесипкөйлүк (профессионализм)** – бул кайсыл гана тармакта болбосун, адиске сөзсүз коюлуучу талап, мунсуз адис тууралуу сөз кылууга мүмкүн эмес. Ошондуктан куратордун кесиптик жактан такай өсүшү, квалификациялык деңгээлин жогорулатып туруусу абдан маанилүү.

- **компетенттүүлүк** – кураторлук ишмердүүлүктүн маанилүү түзүүчүсү болуп, динамизмди, өзгөрүп туруучу кырдаалга бачым реакция берүүнү көздөйт.

- **гуманитардык билимдүүлүк.** Жогорку мектептеги куратор гуманитардык баалуулуктардын өткөргүчү катары эсептелет, андыктан

коомго адамзат маданиятынын байлыгы жөнүндө түшүнүгү бар, өзү да өзүн-өзү өркүндөтүүгө жөндөмдүү окутуучу зарыл.

- куратор **психотехнолог** болууга тийиш. **Психотехнология** – адамдарды башкаруунун психологиялык техникасын алар менен болгон карым-катнашта практика жүзүндө пайдалануу жөнүндөгү илим. Куратор студенттердин курактык психофизиологиялык өзгөчөлүктөрү, алардын керектөөчүлүк-мотивациялык чөйрөсүнүн өзгөчөлүктөрү, инсан аралык өз ара аракеттенүү психологиясы жана академиялык тайпанын психологиясы менен тааныш болууга тийиш. Психотехнология өзүнө карым-катнаштын тигил же бул кырдаалындагы жүрүм-турумдун оптималдуу моделин тандоону, карым-катнашты уюштуруунун ыкмаларын ж.б. камтыйт.

- жогорку мектептеги куратор – этикеттеги (эталон эсептелген) карым-катнаштын үлгүсү катары эсептелет. Этикеттик карым-катнаш вербалдык жана вербалдык эмес каражаттар аркылуу ишке ашырылат [128].

Андан сырткары, биз болочок адистин кесиптик, адептик маданиятынын калыптануусунда куратордун ролу маанилүү экендигин белгилейбиз. Мында куратордун ишмердүүлүгүнүн өзгөчө принциптерин бөлүп көрсөтөбүз:

“Урматта” – өз алдынча жана калыптанып калган инсан катары ар кандай студенттин кабылдоосуна негизделген инсан аралык жана улуттар аралык карым-катнаштын негизги принциби. Студенттердин кыймыл-аракеттерин сындоо аргументтүү болууга тийиш; алардын кадыр-баркын, биринчи кезекте, диний сезимдерин кемсинтүүгө мүмкүн эмес; сабырдуулук, такт жана жардам берүүнү каалоо эң бийик позицияда турууга тийиш. Биздин кураторлор студенттер тартылбаган иш-чараларга катышуу зарылдыгын ынанымдуу далилдөөгө далалаттанышты. Мисалы, шайлоо алдындагы кампания жана шайлоого катышуу боюнча студенттер бул акцияга катышууну каалабай тургандыгы тууралуу аргументтерди келтиргенде, маселени чечүү куратордон токтоолукту жана кашкөйлүктү

талап кылды, ал студенттерге жарандык жана саясий активдүүлүк керек экендигине ынандыра алды.

- “Үйрөт”. Мында сөз куратор өзү дайындалган тайпада сөзсүз сабак өтүүсү жөнүндө болуп жатат. Бул принцип өзүнө төмөндөгүлөрдү камтыйт:

- студенттерге ЖОЖдун жашоо ишмердүүлүгүнүн практикалык жактары: аудиториялардын жайгашуусу жана номерлениши жөнүндө, ЖОЖдо көрсөтүлүүчү кызматтар, аларга кайсыл учурда кайрылууга болору, ж.б. жөнүндө маалымат берүү;

- тайпада моралдык-психологиялык климатты калыптандыруу: ЖОЖдун салттарын үйрөтүү, татыктуу жүрүм-турум эрежелерин жана жүрүм-турум маданиятынын жөнөкөй негиздерин үйрөтүү, толеранттуулукка негизделген карым-катнаш көндүмдөрүн үйрөтүү.

Биз күбө болгондой, куратор болуп дайындалган кафедранын лаборанты студенттер үчүн учурдагы иштер тууралуу маалымат берүүчүнүн ролун гана аткарып калды. Ал эми окутуучу-куратор сабак учурунда информациялык функциясын аткаруу менен катар аларга сылыктык, эмгекти сүйүү, карым-катнаш манерасы, тартиптүүлүк ж.б.у.с. маанилүү сапаттарды да үйрөтө алды.

“Ишен, бирок текшер”. Жогорку мектептин студенти мектеп окуучусунан эркиндигинин бир топ кеңири алкагы менен айырмаланат. Куратор “полиция кызматкеринин” функциясын аткарууга милдеттүү эмес, бирок студенттерге жумуш убактысын уюштуруу маселеси боюнча ишеним артуу менен насаатчы катары алардын ар биринин аң-сезимине “тартип” деген түшүнүктү жеткирүүгө тийиш. Тажрыйба көрсөткөндөй, бардык эле студенттер өз эркиндигинен туура пайдалана албайт. Алардын айрымдары, айрыкча биринчи курста, сабактарды калтырышат, үй тапшырмасын өз мөөнөтүндө аткарбайт, бул болсо зачет, сынактарды ийгиликтүү тапшырууга кедерги болот. Кураторлор студенттердин сабакка келүүсүн көзөмөлдөп, жекече аңгемелешүүлөрдү жана ата-энелер менен жолугушууларды өткөрүштү.

“Калыптандыр”. Куратордун иштөөсүнүн бул принциби узак убакытка созулууга, стратегиялык мүнөзгө ээ. Куратор мында студентке таасир этүүчү активдүү фактор болуп чыга келет: студенттин инсанын иликтөөнүн негизинде ал толук мыкты адис болуп чыгуу үчүн эмнелердин үстүндө тыкыр иштөө керектигин айтуу керек; мүнөзүндөгү айрым терс белгилерди жылмалоого аракет кылуу керек; студенттерди реалдуу максаттарга жетүүгө багыт алдыруу керек; өз потенциалын реалдуу баалоону үйрөтүү керек [141]. Бул принципти ишке ашырууда кураторлорго студенттердин жекече инсандык мүнөзүн иликтөөгө алган психолог жардам берди, ал студенттердин уюштуруучулук жөндөмдөрүн ачып, алардын кандай сапаттарын өнүктүрүү керектигин кураторго сунуштады. Студенттер арасында чыр-чатактуу кырдаалдын туулушунун олуттуу себеби болуп, биздин көз карашыбызда, студенттик жамааттагы инсандын социалдык статусу айкындалбагандыгы эсептелет. Лекциялык жана практикалык сабактарда кураторлорго тайпада оң эмоциялык мамилелерди калыптандыруунун үстүндө иштөөгө туура келди, мында ал ак пейилдүүлүк, сабырдуулук, көңүл буруу, башканын пикирин урматтоо, өз оюн айтуу укугу сыяктуу ж.б. сапаттарды камтыган тарбиялоо педагогикасына таянды.

Ошентип, кесиптик-адептик маданият өзүнөн-өзү пайда болбойт, аны тарбиялап, жаштардын аң-сезимине жеткирүү зарыл. Бул жерде биз, каада-салттар менен үрп-адаттар өзүнөн өзү тарбиялык таасир берип, андагы нормаларга, эрежелерге, принциптерге баш ийүүгө болгон каалоону жарата албайт деген Ф.Г. Газизованын оюна кошулабыз. Адам же адамдар тобу бийик адептүүлүккө сугарылган иш-аракеттерин, белгилүү бир жүрүм-турумдарын көрсөткөн учурда гана алардын тарбиялык ролу менен башкаларга таасир этүү күчү көрүнөт. Демек, каада-салттар менен үрп-адаттар өздөрү эмес, аларды алып жүрүүчү адамдар тарбиялоо каражаты болуп эсептелет [66, 67-б.]. ЖОЖдогу тарбиялык мейкиндикти жетектөөчү роль, биздин пикирибизче, академиялык тайпанын кураторуна таандык. Куратор канчалык даражада инсан экендигинен, анын жумушка болгон

мамилесинен, өз алдынча билим алуусунан, анын жүрүм-турум маданиятынан, сырткы көрүнүшүнөн, жогоруда көрсөтүлгөн принциптерге таянууну каалоосунан жана таянуу билгичтигинен студенттерди тарбиялоодогу ийгилиги көз каранды болот.

Кураторлор курамын тандоо практикасы үчүн бизге куратор кандай сапаттарга ээ болуусу керектиги жөнүндөгү студенттердин пикири белгилүү бир кызыгууну туудурду. Ошондой эле биз куратордун инсаны үчүн кандай адептик категориялар мааниге ээ экендиги жөнүндөгү студенттердин пикирин да биле алдык. Мындай маалыматка Ош мамлекеттик университетинин факультеттериндеги түрдүү курстардан топтолгон 310 студентке анкета жүргүзүүнүн жыйынтыгында ээ болдук.

Сурамжылоо көрсөткөндөй, педагог-куратордун алгачкы он орунда турган эң маанилүү сапаттары катары бийик адептик баалуулуктар эсептелет: адилеттүүлүк, чынчылдык, ак пейилдүүлүк, сезимталдык, талапчандык, студенттерди түшүнө билүү, заманбаптык, тамаша сезими, жөнөкөйлүк, өзүнүн артынан ээрчите билүү. Андан кийинки он орунду төмөнкүдөй сапаттар ээледі: студенттерге жардам берүүгө даярдыгы, тактык, карым-катнашчылдык, объективдүүлүк, камкордуулук, ишеним арта билүү, принциптүүлүк, бийик адептүүлүк, чечкиндүүлүк. Талдоо көрсөткөндөй, ар кандай даражадагы педагог зарыл болгон идеялык ынанымдуулук, өзүн сындай билүү, байкагычтык, аң-сезимдүүлүк сыяктуу инсандык сапаттар аз гана студенттер тарабынан аталган. Ошентип биз, педагогдун кесиби талап кылган инсандык сапаттардын маанисин студенттер начар түшүнүшөт деген жыйынтыкка келдик. Буларды билбеген студент өзүндө жетишпеген сапаттарды калыптандыруу боюнча өзүн-өзү тарбиялоо менен алектене албайт. Ушул сапаттардын катарында - ачыктык, адамгерчиликтүүлүк, жоопкерчиликтүүлүк, милдеттүүлүк, бийик адептүүлүк, оптимизм, эмоциялык тең салмактуулук турат. Окутуучу үчүн милдеттүү болгон гуманизм деген, б.а. өсүп келаткан адамга жер бетиндеги бийик баалуулук катары мамиле кылуу, аны конкреттүү иштери жана аракеттери аркылуу

көрсөтүү сыяктуу сапат биздин сурамжылоодо болгону 28-орунду ээледі. Демек, биздин студенттер, гумандуулук мамиле тарбиялануучунун инсанына болгон кызыгууда, ага болгон боорукерликте жана жардамдашууда, анын пикирин жана өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүнүн абалын урматтоодо, анын окуу ишмердүүлүгүнө коюлуучу катуу талапта жана анын инсанынын өнүгүүсүнө болгон камкордукта турарын толук түшүнө беришпейт.

Башка жагынан караганда, сурамжылоодон алынган маалымат көрсөткөндөй, эгерде куратордо ак пейилдүүлүк, сезимталдык, адилеттүүлүк, чынчылдык жана талапчандык сапаттары болбосо, анын кайраттуулук, идеялык жактан ынанымдуулук, өзүн-өзү сындоочулук, өзүнө ишенгендик, туруктуулук, жөнөкөйлүк, оптимизм сыяктуу сапаттарын жогору баалашпайт.

Биз күбө болгондой, куратордун тайпа менен болгон руханий байланышы ал абройго, студент үчүн баалуу эсептелген сапаттарга ээ болгондо гана бекем боло алат. Куратордун жекече сапаттары өзүн-өзү тарбиялоого багыт алдырып, болочок адисти өнүгүүсүн жана калыптануусун жөнгө салат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө биз ынангандай, чыныгы куратор студенттердин жеке турмушундагы маселелерди чечүүдө жана алардын өзүн-өзү тарбиялоосунда жакын кеңешчи болуп кала алат. Байкагычтыктын жана психологиялык-педагогикалык билимдердин жардамында ар бир студентке жекече мамиле жасоонун жолун табууга, студенттердин иштөө стилин, эмоциялык жактан түйшөлүү тереңдигин, муктаждыктарын, кызыгууларын, ынанымдарын, жүрүм-турум мотивдерин, баалуулук багыт алууларын иликтөөгө, бул касиеттердин өнүгүүсүн - гармониялуу инсанды тарбиялоонун оптималдуу шарттарын жаратуу үчүн багыттоого мүмкүн болду. Жекече өзгөчөлүктөрдү билүү, биринчи кезекте, кураторго төмөнкүлөргө жардам берди:

а) жаш адистин өнүгүү жана калыптануу перспективасын көрө билүүгө;

б) анын адептик-этикалык жана идеологиялык сапаттарын калыптануусуна багыттоо;

в) турмуштун жана ишмердүүлүктүн түрдүү чөйрөлөрүндөгү социалдык активдүүлүктүн өнүгүүсүн оңдоп-түзөө;

г) аудиториядан тышкаркы сабактар менен коомдук тапшырмаларды аткаруу учурунда инсандын касиеттерин эсепке алуу;

д) студентке максат багыттуу таасир этүү, терс сапаттардын көрүнүшүн өз убагында эскертүү, инсандын баалуу касиеттерин өнүктүрүү үчүн оптималдуу шарттарды жаратуу;

е) жекече психологияга таасир этүүнүн бир топ ийгиликтүү усулдары менен ыкмаларын, ошол эле учурда элдик педагогиканын ар түрдүү каражаттарын аныктоо[120, 4-б.].

Студенттер жамаатын изилдеп-үйрөнүүдө биз ынангандай, студенттердин өз ара мамилелеринен сырткары татаал, көбүнесе студенттердин ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун аныктоочу мамилелер – кураторлордун жана окутуучулар менен студенттердин ортосундагы өз ара мамилелер да бар. Куратор – бул студенттердин эң жакын насаатчысы, аны менен студенттер кубаныч-кайгыларын тең бөлүшөт. Бирок ар бир эле кураторго студенттер ички сырларын ача бербейт. Мындай ишенимге студенттер абройлуу жана сүйүктүү педагогдорду гана ээ кылышат. Ошондуктан куратор катары, айрыкча, студенттер менен тарбиялык иштерди уюштурууда бир топ квалификациялуу, ЖОЖдо иштөө тажрыйбасы бар окутуучуну дайындоо зарыл. Демек, куратор – бул администрациянын тайпага бекитилген гана өкүлү эмес, улуу муундун тажрыйбасын жаштарга өткөрүп берүүчү жана студенттердин терең урматтоосунан пайдаланган жакын насаатчысы. Эгер куратор студенттер койгон негизги критерийлерге жооп бербесе, алар аны менен байланышпайт.

Куратордук иштин мазмунуна, биздин көз карашыбызча, төмөндөгүлөрдү кошууга болот:

- пайда болуучу кырдаалдарды андап-сезүү, алардын чечилишин талдоо жана божомолдоо билгичтиги;
- ишмердүүлүктүн натыйжаларын моделдөө жана пландоо;
- бөтөн чечимдерден болгон көз карандылыктан сактануу жана ошол эле учурда башкалардын пикирлерин жалпылай билүү;
- өзүнүн да, жамааттын да аракеттери менен чечимдерин биргелешип талдоо жана рефлексиялоо;
- башка адамдар жана түзүмдөр менен өнөктөштүк өз ара мамилелерди, өз ара аракеттенүүлөрдү түзүү.

Кураторлук иштин чөйрөсү, биздин көз карашыбызча, педагогикалык практиканы реалдуу турмуштун негизинде түзүүгө, куратордун өзүн-өзү аныктоо жана ийгиликке умтулуу боюнча мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө багытталган [51, 35-б.].

Кураторлор курамын тандоо практикасы үчүн бизге куратор кандай сапаттарга ээ болуусу керектиги жөнүндөгү студенттердин пикири белгилүү бир кызыгууну туудурду. Мындай маалыматтар, жогоруда айтылгандай, 1-4-курстардан топтолгон 280 студентке анонимдүү анкета жүргүзүүнүн натыйжасында алынды. Сурамжылоо көрсөткөндөй, куратордун ээлеген кызматы, окумуштуулук даражасы жана наамы студенттердин 7% үчүн маанилүү фактор болуп эсептелет; куратордун жаш курагы 10,7% үчүн мааниге ээ, алар жаш окутуучуларды куратордун ролунда көргүлөрү келет; суралган студенттердин 14,3% үчүн куратордун акылы, интеллекти, эрудициясы, активдүүлүгү мааниге ээ; студенттердин 68% үчүн маанилүү сапат болуп сергектик, боорукердик, тактык, ак пейилдүүлүк саналат.

Ошентип, биз студенттердин тигил же бул маселе боюнча мамилеси менен позициясын өзгөртүү, биринчи кезекте, адептүүлүк баалуу сапаттарга, ар тараптуу психологиялык-педагогикалык билимдерге ээ болгон, ошондой эле студенттер менен иштөөдө активдүүлүк көрсөткөн куратор үчүн жеңил болот деген жыйынтыкка келдик. Ушундай учурда гана тарбиялык процесстеги инсан аралык байланыштар байланыштуулуктун жогорку

даражасына жана натыйжалуулукка ээ боло алат. Аталган сапаттарга ээ болбогон кураторлор көбүнесе тарбиялык процесстин формалдуу катышуучулары гана болуп калышты. Алар студенттерге таасир эте алган жок, бул болсо тарбиялык процесстин субъектилеринин психологиялык жактан көз карандысыздыгына алып келди, өз кезегинде бул сурамдардын, керектөөлөрдүн жана субъективдүү баалоонун карама-каршылыктарын да камтыйт.

Студенттер тарабынан жазылган куратордун инсанына коюлуучу талаптар көбүнесе кураторлор өздөрү атагандар менен дал келерин белгилей кетүү зарыл. Маселен, “Куратордун инсанына коюлуучу негизги талаптар кайсылар?” деген суроого педагогдор мындайча жооп берет: карым-катнашчылдык, жоопкерчиликтүүлүк, талапчандык, уюштуруучулук жөндөмдүүлүктөргө ээ болуу. Биз ынангандай, биздин педагогдор тарбиялык процесстеги, болочок адисти жана толеранттуу инсанды даярдоодогу куратордун ролун начар түшүнүшөт. Маселен, физик-студенттердин 2-курсунун куратору ал студенттерди бириктирүүгө өбөлгө түзүп, аларды түрдүү иш-чараларга катышууга мажбурлоочу өзүнчө бир “кыймылдаткыч күч” катары кызмат кылышы керек деп эептейт. Дагы бир куратор, экономист-студенттердин 1-курсунун куратору куратордун ролун тайпанын уюштуруучусу, кеңешчиси катары аныктады. Башка жагынан караганда, анын ою боюнча студенттер кураторду урматтап, анын пикирин угуп, берген тапшырмаларын жоопкерчилик менен аткаруусуна жетишүүсү керек.

Кураторлордун бул айткандары, биздин көз карашыбызча, педагог-куратордун кесиптик сапаттарынын көп түрдүүлүгүн ачып көрсөтпөйт, ал эми дал ошол анын сапаттарынан болочок адисти жана коомдун жаранын даярдоодогу ийгилиги көз каранды эмеспи. Мунун баарысы ЖОЖдо «Куратор жөнүндө» жобонун болушу маанилүү экендигин дагы бир жолу далилдеп турат. Изилдөө ишибизде биз «Студенттик тайпанын куратору жөнүндөгү» жободон [121] пайдаландык. Бирок изилдөөнүн жүрүшүндө биз айрым кыйынчылыктарга туш болдук, бул кыйынчылыктар тууралуу

В.П.Зелеева да жазган: ар бир куратор өзүнүн ролун ар түрдүүчө түшүнөт. Айрымдарын өз кызматынын даражасы кызыктырат, анткени алар студенттин турмушуна активдүү киришет да, кээде ата-энелердин ролун өзүнө ыйгаруу менен анын жекече маселелерин чечүүгө да өздөрүн даяр сезишет. Башкалары болсо өз милдеттеринин алкагын, аларга бөлүнүүчү убакытты да кеңейтип жиберет. Иштеги айрым мүчүлүштүктөр дал мына ушундан келип чыгат. Куратордун милдеттери тууралуу, алар өздөрү аныктагандай, бир нече тибин бөлүп көрсөтүүгө болот:

- **“маалыматчы”-куратор.** Куратор болжогондой, анын бирден бир милдети болуп, студенттерге зарыл болгон маалыматты (сабак жадыбалы, медициналык текшерүү, иш-чаралар ж.б. жөнүндө) өз убагында жеткирүү эсептелет. Ал эми тайпанын турмушуна үнүлүп кирүү керектигин ойлобойт, себеби ал студенттерди чоң адамдар, өз алдынча адамдар деп эсептейт;

- **“уюштуруучу”-куратор.** Куратор эсептегендей, тайпанын турмушун кандайдыр бир окуудан тышкаркы иш-чараларды (кечелер; киного, спектаклге баруу; экскурсияга, жүрүштөргө чыгуу ж.б.) өткөрүү аркылуу уюштуруу зарыл. Ал өз милдеттерине тайпанын старостасын шайлоону да кошот, тайпадагы инсан аралык чыр-чатактар үчүн өз жоопкерчилигин сезет жана алардын чечилишине өз салымын кошууга аракеттенет;

- **куратор - «психотерапевт».** Куратор студенттердин жекече проблемаларын өз жүрөгүнө өтө жакын кабыл алат, алардын ыймандай сырын угууга, кеңеш берип жардамдашууга даяр. Өзүнүн көп убактысын студенттерди психологиялык жактан колдоого коротот, алар менен жакын байланышта болуп, эмоциялык жактан чаалыгуу тобокелчилигине да барат, анткени көпчүлүк убактысы студенттердин проблемаларына арналган;

- **куратор - «ата-эне».** Куратор студенттерге карата ата-энелик ролду өзүнө алат. Ал ашыкча көзөмөлдөп, алардын демилгелүүлүгүн өчүргөнгө чейин да барат. Өзүнө студенттердин жекече, жада калса үй-бүлөлүк проблемаларын чечүү жоопкерчилигин да алат, бирок бул психологиялык жактан колдоо өңүтүндө эмес, такай көзөмөлдөөчү, анын чечимдерине

толугу менен баш ийүүнү талап кылуучу ата-эне катары болуп алат. Көбүнесе мындай кураторлор жашы улуу болуп, студенттер менен болгон мамилесинде өзүнүн турмуштук тажрыйбасына таянат;

- **куратор - «жолдош»**. Куратор студенттик тайпанын турмушуна кызыкдар, ал тайпалык иш-чараларга толук катышууга аракеттенет. Студенттер аны тайпанын мүчөсү катары кабыл алат, ал студенттердин урматтоосуна ээ, бирок ага көбүнесе керектүү учурда талап коюу үчүн зарыл болгон дистанция жетишпейт. Куратордун мындай тибине жаш окутуучулар кирет.

- **куратор - «бейкам студент»**. Куратор кандайдыр бир милдеттерди аткаруу керек деп эсептебейт, өз милдеттерин да толук жана так билбейт. Ал формалдуу түрдө гана куратор болуп эсептелет, көбүнесе студенттик тайпаны элестете да албайт, тайпа кандай жашап жаткандыгын да билбейт;

- **куратор – «администратор»**. Куратор өз милдетин студенттердин сабакты калтыруулары боюнча администрацияга кабарлап туруудан көрөт, жетишүүнү такай көзөмөлдөйт, студенттерге деканаттын койгон талаптарын жеткирип турат. Негизинен көзөмөлдөө функциясын аткарат, “ата-эне”-куратордон айырмаланып, студенттик тайпанын кызыкчылыктарына жекече кызыкпастан жана кийлигишпестен, аны формалдуу түрдө аткарат [106].

Ошентип, ар бир типтин үстөмдүк кылуучу белгилери куратордун бардык зарыл болгон функцияларын оптималдуу ишке ашырууну эмес, бир гана нерсени көздөйт, бул болсо тарбиялык процессти бир жактуулук жана чектелгендик менен аксатат. Бирок куратордун ушул мүнөздөмөлөрүн жөндүү айкаштыруу тарбиялык процессте оң натыйжага алып келиши мүмкүн.

Жобого толуктоо катары, биз куратордун кызматтык мүнөздөмөсүн иштеп чыктык, мунун негизинде куратордун инсанына коюлуучу негизги талаптар педагогиканын өңүтүнөн жазылган. Ал мүнөздөмө өзүнө төмөндөгү талаптарды камтыйт:

- куратор элдик каада-салттардын - улууларды урматтоонун, балдарды сүйүүнүн жана аларга камкор мамиле жасоонун; аялды, эмгекчил адамды урматтоонун, меймандостуктун, сылыктыктын, жөнөкөйлүктүн, өз ара жардамдашуунун, сезимталдыктын, боорукерликтин, ак пейилдүүлүктүн ж.б.

- ээси болууга тийиш;

- куратор дайыма тайпанын турмушунун борборунда болууга, жардамга келүүгө даяр болууга, маанилүү маселелерди чечүүдө өзүнө жоопкерчиликти алуудан коркпоого тийиш;

- куратор чынчыл, принциптүү болууга, студенттердин адептик жана рухий турмушу жөнүндө кам көрүүгө тийиш;

- куратор ачык, иштиктүү, мыкты уюштуруучу жана чечен болууга тийиш;

- куратор абройлуу, так, объективдүү болууга тийиш;

- куратор өз ишинде формализмге жол бербөөгө тийиш;

- куратор этникалык маселелерге позитивдүү мамиле жасоого жана расизмдин, шовинизмдин, экстремизмдин, ксенофобиянын ар кандай көрүнүштөрүнүн алдын алууга, толеранттуу болууга тийиш;

- куратор өз элинин, өз өлкөсүнүн маданиятын, үрп-адатын, каада-салттарын, адебин, динин билүүгө жана дүйнөлүк маданияттын ээси болууга тийиш;

- куратор жагымдуу микроклиматты жана этникалар аралык өз ара түшүнүүнү жаратууга өбөлгө түзүүгө тийиш;

- куратор педагогиканын позитивдүү социалдык-маданий тажрыйбасына таянууга тийиш.

Биздин тажрыйба көрсөткөндөй, тарбиялык процесстеги куратордун орду менен ролун аныктоо үчүн иштелип чыккан жобо менен кызматтык мүнөздөмө жетишсиз. Биз, азыркы педагогика педагог-куратордун алдына жаңы, маанилүү жана оор милдеттерди коюп жаткандыгын айкын түшүндүк:

- педагог тарабынан заманбап кесиптик багыт алууларды түзүүсү;

- өзүнүн ышкыларын калыптандыруусу, өзүнүн баалуулуктар шкаласын түзүүсү;

- өзүнүн маданият чыгармачылыгына алып келүүчү креативдүү ойломду тарбиялоо жана өнүктүрүү;

- эмоциялык чөйрөнү, коммуникативдүүлүктү, эмпатияны жана баамчылдыкты өнүктүрүү;

- толеранттуулукту, өз жана өзгө маданиятка кызыгууну, баарлашууга болгон жөндөмдүүлүктү тарбиялоо [51, с.34].

Бардык ушул милдеттер эң маанилүү бир гана милдетти – студенттерде кесиптик жана инсандык сапаттарды калыптандырууга тийиш деп эсептейбиз.

Ошентип, биздин алдыбызда кураторлорду окутуу зарылдыгы курч турду. Биз кураторлук иштин мазмуну абдан ар түрдүү экендигин түшүндүк. Биз Ош мамлекеттик университетинин алдындагы академиялык тайпалардын кураторлору курсунан пайдаландык. Андан сырткары, ЖОЖдо биз студенттерди тарбиялоо жана тажрыйба алмашуу маселелери боюнча төмөндөгү темаларда тегерек столдорду, семинарларды өткөрдүк: «Куратор – ЖОЖдун тарбиялык процессиндеги борбордук фигура», «Куратордун ишин кандайча туура пландоо керек», «Студенттер менен куратордун иштерин баалоо ыкмалары жана каражаттары», «Педагогиканын прогрессивдүү идеялары куратордун тарбиялык ишиндеги негизги фактор катары» ж.б. Биз кураторлорду өзүнүн педагогикалык эмгегинин натыйжасын студенттин инсанын өнүктүрүү стратегиясынан туруп божомолдой билүүгө, өзүнүн педагогикалык арзууларын ишке ашырууга багыт бердик. Маселен, биз кураторлорго иш-чаралар планын түзүүдө тарбиялоочу функцияны аныктоону жана алынган натыйжаны талдоону сунуштадык. Кураторлордун баарлашуучу жолугушууларын уюштурууда биз ийгиликтер менен кемчиликтерди ачыкка чыгардык, бул болсо башкаларга мындай катачылыктардан оолак болууга көмөк берди. Андан сырткары, кураторлордун ушундай баарлашуучу жолугушууларын өткөрүүдө дал ушул

баарлашып маалымат алмашуунун жүрүшүндө аңгемелешүүчү коллегасы аркылуу жумушка, өзүн-өзү таанып-билүүгө, илим жана практика дүйнөсүнө кызыгуу тууларын жетекчиликке алдык. Ошондой эле биз тарбиялык процесстеги ар бир субъект, анын ичинде куратор да, өзүнүн кесиптик аракетинин траекториясына ээ экендигин эске алуу менен тарбиялык иштеги педагогикалык өнөктөштөр тууралуу маселени көтөрдүк. Албетте, анын педагог-куратор катары калыптануусу башкалар менен биргелешкен ишмердүүлүккө катышкан учурда натыйжалуу болору шексиз. Мында кесипкөй-куратордун калыптануу модели өзгөрүү, биргелешип иштөө шартында өз ара ыкташуу жөндөмдүүлүгүнө ээ.

ЖОЖдогу дагы бир татаал маселе болуп, биздин көз карашыбызча, куратордун ишмердүүлүгүн баалоо эсептелет. Маселен, Ош мамлекеттик университетинде иштелип чыгып бекитилип, биздин ишибизге негиз болуп эсептелген «Студенттик тайпалардын кураторлору жөнүндөгү» жобо төмөндөгүлөрдү камтыйт: жалпы жоболор, кураторлордун ишин пландаштыруу жана уюштуруу, студенттик тайпанын кураторунун милдеттери, кураторлордун ишин методикалык жактан камсыздоо жана студенттик тайпанын кураторунун укуктары [121]. Бирок бул документте куратордун ишмердүүлүгүн баалоонун критерийлери тууралуу такыр сөз болгон эмес. Биз куратордун ишин баалоо критерийинин негизине ишмердүүлүк жолу коюлушу керек деп эсептейбиз, бул жол бир топ анык, себеби тайпанын окуудагы жана коомдук жааттагы көрсөткүчтөрүн талдоонун негизинде ишмердүүлүктүн натыйжалары тууралуу ой калчоого мүмкүндүк берет. Окуудагы жана коомдук жааттагы көрсөткүчтөр, биздин оюбузча, куратордун ишмердүүлүгүндөгү артыкчылыктар менен кемчиликтерди чагылдыруучу жалпыланган көрсөткүч болуп саналат. XIX кылымда эле адептик тарбиянын натыйжалуулугунун көрсөткүчтөрү болуп, ишмердүүлүк аспектисиндеги сапаттар эсептелген:

- университетти аяктагандан кийин мамлекет алдындагы парызын аткаруу;

- окумуштуу, чиновник, юрист, педагог ж.б. катарында ийгиликтүү эмгектенүү;

- аморалдык кылык-жоруктарынын жоктугу [155,182-б.].

Бирок, биз болжогондой, ишмердүүлүк жолдун критерийи конкреттештирүүгө муктаж. Ал критерий керектүү натыйжаны алуу үчүн куратор бардык нерсени аткаргандыгын, эмнелерди аткара аларын талдоо болууга тийиш. Бу жерде, баарыдан мурда, окуу-тарбия маселелерин чечүүдөгү анын активдүүлүк даражасын, ал таасир эте албаган объективдүү факторлордон болгон көз карандылыгын айкындоо керек.

Кураторлордун тарбиялык ишинин натыйжалуулугун жана студенттердин активдүүлүгүн объективдүү аныктоо үчүн биз баалоо критерийлерин иштеп чыктык, бул болсо мыкты кураторду, активдүү студенттерди жана андан аркы иштин негизги багыттарын аныктоого жардам берди. Беш балдык системадагы баалоо критерийлери төмөндөгүдөй түзүлдү:

0 балл – студенттин катышпагандыгы жана көңүл кош мамилеси үчүн;

1 балл – иш-чараларга формалдуу түрдө катышкандыгы үчүн;

2 балл – уюштурууда жардам бергендиги үчүн;

3 балл – уюштуруп өткөргөндүгү үчүн;

4 балл – активдүү катышкандыгы үчүн;

5 балл – демилге көтөргөндүгү, уюштуруучулук жөндөмдүүлүгү жана активдүү катышкандыгы үчүн.

Студенттердин иш-чараларга катышуу активдүүлүгү куратор тарабынан студенттер менен чогуу баллдардын суммасы боюнча аныкталды, ал эми кураторлордун ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугу – тайпанын бардык студенттеринин баллдарынын суммасы менен аныкталды. Студенттер менен кураторлордун ишмердүүлүгүн баалоо таблицасы, окуу жылына коюлган максаттар менен милдеттер, студенттерге жүргүзүлгөн анкета менен тесттин жыйынтыктары, аткаруу мөөнөтү жана жооптуулар көрсөтүлгөн иш планы, студенттердин жетишүүсү, тартип жана башкалар

“Куратордук журналдын” негизин түздү, аны биз маалыматтын толуктугу жана көрсөтмөлүүлүк үчүн ЖОЖ документациясынын түзүмүнө киргиздик.

Азыркы педагогдор адамдын тарбиялуулугун баалоо критерийи катары төмөндөгүлөрдү кабыл алышат: жакшылык кылуу (башка адамдын жыргалчылыгы үчүн болгон жүрүм-турум катары); акыйкатчылдык (кыймыл-аракеттер менен кылык-жоруктарды баалоодогу жетекчиликке алуу катары); сулуулук (бардык көрүнүштөрүндө). Тарбиялуулуктун ченемин төмөнкүдөй критерийлер менен аныкташат: адамдын жогору баалуулуктарга жетүү кеңдиги жана бийиктиги; коомдогу эрежелерге, нормаларга, идеалдарга жана баалуулуктарга багыт алуу даражасы менен жана кыймыл-аракеттеринде, кылык-жоруктарында аларды колдонуу өлчөмү менен ошондой эле алардын негизинде ээ болгон инсандык сапаттарынын деңгээли менен. Адамдын тарбиялуулугу тууралуу анын кебетеси, сүйлөгөн сөзү, бүтүндөй жүрүм-турум манерасы жана айрым бир мүнөздүү жоруктары, баалуулук багыт алуулары, ишмердүүлүгү жана карым-катнаш стили сыяктуу көптөгөн көрсөткүчтөр боюнча айтууга болот деп да эсептешет [40, с.34].

Белгилүү болгондой, тарбиялуулук даражасын аныктоо абдан кыйын, себеби бул процесс студенттик турмуштун алкагынан сыртта турат. Биз студенттердин жекече мүнөздөмөлөрүнүн картасы аркылуу аларга байкоо жүргүзүүгө аракеттендик. Бул картага инсандын, биздин көз карашыбызча, бир топ маанилүү, биз студенттерден көргүбүз келген касиеттерин киргиздик. Мындай касиеттердин арасынан биз төмөндөгүлөрдү бөлүп көрсөттүк: мамилелердеги туруктуулук, өзүнө өзү ээ болуу, ишенимдүүлүк, активдүүлүк, шамдагайлык, жоопкерчиликти сезүү, реалдуулукту туура баалоо, достук, толеранттуулук жана мүнөзүнүн оройлук, сабырсыздык, жалкоолук, акмакчылык, алдамчылык сыяктуу терс белгилери. Кураторлор өз студенттери менен ар бир жолугушуудан кийин мүнөзүнүн байкалган белгилери каттап турушту, бул болсо студенттерге мүнөздөмө түзүүгө, терс

сапаттарын ондоп-түзөө боюнча иштин багытын аныктоого жана алардын жүрүм-турумундагы өзгөрүүлөрдү байкоого мүмкүндүк берди.

Биздин пикирибизде, куратордун ишмердүүлүгүн баалоонун ишмердүүлүк жолу комплекстүү мүнөзгө ээ болууга тийиш, б.а. баалоону куратор баш ийген административдик органдар - деканат, тарбиялык иштер боюнча декандын орун басары, профсоюз уюму, коомдук уюмдар жана эң маанилүүсү – студенттердин өзүн-өзү башкаруу органдары жүргүзүүгө тийиш.

Биздин ЖОЖдо кураторлордун ишмердүүлүгүн методикалык кеңеш баалады, анын курамына декандар, кафедра башчылары, декандардын орун басарлары жана тайпалардын кураторлору кирди. Чечим кабыл алууда бул кеңеш “Куратордук журналга”, студенттин инсанынын жекече мүнөздөмөлөрүнүн картасына жана аткарылган иш тууралуу отчетко таянды. Куратордун ишмердүүлүгүн баалоодо тайпанын төмөнкүдөй сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрүнөн кароо керек деп ойлойбуз: тайпанын жетишүүсү, катышуусу, тартиби, илимий чыгармачылыгы, коомдук иш-чараларга катышуусу, инсандык адептик сапаттары.

Андан сырткары, ЖОЖдун тарбиялык ишмердүүлүгү эки критерий боюнча бааланышы мүмкүн: ЖОЖдо студенттер менен окуудан тышкаркы иштерди жүргүзүү үчүн шарттардын болушу; тарбиялык иштин уюштурулушу жана биз изилдөөбүздө пайдаланган инсандын өнүгүүсүн өбөлгөлөөнүн калыптанышы.

Биринчи критерийдин көрсөткүчтөрү болуп төмөндөгүлөр кызмат кылат:

- билим берүү мекемесиндеги тарбиялык иштин концепциясы;
- тарбиялык иш үчүн функционалдык жактан жооптуу эсептелген административдик түзүм;
- студенттик өзүн-өзү башкаруу органдары;
- материалдык-техникалык базаны окуудан тышкаркы иштер үчүн пайдалануунун натыйжалуулугу;

- окуудан тышкаркы ишмердүүлүктү финансылык жактан камсыздоо.

Экинчи критерийдин көрсөткүчтөрү болуп төмөндөгүлөр эсептелет:

- тарбиялык максатта пайдаланылуучу окуу-тарбиялык процесстин мүмкүнчүлүктөрү (окуу программаларында болочок адистердин кесиптик ишмердүүлүгүнүн адептик, психологиялык-педагогикалык аспектилердин болушу, атайын курстардын иштелип чыгышы, маданият таануучулук компоненттин болушу);

- ЖОЖдо студенттер менен жүргүзүлүүчү тарбиялык иштердин абалын баалоонун болушу (студенттерге, окутуучуларга жүргүзүлгөн сурамжылоолор, отчеттор);

- тарбиялык иштин элементтери (жарандык, патриоттук, рухий-адептик тарбия; илимий-изилдөө жана кесипке багыт берүү иштери: студенттик илимий коомчулук, олимпиадалар, конкурстар, жумушка орношууга көмөктөшүү; ЖОЖдун салттарынын калыптанышы (газета, ЖОЖ тарыхынын музейи, майрамдык иш-чараларды өткөрүү; маданий-массалык жана чыгармачылык ишмердүүлүк: чыгармачыл бирикмелер системасы, конкурстар, фестивалдар ж.б.).

Экинчи глава боюнча тыянак:

Биздин изилдөө көрсөткөндөй, педагог-кураторго коюлуучу азыркы талаптар абдан татаал жана көп түрдүү. Биз, куратордун педагогикалык жөндөмдүүлүктөрүнүн топторун аныктадык: уюштуруучулук, дидактикалык, перцептивдүү, коммуникативдик, суггестивдүү, изилдөөчүлүк жана илимий таанып-билүүчүлүк.

Куратордун ийгиликтүү ишмердүүлүгүнүн шарттарынын комплекси өзүнө төмөндөгү компоненттерди камтыйт: педагогикалык компетенттүүлүк, бул төмөндөгүлөрдү көздөйт - педагогикалык эрудиция, педагогикалык ойлом, педагогикалык интуиция, педагогикалык байкагычтык, педагогикалык оптимизм, педагогикалык тапкычтык, педагогикалык көрөгөчтүк, педагогикалык рефлексия, педагогикалык сабаттуулук.

Куратордун ишмердүүлүк принциптеринин ичинен биз төмөндөгүлөргө басым жасадык: «урматта», «үйрөт», «ишеним арт, бирок текшер» жана «калыптандыр».

Изилдөө куратордун ишиндеги кемчиликтер менен мүчүлүштүктөрдү топтоштурууга жана төмөнкүдөй: маалыматчы-куратор, уюштуруучу-куратор, психотерапевт-куратор, “ата-эне”-куратор, жолдош-куратор, бейкам студент-куратор жана администратор-куратор сыяктуу типтерге кирүүчү милдеттер алкагын толуктоого жардам берди. Бул болсо куратордун ишин чектелгендик жана бир жактуулук позицияларынан туруп баалоого мүмкүндүк берди.

Куратордун оң имиджи үчүн, биздин пикирибизде, төмөнкүлөр маанилүү: кесипкөйлүк, компетенттүүлүк, гуманитардык билимдүүлүк, психотехнология жана этикет. Ошону менен бирге:

- куратор дайыма тайпанын турмушунун борборунда болууга, жардамга келүүгө даяр болууга, маанилүү маселелерди чечүүдө өзүнө жоопкерчиликти алуудан коркпоого тийиш;
- куратор чынчыл, принциптүү болууга, студенттердин адептик жана рухий турмушу жөнүндө кам көрүүгө тийиш;
- куратор ачык, иштиктүү, мыкты уюштуруучу жана чечен болууга тийиш;
- куратор абройлуу, так, объективдүү болууга тийиш;
- куратор өз ишинде формализмге жол бербөөгө тийиш;
- куратор этникалык маселелерге позитивдүү мамиле жасоого жана расизмдин, шовинизмдин, экстремизмдин, ксенофобиянын ар кандай көрүнүштөрүнүн алдын алууга, толеранттуу болууга тийиш;
- куратор өз элинин, өз өлкөсүнүн маданиятын, үрп-адатын, каада-салттарын, адебин, динин билүүгө жана дүйнөлүк маданияттын ээси болууга тийиш;
- куратор жагымдуу микроклиматты жана этникалар аралык өз ара түшүнүүнү жаратууга өбөлгө түзүүгө тийиш;

- куратор педагогиканын позитивдүү социалдык-маданий тажрыйбасына таянууга тийиш.

ЖОЖдун документациясынын тизимине “Куратордук журнал” менен “Студенттин жекече мүнөздөмөлөрүнүн картасын” киргиздик, бул болсо бизге студенттердин активдүүлүгүн жана адептик жактан өнүгүүсүн объективдүү баалоого, ошондой эле кураторлордун ишмердүүлүгүн критерийлер боюнча баалоого мүмкүндүк берди.

Биз ынанууга мүмкүн болгондой, ЖОЖдун бардык түзүмдөрүнүн системалуу түрдө, максат багыттуу иштөө шартында куратордун зарыл болгон сапаттарын калыптандыруу мүмкүн. Андан сырткары, педагогикалык каражаттар менен усулдар студенттерди гана тарбиялабастан, кураторлордун ишмердүүлүгүн өркүндөтүүгө да жардам берет.

ҮЧҮНЧҮ ГЛАВА

СТУДЕНТТЕРДИ ИНСАНДЫК ЖАКТАН КАЛЫПТАНДЫРУУ ПРОЦЕССИНДЕ КУРАТОРЛОРДУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА АНЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТЕ ТЕКШЕРҮҮ

3.1. Студенттерди тарбиялоодо жана алардын өзүн-өзү тарбиялоосунда кураторлордун ролу

Азыркы убакта тарбиялоо процесси бүтүндөй билим берүүнүн ажырагыс бөлүгү катары эсептелет. Тарбиялоо коомдук кубулуш катары – өсүп келаткан муунду коомдук саясий турмушка, коомдук-өндүрүштүк ишмердүүлүккө жана чыгармачылыкка калыптандыруучу татаал, карама-каршылыктуу социалдык-тарыхый процесс. Тарбиялоо жана окутуу проблемалары бири-бири менен ажырагыс байланышта, анткени бул процесстер бүтүндөй адамды инсан катары калыптандырууга багытталган.

Тарбиялоо көп факторлуу процесс болгондуктан, ага табигый жана социалдык чөйрө, жандуу дүйнө жана коомдук баалуулуктар иерархиясы, мектеп, үй-бүлө, ЖОЖ, жаштар уюмдары, күнүмдүк жана кесиптик ишмердүүлүк, искусство, массалык маалымат каражаттары ж.б. таасир этет.

Педагогикалык системада өзгөчө орунду өз өнүгүүсүндө белгилүү бир өзгөрүүлөрдү башынан өткөргөн тарбиялоо ээлейт. Адам дене жагынан жана руханий жактан акырындык менен өркүндөп олтуруп, инстинкт аркылуу адептүүлүккө умтула баштаган, анын өзүнө тартуучу күчүн түпкү аң-сезими менен туюп, бири-бири менен болгон өз ара ак пейил мамилелер тажрыйбасын топтоп, аны жаштарды тарбиялоо үчүн жайылткан. Маселен, каада-салттардан көрүнүүчү элдик моралдын нормалары өсүп келаткан муунду тарбиялоонун бөтөнчө программасы катары кызмат кылган.

Изилдөөчүлөр «тарбиялоо» жана «тарбиялык иш» түшүнүктөрүн жаңы турмуш чындыгына карата терең илимий талдоого алуу зарылдыгын көрсөтөт жана бир катар негизги концептуалдуу сунуштарды беришкен:

- тарбиялоо инсанды социалдаштыруунун максатка багытталган процесси катары бирдиктүү билим берүү процессинин ажырагыс бир бөлүгү болуп саналат;

- тарбиялоо түшүнүгүнүн маңызы инсанды бардык баалуулуктарга карата өнүктүрүүдө социалдык бытиенин, маданияттын бардык компоненттерин: адептик, жарандык, кесиптик, үй-бүлөлүк ж.б. боюнча үйрөтүү аркылуу калыптандыруусу зарыл;

- тарбиялоо – интерактивдүү процесс болуп саналат, мында оң натыйжаларга жетүү эки тараптын тең - педагогдордун да, тарбиялануучулардын да күч-аракети аркылуу камсыздалат;

- тарбиялоо процессин уюштуруу кесиптик жактан даярдалган адистер менен камсыздалууга тийиш;

- тарбиялоо процессин уюштурууда студент жаштардын инсандык сапаттарынын мазмундук өзгөчөлүктөрүнүн негизинде түзүлүүгө тийиш.

Бирок коом адамдарга, айрыкча жаш муундарга максатка багытталган, аны инсандык жакан калыптандыруу процессинде коюлган милдеттерге ылайык жетектөөгө алуусу зарыл. Маселен, элдик салттарды алып көрөлү, булардын арасындагы улууларды урматтоо, балдарды сүйүү жана аларга камкор мамиле кылуу, аялды урматтоо, эмгекчил адамды сыйлоо, меймандостук, сылыктык, жөнөкөйлүк, ак пейилдик жана башка сапаттар кылымдыр кыйырында эл массасынын элегинен өтүп эл турмушуна кирген да, адамдардын аң-сезими менен психологиясына терең сиңип калган. Тарбиялоо – негизги канал, ал аркылуу коом инсанга максат багыттуу жана аң-сезимдүү таасир этет, аны ишмердүүлүккө жана маданиятка үйрөтөт. Адамзаттын өнүгүүсүнүн бардык этаптарында тарбиялоо дегинкиси адамды эмес, «адамдын берилген бир моделин» калыптандыруунун маанилүү куралы катары милдет аткарган.

Азыркы педагогикада «тарбиялоо» түшүнүгүнүн объектиси – социалдык-педагогикалык көрүнүш тарбиялоочунун ишмердүүлүгү катары эсептелет.

Бирдиктүү жана бирден бир теориялык объект болуу менен бирге тарбия процессинин жыйынтыктоочу максаты – идеалдуу тарбиялануучу жөнүндөгү түшүнүк. Тарбиялык иштердин мазмуну азыркы коомдун социалдык керектөөлөрүнө жооп берүүчү инсандын модели катары түзүп алуу болуп эсептелет. Инсандын моделин түзүүдө төмөнкүдөй инсандык, руханий, адептик өзгөрүүлөрдү сунуштоого болот:

Жашоого маани бергендик, максатка умтулуучулук:

- жашоонун, идеалдын, бакыттын маани-маңызын толук түшүнүү;
- турмуштук пландардын болушу: активдүү кесиптик даярдык; материалдык жыргалчылыкка жана экономикалык жактан өзүн өз алдынча камсыздоого даяр болууга умтулуу.

Дүйнө таанымы:

- дүйнөнүн азыркы илимий сүрөттөлүшүн билүүсү;
- дүйнө таанымдык сабырдуулук;
- патриотизм (Мекени менен сыймыктануу сезими жана анын гүлдөп-өсүшүн каалоо);
- укуктук жана саясий маданияты;
- турмуштук социалдык тажрыйбасы.

Интеллектуалдык өнүгүүсү:

- маалыматтык кругозору;
- билимди практика жүзүндө колдонуу муктаждыгы;
- жалпылоо, талдоо, жыйынтык чыгаруу билгичтиги;
- ойломунун сынчылдыгы;
- интеллектуалдык жактан туруктуу өзүн өнүктүрүүгө умтулуу;
- маалыматтык, көркөм, илимий адабияттарды иргей билүү;
- өз алдынча билим алуу муктаждыгы.

Эмгекке, ишмердүүлүккө, милдеттерге карата мамилеси:

- чынчылдык;
- аракетчилдик;
- чыдамкайлык;

- ишке карата чыгармачылык мамиле;
- атаандаштыкка болгон туруктуулук, коомдо маанилүү орунду ээлөөгө болгон өз укугун ишке ашыруу билгичтиги.

Инсандык сапаттары (мүнөз белгилери):

- аң-сезимдүү тартиптүүлүк;
- ички эркиндик, көз карандысыздык;
- чечкиндүүлүк, кайраттуулук, ишенимсиздикти, коркунучту жеңип өтүү билгичтиги;
- ак ниеттүүлүк;
- социалдык чөйрөнүн терс таасирлерине карата туруктуулук.

Айлана-чөйрөдөгүлөргө болгон мамилеси:

- гумандуулук, башка адамдардын укугун, эркиндигин жана кадыр-баркын урматтоо;
- альтруисттик турмуштук позиция – башкалар тууралуу чын дилден көрүлгөн камкордук;
- адамдарга болгон кызыгуу, карым-катнашчыл болуу;
- сабырдуулук, кечиримдүүлүк;
- өз укугун жана кадыр-баркын сактоо билгичтиги.

Адам – өзүн-өзү жаратуучу:

- өзүн-өзү объективдүү баалоосу, өз кемчиликтерин көрө билүүсү;
- «өзүн жакшы көрүү» - демек, өзүн урматтоочу, өзүнө жана өзүнүн кайталангыстыгына, өзүнүн максаттарына ишенүүчү;
- өзүн-өзү өнүктүрүүгө, өзүн-өзү тарбиялоого, өзүн-өзү өзгөртүүгө умтулуу.

Жүрүм-турум (карым-катнаш) маданияты:

- башкалар менен чогуу жашоо билгичтиги (социалдык ыңгайлашуу);
- өзүн-өзү көзөмөлдөө билгичтиги;
- карым-катнаштын психологиялык негиздерин билүү;
- кеп маданияты.

Ден соолук жана сергек жашоо образы:

- өз ден соолугуна маанилүү жекече жана коомдук баалуулук катары мамиле кылуу;

- ден соолукту сактоо механизмдерин жана ыкмаларын билүү;

- зыяндуу адаттардын жок экендиги;

- өз организмдин асыроо ыкмаларын билүү.

Үй-бүлө. Нике. Сүйүү:

- никеге маанилүү турмуштук тандоо катары мамиле кылуу;

- аялдар менен кыздарга урматтоо менен мамиле кылуу;

- жыныстык жактан сабаттуу болуу;

- балдарды тарбиялоо жоопкерчилигин андап-сезүү.

Эстетикалык жана экологиялык маданият:

- эстетикалык кругозор жана эстетикалык табит;

- сүрөт тартуу, ырдоо, бийлөө жөндөмдүүлүгү;

- эстетикалык чен-өлчөмдү сезүү;

- калыптанып калган экологиялык жана жаратылышты коргоо маданияты.

Ошол эле учурда инсандын модели тарбиялоонун идеалдуу максаты катары гана эмес, тарбиялоонун мазмуну катары да каралышы мүмкүн.

Биз бул тизмекти улуттук өзүн-өзү андап-сезүүнү педагогикалык принциптер аркылуу калыптандырууга байланышкан бир катар критерийлер менен толуктоо маанилүү деп эсептейбиз.

Улуттук маданият жөнүндөгү билимдердин бүтүндүгү:

- улуттук өзүн-өзү андап-сезүүнүн курамдык бөлүктөрүн билүү.

Өзүнө өз элинин өкүлү катары мамиле кылуу:

- өзүн ошол улуттун өкүлү катары өз алдынча баалоосу;

- өз элинин жашоо образын кабыл алуусу;

- өз элинин турмушундагы коомдук жана маданий окуяларга кызыгуусу.

Улуттук аң-сезимдин саясий жактан багытталышы:

- эне тилинде сүйлөшүүгө болгон даярдыгы;

- өз элинин этнопсихологиялык өзгөчөлүктөрүнө ылайык жүрүм-турумдарга ыктагандык.

Студенттердин инсан катары социалдашуусунда болочок адис өз элинин маданияты менен туулган жеринин маданиятынын өзгөчөлүктөрү жөнүндө түшүнүккө ээ болуусу зарыл.

Өзүн-өзү тарбиялоо процессинде, өз алдынча билим алууда жогоруда аталган сапаттарга жетишүү социалдык чөйрө менен адаптациялануунун негизги кыймылдаткыч күчү болуп саналат. Азыркы шарттарда маданиятты өздөштүрүү кандайдыр бир курак же мезгил менен чектелбейт, ал өмүр бою уланат да, эч качан аяктабайт. Мында адамдын маданияты канчалык бай болсо, анын жаңыны таанып-билүүгө болгон каалоосу ошончолук жогору болгон [153, 9-10-б.].

Тарбиялоонун эң маанилүү жана бийик деңгээли болуп өзүн-өзү тарбиялоо эсептелет, бул болсо адамдын жекече өзгөчөлүктөрү жана шыктары менен катар жалпы социалдык чөйрөдө тарбияланып жаткан адамдардын ар түрдүү инсандык позицияларынын кеңири спектрин элестетет.

Азыркы педагогика тарбиялоо менен өзүн-өзү тарбиялоону ар дайым бирдиктүү, органикалык өз ара байланышкан процесс катары карап келген. Тарбиялоо өзүн-өзү тарбиялоосуз аягына чыкпай калат жана жетишерлик натыйжа бербейт. В.И.Андреевдин пикири боюнча, адам турмушунун мааниси өзүн-өзү өркүндөтүү менен эле бүтүп калбайт, бирок, бул – ар бир чыгармачыл инсандын башкы милдети жана жашоо ишмердүүлүгүнүн негизи: өзүн жана курчап турган дүйнөнү жаратуу үчүн күн сайын үзгүлтүксүз өзүн-өзү өркүндөтүү керек [12,13-б.]. Бир дагы тарбиялоонун программасында, эгерде тарбиялоо процессинде өзүн-өзү тарбиялоо этабы болбосо, инсандын потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү менен өзгөчөлүктөрүнүн бардык талаптарына толук жооп бербейт, ал өзүн-өзү тарбиялоо тарбиялоонун түздөн түз талаптарына ылайык ишке ашырылып, түздөн түз тарбиялык таасир этүүлөр аркылуу багытталат.

Өзүн-өзү тарбиялоо – коомдук кызыкчылыктар менен шартталган процесс, бул процесс тарбиялоого карата анын зарыл, органикалык бөлүгү болуу менен комплекстүү мамилени ишке ашырууга шарт түзөт. Эгерде тарбиялоо тарбиялануучунун да буга карата болгон күчтүү аракетин алып келбесе, тарбиялоо объектиси анын субъектиси боло албаса, анда тарбиялоо иши сокур тыйынга да арзыбайт.

Студенттердин өзүн-өзү тарбиялоосу комплекстүү, көп өлчөмдүү процесс болуп саналат жана белгилүү бир өлчөмдө бөтөнчө бир мүнөзгө ээ, бул болсо илимий жактан негизделген педагогикалык жетекчиликти талап кылат. Биз ынангандай, аны ишке ашырууда жетектөөчү роль кураторго таандык.

Өзүн-өзү тарбиялоо объективдүү максатты өз ишмердүүлүгүнүн субъективдүү мотиви катары аңдап-сезип кабыл алуудан башталат. Мындай мотивди калыптандырып, ишке ашыруу менен адам тышкы (объективдүү) жана ички (субъективдүү) кыйынчылыктарга туш болот да, аны жеңип өтүү андан эрктүү күч-аракетти талап кылат.

Бирок инсандын өнүгүү стадиясынын белгилүү бир этабында гана адам өз жүрүм-турумунун тышкы гана эмес, ички булактарын да аңдап түшүнөт да, мунун негизинде мотивдерин, максаттарын жана ишмердүүлүгүнүн ыкмаларын белгилүү максатка багыттап өзгөртүп, оңдоп-түздөй алат.

Өзүн-өзү тарбиялоо өзгөчө татаал турмуштук кырдаалдарда, кандайдыр бир себептерден улам инсан чукул кыйын абалга туш келгенде зарыл болот. Мындай шарттарда бардык руханий жана кара күчүнүн күчтөнүшү, моралдык жактан өзүн-өзү туруктуу өркүндөтүүсү адамга өзүнүн адамдык кадыр-баркын сактоого мүмкүнчүлүк берет.

Өзүн-өзү тарбиялоо процесси адамдын өнүгүү фактору катары коомдук турмушта жана тарбия менен өз ара аракеттенүүдөн байкалат.

Инсанды жөн гана тарбия субъектиси катары кароо, аны өнүктүрүү максатында таасир этүү жетишсиз экендиги анык. Инсан социалдаштыруу процессинде өзүн-өзү реализациялоочу, өз керектөөлөрү бар, өзүнө максат

коё алган жана курчап турган социалдык чөйрөнү максатка жетүү үчүн өзгөртө алуучу субъект катары көрүнөт. Ошондуктан жаштарды тарбиялоонун маңызы болуп, биз түшүнгөндөй, инсандын өзүн-өзү реализациялоосу, өзүн-өзү өнүктүрүүсү жана өзүн-өзү тарбиялоосу үчүн шарттарды жаратуу эсептелет, бул процессте тарбия чоң роль ойнойт.

Студент менен куратордун өз ара мамилелеринин артыкчылыктарын аныктоодо төмөндөгүлөрдү бөлүп көрсөтөбүз:

- инсанга авторитардык кысым көрсөтүүдөн, ага даяр көз караштар менен ынанымдарды таңуулоодон баш тартуу;
- ачык баарлашууга жана кызматташууга даяр болуу;
- башка адамдардын позициясына карата сабырдуу болуу;
- курактык, социалдык-психологиялык, улуттук жана башка өзгөчөлүктөрдү эсепке алуу.

Тарбиялуу адам коомдун керектөөлөрүнөн улам ар тараптуу өнүгүүнүн андан аркы жолдорун, өзүнүн руханий жана физикалык күчүн коомдун жыргалчылыгына толугураак жумшоого кам көрүү менен өзү аныктоого жөндөмдүү. Ошентип, тарбиялоо процесси студенттерде өзүн-өзү тарбиялоого умтулууну, өзүнүн үстүнөн иштөө билгичтигин иштеп чыгууну калыптандырууга тийиш.

Жогорку окуу жайлары бүтүрүүчүлөрдү ар түрдүү чыгармачыл ишмердүүлүккө: кесиптик, коомдук-саясий жана социалдык-маданий ишмердүүлүккө даярдап, белгилүү бир диапазондогу жана көлөмдөгү конкреттүү билимди гана эмес, социалдык демилгенин, адам менен адам үчүн иштөөнүн фундаментин түзөт. ЖОЖ болочок адистин жалпы маданий потенциалын жаратуу менен анын жашоо ишмердүүлүгүн, социалдык бытиесинин ыкмаларын, анын ишинин субъективдүү мазмунун жана жемиштүүлүгүн аныктайт. Инсан маданиятынын деңгээли менен өзгөчөлүктөрүнүн көз карандылыгы, анын ишмердүүлүгү менен жашоо образы убакыт аралыгында, анын социалдык практикасынын конкреттүү түрлөрү менен чөйрөлөрүндө алмашуусу мүмкүн. Бирок алардын реалдуу өз

ара байланышы – бул инсандын өнүгүүсүнүн туруктуу аракеттеги фактору, көбүнесе ал ЖОЖдо даярдоонун сапаты менен аныкталат.

Студенттик жылдарда ар бир жаш адам интеллигенттин жогорку квалификациялуу адистин сапаттарына ээ болууга тийиш, ушундай болгондо гана алардын андан аркы аракеттери жогорку интеллектуалдык деңгээлди талап кылат. Биз студенттин инсанын болочок адис катары өнүктүрүү бир топ багытта жүрөт деп эсептейбиз:

- идеялык ынанымдары жана кесиптик багытталуусу бекемделет;
- психикалык процесстер өркүндөп, турмуштук тажрыйба топтолот;
- өз милдетин, жоопкерчилигин сезүү жогорулайт;
- атайын жөндөмдүүлүктөр өнүгүп, жекече сапаттар бир топ ачык көрүнөт;
- инсандын жалпы жетилүүсү жана турукташуусу өсөт;
- инсандын калыптануусунда өзүн-өзү тарбиялоонун жана өзүн-өзү өнүктүрүүнүн ролу чындалат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө бүгүнкү студенттер – эгемендүүлүк мезгилинде өсүп чоңойгон жаңы муун экендигин эске алууга туура келди. Кыргыз Республикасынын турмуш чындыгындагы айрым тескери көрүнүштөр инсандын көз караштары менен баалуулуктарын көз көрүнөө өзгөртүп салды, мунун өзү студенттик чөйрөдөн да байкалып турат. Руханий маданият менен адептүүлүк негизделген дөөлөттөр бааланбай калгандыгы ачык туюлуп турат.

Маселен, ар түрдүү курстарда окуган 160 студентке оң жана терс адептүүлүк сапаттары боюнча өзүн-өзү баалоосун аныктоо үчүн анонимдүү тест жүргүзүү 10 баллдык шкала боюнча студенттердин оң сапаттарынын төмөндөгүдөй рейтингин көрсөттү:

- ар-намыстуулук -8,3 балл
- адилеттүүлүк - 8,2 балл
- кең пейилдик - 8,1 балл
- чынчылдык – 7,8 балл

- жоопкерчилик -7,7 балл
- боорукерлик - 7,2 балл
- эрктүүлүк -7,1 балл
- сабырдуулук – 6,8 балл
- альтруизм – 6,7 балл.

Терс адептик сапаттар төмөнкүчө жайгашкан:

- адилетсиздик - 2,3 балл
- катаалдык - 2,4 балл
- ач көздүк - 2,9 балл
- жоопкерсиздик - 3,0 балл
- жалганчылык - 3,2 балл
- агрессивдүүлүк - 3,4 балл
- эгоизм - 3,5 балл
- коркоктук - 3,6 балл
- адепсиздик - 3,9 балл
- оройлук - 4,0 балл.

Ошентип, биз ачып көрсөткөндөй, студенттердин көпчүлүгү өздөрүн ар-намыстуу, адилеттүү жана кең пейил деп эсептешет. Башка жагынан алып караганда, оройлук, адепсиздик, коркоктук сыяктуу сапаттар да студенттин адептик облигинде орчундуу орунду ээлеп турат. Муну зыяндуу адаттарды кабылдоо же кабылдабоо тууралуу жүргүзүлгөн сурамжылоо (207 адам) да тастыктады.

Биз ынангандай, зыяндуу адаттар менен терс сапаттарды көпчүлүк студенттер четке кагышат. Бирок суралгандардын 32% - ичимдик ичүүнү, 4,2% - баңгизатты, 20,4 % - тамеки тартууну айыптабагандыгы өкүнүчтүү. Терс сапаттардын ичинен студенттердин 93,6% - катаалдыкты, 97,9% - эки жүздүүлүктү, 93,7% - кошоматчылыкты четке кагышат да, ошол эле учурда студенттердин 26,5% - сөгүнүүгө, 20,4% - калпычылыкка, 12% - цинизмге, 18,2% - оройлукка жол коюуга болот деп эсептешет. Ошентип, студент жаштардын аң-сезими аныкталган коомдук нормаларга, үлгүлөргө жана

бийик адептүү жүрүм-турумдун эталондоруна жетиштүү багытталган эмес деп тастыктоого болот. Ошондой эле аларда зыяндуу адаттарды: ичимдик ичүүнү, баңгизат колдонууну жана тамеки тартууну четке кагууга болгон туруктуулук жетиштүү калыптанган эмес. Андан сырткары, күчтүүлүк, сабырдуулук жана альтруизм сыяктуу сапаттар рейтингде акыркы орундарда тургандыгы бизди кооптондурат, бул болсо алардын моралдык-адептик нормаларынын төмөндөп кеткенинен кабар берет.

Тартиптүүлүк, ар-намыстуулук, боорукерлик сыяктуу инсандык сапаттар да өз маанисин жоготуп баратат. Мекенчилдик, патриотизм деген түшүнүктөрдүн да баркы түшүп кеткен. Биздин замандын баатыры, белгилүү бир өлчөмдө тууроо үчүн үлгү болгон адам катары өзүмчүл, адепсиз, бирок ийгиликке жетип жаткан жаш адам болуп калды. Эмгек социалдык категория катары өз маанилүүлүгүн жоготуп баратат.

Мына ошондуктан ЖОЖдо студент жаштарды тарбиялоо азыркы кырдаалдын карама-каршылыктары менен татаалданып баратат. Бир тараптан, бул тарбия алсызданган саясий жана идеологиялык таасирдин, кеңейтилген сөз эркиндигинин, социалдык жактан калыптануу үчүн инсандын потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүнүн, өз алдынчалыгынын жана демилгесинин өсүп жаткан кырдаалында ишке ашырылып жатат. Студент инсан катары басымдуураак даражада суверендүү болуп баратат, ал жүрүм-турумдун түрүн, жашоо стилин өз кызыкчылыктарына, ээ болуп жаткан кесибине, өзүнүн турмуштук тажрыйбасына жараша өзү тандоого жөндөмдүү. Студенттик учур бүтүндөй алганда өз көз караштарынын кеңдигин, азыркы турмуштун өзгөрүлүп турган кырдаалын эсепке алуу билгичтигин көрсөтүүдө. Студент жаштардын экономиканын калыптанып жаткан тибине белгилүү бир түрдө ылайыкташуу процесси байкалууда.

Экинчи тараптан, студенттерди тарбиялоо өтө татаал жана жагымсыз шарттарда жүргүзүлүүдө, мунун өзү студенттерде кризистүү аң-сезимди калыптандырат. Алар өлкөдөгү социалдык-экономикалык кырдаалга, саясий туруксуздукка, жетекчилик менен бийлик бутактарынын катачылыктарына,

өсүп жаткан коррупцияга, кылмышкерликке ж.б. көп нерселерге курч реакция берүүдө.

Тарбиялоо жана өзүн-өзү тарбиялоо проблемасы ЖОЖдордун адистерди даярдоо боюнча ишинин маанилүү бутагы болуп саналат. Биз болочок адистин инсанын калыптандыруу боюнча жүргүзүлүүчү иштер ЖОЖ ишмердүүлүгүнүн артыкчылыктуу багыттарынын бири катары каралууга тийиш деп эсептейбиз. Бирок мында студенттер менен жүргүзүлүүчү тарбиялык иш маселелерин бүтүндөй педагогикалык процесстен, окутуучунун ишмердүүлүгүнөн, анын моралдык-адептик жана этикалык сапаттарынан, ошондой эле ЖОЖдун бардык кызматкерлери менен студенттеринин эмгек жана турмуш-тиричилик шарттарынан ажыратып кароого болбойт. Студенттер менен жүргүзүлүүчү аудиториядан тышкаркы тарбиялык иштерди окуу процесси менен байланышкан өз алдынча категория катары кабылдоо зарыл. Тарбиялоо жана окутуу процессинин жалпы максаты – болочок адисти инсандык жактан калыптандырууну көздөйт.

Биз өз изилдөөбүздө анкета жүргүзүү учурунда өздөрү үчүн ылайыктуу деп эсептеп, төмөндөгү иш-чараларды тандашкан 270 студенттин пикирин эске алдык:

- массалык спорттук иш-чараларды уюштуруп өткөрүү - 30,4%;
- маданий-массалык иш-чараларды уюштуруу - 27%;
- секциялар менен ийримдердин ишин уюштуруу - 23,6%;
- семинарларды, илимий конференцияларды жана олимпиадаларды уюштуруу - 12,4%;
- студенттик өзүн-өзү башкаруу органдарынын иши - 6,6%.

Студенттердин каалоолорун эске алуу менен ЖОЖдогу тарбиялык иштин негизги багыттары катары биз төмөндөгүлөрдү тандап алдык:

- маданий-массалык, дене тарбиялык-спорттук, илимий-агартуучулук иш-чараларды өткөрүү, студенттердин эс алуусун уюштуруу;

- чыгармачыл, спорттук жана илимий жамааттардын кызыгуулары боюнча студенттердин жана окутуучулардын бирикмелерин түзүү жана алрдын ишин уюштуруу;

- студенттерди жарандык жана патриоттук жактан тарбиялоону уюштуруу, экологиялык аң-сезимди, этикалык жана эстетикалык идеалдар менен баалуулуктар системасын калыптандыруу;

- студенттер арасындагы укук бузуулардын, баңгиликтин жана ВИЧ-инфекцияны жуктуруп алуунун алдын алуу боюнча иштерди уюштуруу;

- студенттердин маселелерин изилеп-үйрөнүү жана психологиялык колдоо көрсөтүүнү, консультациялык жардамды уюштуруу;

- студенттердин окуудан тышкаркы убактагы илимий-изилдөө иштерин уюштуруу;

- жаш үй-бүлөлөрдү колдоо боюнча иш-чараларды өткөрүү;

- дене тарбиясын жана сергек жашоо образын пропагандалоо;

- студенттик коомдук уюмдардын ишине көмөктөшүү;

- студенттерди маалымат менен камсыздоо, студенттик массалык маалымат каражаттарын колдоо жана өнүктүрүү;

- иштеп жаткан методикаларды илимий жактан негиздөө, тарбиялык ишмердүүлүктүн жаңы технологияларын, формаларын жана усулдарын издеп таап, ишке кийирүү;

- тарбиялык иштерди уюштурууга жигердүү катышкан окутуучулар менен студенттерге моралдык жана материалдык жактан колдоо системасын жаратуу.

Университеттеги тарбиялоонун негизги багыттарынын ичинде өзгөчө орун жарандуулук маданиятына, саясий жана укуктук маданиятка таандык, ал өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- тарыхый аң-сезим жана эстутум, өз өтмүшүн билүү муктаждыгы, маданий-тарыхый жана улуттук өзүн-өзү теңдештирүүнү кайра жаратуу, тарыхый оптимизм;

- Ата Мекен тарыхын, анын маданий бөтөнчөлүгүн жана улуттук-тарыхый бирдейлигин, элдер ортосундагы өз ара ишенимди жана сабырдуулукту терең түшүнүү.

Бирок тарбиялык ишти уюштуруунун жана студенттердин өзүн-өзү тарбиялоосунда жардам берүүнүн аябай зарылдыгы айкын экендигине карабастан, ЖОЖ окутуучуларынын арасында бул тууралуу түрдүү пикирлер жана көз караштар өкүм сүрүп келет. Кээ бирлери студенттерди тарбиялоо менен сабак учурунда гана алектенүү жетиштүү деп эсептешет. Айрымдары болсо ЖОЖ тарбиялоо ишине убакыт коротпой, керектүү кесиптик билимди гана берүүгө тийиш деген пикирге таянышат. Үчүнчүлөрү болсо окутуу жана тарбиялоо процесстеринин өз ара тыгыз байланышын айтып, окутуу маселесин ийгиликтүү чечүү анын тарбиялык түзүүчүсүнөн маанилүү түрдө көз каранды экендигин баса белгилешет. Окутуучу-кураторлор тарабынан жүргүзүлүүчү тарбиялык иштин зарылдыгы тууралуу талаш-тартыштар көптөгөн он жылдыктар аралыгында басылбай келүүдө. СССРдин кулашы менен коом көптөгөн, анын ичинде өсүп келе жаткан муунду тарбиялоо маселелерин камтыган баалуулуктарын жоготту. Инсанды ар тараптуу өнүктүрүүгө багыт алуу менен тарбиялоо билим берүүнүн социалдык эталону катары көбүнесе декларациялык чакырыктын деңгээлинде калып келүүдө. ЖОЖдордогу кураторлук иш да көп мезгилге чейин унутта калды. Бирок мезгил көрсөткөндөй, кураторлукка кайтып келүү – бул бүгүнкү күндүн чындыгынан келип чыккан зарылдык болуп олтурат.

Ар түрдүү булактардан алынган изилдөө материалдар ЖОЖдогу тарбиялоо жана өзүн-өзү тарбиялоо процесси зарыл деп эсептөөгө мүмкүндүк берет. Бул фактыны студенттер арасында өзүн-өзү өнүктүрүүгө жана өз алдынча билим алууга карата жөндөмдүүлүктөрүн баалоо боюнча өткөрүлгөн анонимдүү тесттин жыйынтыгы да тастыктады. Айкын болгондой, студенттердин өзүн-өзү өнүктүрүүгө жана өз алдынча билим алууга карата жөндөмдүүлүктөрүнүн деңгээли төмөнкүдөй:

- абдан төмөн - 2,9%;

- төмөн - 26,5%;
- ортодон төмөн - 17,6%;
- ортодон бир аз төмөн - 20,6%;
- ортодон жогору - 2,9%.

Ошентип, студенттердин жарымынан көбү (67,6%) ортодон төмөн деңгээлде турушат, бул болсо бизди кооптондурду жана студенттердин өзүн-өзү өнүктүрүү жана өз алдынча билим алуу маселелерине басым жасоо зарыл деген жыйынтыкка алып келди.

Бирок башка суроо да туулат: бул маселелерди кимдер чечиши керек?

Албетте, ЖОЖдогу тарбиялык процесс менен баарысы - администрациядан тартып окуу-көмөкчү персоналга чейин алектенүү керектиги шексиз, изилдөөнүн жүрүшүндө биз ынангандай, тарбиялоодо жетектөөчү роль академиялык тайпалардын окутуучу-кураторлоруна жана студенттик өзүн-өзү башкарууга таандык болот. Ошентип, ЖОЖдогу ар бир куратор студенттик өзүн-өзү башкаруу органынын мүчөсү менен биргеликте тарбиялык процесстин белгилүү бир багыты үчүн жооп беришет.

Өзүн-өзү тарбиялоо маселесин өтө орчундуу деп эсептейбиз. Изилдөөнүн жүрүшүндө бул процессти уюштуруунун төмөндөгү усулдары өзүн бир топ натыйжалуу көрсөтө алды. Аңгемелешүүлөрдө эмоционалдуулукка жык толгон материалды пайдалануу менен биз өз үстүнөн иштөөнүн жолдору, каражаттары тууралуу айтып бердик. Мында куратор бул иштин маанилүүлүгүн ачып берип, өз алдынча билим алуу менен өзүн-өзү тарбиялоо, өзүн тартипке салуу менен өзүн-өзү көзөмөлдөө – ЖОЖдо ийгиликтүү окууга карай жол экендигин баса белгиледи. Андан сырткары, өзүнүн үстүндө иштөө боюнча студенттик жылдарда ээ болгон көндүмдөр келечекте инсандын туруктуу өнүгүү шарты болуп кала тургандыгын баса белгилегенбиз, мисал катары, өз аракеттеринен жана эрктүү иш-аракеттеринен улам кыйынчылыктарды жеңип чыккан адамдарды келтиргенбиз: И.Раззаков, А.Масалиев, С.Ибраимов жана башкалар. Биз студенттерге интеллект менен маданиятты ушундай деңгээлге көтөрүү керек,

өз үстүнөн иштөө процесси муктаждыкка айланып, ал бүткүл өмүр бою улана тургандай болууга тийиш экендигин айтабыз.

Өзүн-өзү тарбиялоонун өбөлгөсү болуп өзүн-өзү таанып-билүү жана өзүн-өзү баалоо эсептелет. Өзүн-өзү тарбиялоо башка адамдарды да, өзүн да таанып-билүү процессинде калыптанат. Өзүн билүүгө жана өзүнө болгон мамиленин мүнөзүнө жараша студенттердин өзү үстүнөн иштөөсүнүн мазмунун жана активдүүлүгүнүн багытталышын аныктоого мүмкүн болду. Биздин кураторлор, өзүн-өзү таанып-билүү принцибин пайдалануу менен студенттерге төмөндөгү эрежелерди сунушташты:

1. Өзү жасап жаткан нерсени гана андап-түшүнбөстөн, аны кандай жасап жаткандыгын да андап-түшүнүү. Андап-түшүнүү аркылуу чыгармачыл ишмердүүлүктү бир топ оригиналдуу ыкмалары менен усулдарын эске тутуу.

2. Күндөлүк жазуу, анда өз ийгиликтерин гана эмес, чыгармачыл ишмердүүлүктүн түрдүү кырдаалдарындагы ийгиликсиздиктерин да түшүрүүгө умтулуу керек.

3. Өзүн-өзү талдоого алуу жөндөмүн өнүктүрүү. Өзүнүн чабал сапаттарын, чыгармачыл жөндөмдүүлүктүн компоненттерин өркүндөтүүнүн үстүндө такай иштөө (12, с.137-138).

Өзүн-өзү баалоону биз татаал жана узакка созулган процесстин натыйжасы катары карадык, бул процессте анын калыптануусунун ар түрдүү факторлору өз ара аракеттенет: айлана-чөйрөдөгүлөрдүн (ата-эненин, окутуучулардын, достордун, студенттик өзүн-өзү башкаруу органдарынын, кураторлордун) баалоосу, адам өз ийгиликтерин жана ийгиликсиздиктерин, анын инсандык сапаттары, башкалар менен салыштырууларда көрүнүүчү ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын өзү талдоосу. Бул үчүн биз “Студенттин социалдык активдүүлүк паспортун” иштеп чыгып тарбиялоо процессине кийирдик. Анда төмөндөгү элементтер камтылган:

- айланадагылардын студентти баалоосун өзү менен байланыштыруу аркылуу студент өзү түзгөн жекече сапаттарынын мүнөздөмөсү;

- студенттин ишмердүүлүгүнүн бардык натыйжаларын камтыган портфолиосу (докладдары, рефераттары, сүйлөгөн сөздөрү, сертификаттары, грамоталары, дипломдорунун көчүрмөсү ж.б.);

- кураторлордун жардамы менен түзүлгөн өзүн-өзү тарбиялоо программасы.

Биз изилдөөнүн жүрүшүндө ынангандай, куратор өзүн-өзү тарбиялоо милдеттери дайыма конкреттүү экендигин эске тутуусу маанилүү. Маселен, студенттин эркин, эмгекти сүйүүсүн, уюшумдуулугун жана башка мүнөз белгилерин өз алдынча тарбиялоосун конкреттүү ишмердүүлүктөн тышкары элестетүү мүмкүн эмес. Бирок ар кандай ишмердүүлүктү уюштуруу үчүн адептик жактан өзүн-өзү тарбиялоого өзүн-өзү милдеттендирүү, өзүн-өзү көзөмөлдөө, өзүнө өзү отчет берүү, керек болсо өзүн-өзү мажбурлоо сыяктуу атайын ыкмаларына ээ болуу зарыл. Бул усулдарга ээ болууда багытточу жана уюштуруучу ролду куратор өзүнө алууга туура келет. Иштин баштапкы этабында кураторлор күч-аракетин студенттерде өзү үстүнөн иштөөгө түртүүчү мотивдер системасын иштеп чыгууга багытташты. Биз студенттерди моралдын талаптарына, ак пейилдиктин жана өз ара жардамдашуунун жана кошо аракеттенүүнүн элдик салттарына ылайык жүрүү зарылдыгына, ошондой эле тайпада лидерликке умтулуу, кесиптик кызыгуулардын мотивин жогорулатуу, жакын адамдарын сүйүү ж.б. тууралуу ынаандырдык. Өзүн-өзү тарбиялоо мотивдери дайыма куратордун көңүл борборунда болду.

Кураторлордун ишиндеги кийинки кадам өзүн-өзү милдеттендирүүнүн, өзүн-өзү көзөмөлдөөнүн, өзүнө өзү отчет берүүнүн жана өзүн-өзү мажбурлоонун функцияларын түшүндүрүү болду. Кураторлор түшүндүрүп бергендей, өзүн-өзү милдеттендирүү – бул конкреттүү бир мезгилде өз жүрүм-турумунда баалуу адаттарды жана инсандык сапаттарды калыптандыруу максатында өзүнө өзү ыктыярдуу түрдө тапшырма берүү (158, 23-б.). Мында маанилүү учур болуп өзүн-өзү тарбиялоо программасын иштеп чыгууда сылыктыкты сактап, өз алдынчалыкка жол берүүдө

студенттердин мүмкүнчүлүктөрүнө кураторлордун ишенимин жаратуу эсептелет. Мисалы, окуудан тышкары ишмердүүлүккө жигердүү катышкан экинчи курстун бир студенти сабактарды көп калтыргандыктан окуу планына кирген дисциплиналардан карыз болуп калып, бир семестрдеги өзүн-өзү тарбиялоо программасына төмөндөгү пункттарды киргизген:

- «Күлүк - күнүндө, тулпар - тушунда» деген элдик накыл сөздү унутпоо;

- күчтүү аракет менен даярданып, карыздарды жоюу;

- бир эле убакта бир нече иштин башын кармабоо;

- башталган ишти аягына чыгаруу.

Өзүн-өзү тарбиялоо боюнча ушундай кыска мезгилге түзүлгөн программа, биздин пикирибизче, кыска мөөнөт ичинде белгиленген программаларды аткарууга жана андан ары эмненин үстүндө иштөө керектигин так айтат.

Өзүн-өзү тарбиялоонун дагы бир башка зарыл ыкмасы болуп өзүн-өзү көзөмөлдөө эсептелет, анын жардамы менен өзүн-өзү милдеттендирүүдө белгиленген ишмердүүлүктөгү анык жүрүм-турумду, мамилени, байма-бай каттоо ишке ашырылат. Өзүн-өзү көзөмөлдөө өз жүрүм-турумунда же ишмердүүлүгүндө болуучу начар көрүнүштөрдү ачыктоого жана алдын ала четке кагууга жардам берерин кураторлор түшүндүрүп беришти. Анын үстүнө, өзүн-өзү көзөмөлдөй алган адам ар кандай учурда ачуусун басып, керектүү ишке кирише алат жана кимдир бирөөгө болгон антипатиясына карабастан карым-катнашта боло алат.

Өзүнө-өзү отчет берүү турмуштагы болуп өткөн окуяларга сереп салуучу көз караш катары студенттердин өзүнүн үстүндө иштөөсүндө оң тажрыйбалар менен алмашуу каражаты катары кызмат кылды жана кийинки мезгилге карата өзүн-өзү тарбиялоо боюнча жаңы программаны түзүүнү өбөлгөлөдү. Өзүнө өзү оозеки отчет берүү, эреже катары, кураторлук сааттарда жүргүзүлдү, мында студенттер өзүн-өзү тарбиялоо боюнча өз программасынын аткаруудагы аракеттерине, кылык-жоруктарына баа

берүүгө далалат жасашты. Мында бардык эле студенттер бул процесске өз каалоосу менен катыша бербестигин белгилей кетүү зарыл, ошондуктан кураторлор тарабынан студенттерге сылыктык менен мамиле жасоого туура келди.

Өзүн-өзү мажбурлоо ыкмасы да маанилүү роль ойноду, бул ыкма да студенттердин өзүн-өзү тарбиялоосун активдештирди. Ал ыкмалардын арасынан аракеттери жана кылык-жоруктары боюнча өзүнө өзү канааттанбоо, ошондой эле, мисалы, «оройлонбоо», «кечикпөө», «көңүл бурбай коюу», «сессияны өз убагында тапшырбай калуу» сыяктуу белгилүү бир аракеттерди жасоодон баш тартуу үчүн өзүнө өзү тыюу салуу, өзүнө өзү буйрук берүү сыяктуу ыкмаларды бөлүп көрсөтүүгө болот. Өзүн-өзү мажбурлоонун бул ыкмалары да студенттердин өзүн-өзү тарбиялоо программасына киргизилди.

Өзүн-өзү тарбиялоо програмасынын ачкычы катары ураан кызмат кылды, ал ураанда студенттердин өзү үстүндө иштөөсүнүн негизги мааниси чагылдырылган. Кураторлор, элдик педагогиканын каржаттарына таянуу менен студенттерге төмөнкүдөй ураандарды пайдаланууну сунушташты: «Жаш кезиңден чыңалсаң, кылым бою кыйналбайсың», «Жети өлчөп, бир кес», «Билимдүүгө дүйнө жарык», «Эмгектен бакыт жаралат», «Көз - коркок, кол - баатыр», «Оозуң менен эмес, колуң менен иш аткар» ж.б. Мындай ураандар, биздин көз карашыбызча, инсанга максатка жетүү үчүн ээ болгон ийгилик менен токтоп калбаска түрткү берет.

Биз, инсандын адептик жактан өзүн-өзү тарбиялоо процесси жамааттын өнүгүү деңгээлинен да түздөн түз көз каранды, бул өнүгүүнүн жогорулашы менен адептик жактан өзүн-өзү тарбиялоо активдүүлүгү да өсөт деп эсептейбиз.

Өзүн-өзү тарбиялоо процессин жетектөө маселелерин кароодо, биз, аны башкаруунун негизинде инсандын жамаатта калыптануу процессиндегидей эле студенттердин практикалык ишмердүүлүгүн уюштуруу жатат деген жыйынтыкка келдик. Жаштарды өзүн-өзү тарбиялоо

процессине тартуу алардын ички күчү менен мүмкүнчүлүктөрүн активдештирүүнү өбөлгөлөйт, бул болсо, педагогдун тарбиялык таасир этүү күчүн арттырат. Ошол эле убакта студенттердин адептик жактан өзүн-өзү тарбиялоо процессин жетектөөдөгү ийгилик тарбиялык иштин айрым түрлөрү менен гана эмес, кураторлук иштин системасы, бүтүндөй педагогикалык жана студенттик жамааттын макулдашылган күч-аракети менен аныкталарын белгилей кетүү зарыл.

ЖОЖ окутуучусу дайыма тарбиячы болуп келген, бирок бүгүнкү күндөгү тарбиялоо процессин тажрыйба менен баалоону улуу муундун кичүү муунга өткөрүп берүүсү катары эмес, окутуучу-кураторлор менен студенттердин биргелешкен ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү өз ара аракети жана кызматташуусу катары түшүнүлүүгө тийиш. Азыркы убакта адамдарды бийлик аркылуу башкаруу, алардын ишмердүүлүгүн уюштуруу аркылуу башкарууга өтүп жаткан тенденция байкалууда.

Тарбиялоо системасындагы көп нерселер тарбиялоо принциптеринен гана эмес, аны ишке ашырып жаткан адамдардан да көз каранды болуп олтурат. Бүгүн ар бир окутуучу-куратор алдында турган милдетти квалификациялуу жана компетенттүү түрдө чечиши маанилүү. Ошол эле учурда ар кандай прогресс адистердин кесиптик деңгээлине гана эмес, алардын жалпы маданиятына таянарын белгилей кетүү зарыл. Дүйнө таанымдык чектелүүгө, адептик зыяндуулукка, эстетикалык дүлөйлүккө байланышкан тигил же бул чечимди шарттоочу себептер ар түрдүү болушу мүмкүн, бирок жалпыланган формада кабыл алынган чечимдин маданий деңгээли ал чечимди кабыл алгандардын гана эмес, белгилүү бир даражада бүтүндөй социумдун маданий деңгээлин чагылдырат.

Адамды социалдык-кесиптик ишмердүүлүктөн көрүнүүчү жана калыптануучу денелик, акыл-эстик жана руханий түзүүчүлөрдүн биримдиги катары түшүнүү, адамзат маданиятынын негизги түзүмдүк элементтерин аныктоо мүмкүнчүлүгү болочок адис өздөштүрүүгө зарыл болгон «маданияттын» төмөндөгү компоненттеринен турат:

- дене тарбиясы же дене маданияты;
- курчап турган чөйрө менен адамдын эмоционалдык өз ара аракеттенүүсүн жөнгө салуучу психикалык тажрыйбасынан көрүнүүчү руханий маданият;
- өзүнө логикалык, маалыматтык, тилдик жана башка компоненттерди камтыган акыл-эстүү ишмердүүлүк маданияты;
- баалуулук-ченемдик ишмердүүлүктүн тажрыйбасы катары көрүнгөн руханий маданият;
- маданияттын бардык саналып өткөн элементтеринин социалдык-кесиптик маанидеги өзүнчө бир интегралдык туюндурулушу катары көрүнүүчү кесиптик маданият [56, 40-б.].

Ошентип, окутуу менен катар тарбиялоо процессинин өнүгүшү ЖОЖдун ишиндеги артыкчылыктуу багыттардын бири болуп саналат. Ошондуктан биздин милдет катары кесипкөйдү гана эмес, руханий-адептүү инсанды, өзүн-өзү тарбиялоого, өз алдынча билим алууга жана өзүн-өзү окутууга жөндөмдүү болгон патриот жаранды даярдоо эсептелет.

Коомдун жогорку кесиптик билим берүү жаатындагы социалдык буюртмасы, педагогикалык процесстин негизги максаты – адамды ийгиликтүү эмгектенүүгө, социалдык жаатта маанилүү маселелерди чечүүгө ар тараптуу даярдоодо турат. Бул максатты тарбиялык процесстин бардык субъектилери: Окумуштуулар кеңеши, ректорат, студенттик өзүн-өзү башкаруу органдары, профессордук-окутуучулук курам жана өзгөчө, академиялык тайпалардын кураторлору түшүнүүсү зарыл. Тарбиялык процесстин субъектилерине болочок адисти инсан катары түптөө жана калыптандыруу боюнча жоопкерчилик жүктөлгөн. Окууда жана окуудан тышкаркы мезгилде куратордун студенттер менен системалуу түрдөгү карым-катышы студенттин инсаны, анын жөндөмдөрү, кызыгуулары, турмуш-тиричилиги жана эс алуусу, маданий деңгээли жана аны байытууга карата умтулуусу, ойлоо образы, жаштардын проблемалары тууралуу окутуучунун билимин кеңейтет.

Социалдык өнөктөштүктүн мейкиндигин кеңейтүүдө студент менен куратор-педагогдун ынтымактуу өз ара аракети, биз ынангандай, инсандын өзүн-өзү аныктоосун камсыз кылууга, болочокто өзүн реализациялоо үчүн шарт жаратууга, коомдун экономикалык жана социалдык прогрессине активдүү катышууга мүмкүнчүлүк берет.

3.2. ЖОЖ студенттерин инсандык жактан калыптандыруу боюнча педагогикалык эксперименттин критерийлери жана негизги көрсөткүчтөрү

Ош мамлекеттик университетинин базасында уюштурулган педагогикалык экспериментке 2-курстун 327 студенти катышты. Ар бир адистик боюнча биз эки топту катыштырганбыз, алардын бири (162 студент) эксперименталдык группа (ЭГ), экинчиси (165 студент) – контролдук группа (КГ) болуп бөлүндү. Эксперимент педагогика адистигиндеги болочок педагогдор арасында жүргүзүлгөн. Эксперименттин калыптандыруучу этабында (2015-2016-жылдар) инсанга багытталган мамиленин негизинде студенттердин окуу-тарбия процессинин программасы апробацияланды. Калыптандыруучу эксперимент аяктагандан кийин аныктоочу этаптын методикасын колдонуу менен контролдук текшерүү жүргүзүлдү. Эксперименттин контролдук жыйынтыктоочу этабында окуу-тарбиялык процессинин деңгээли кайрадан аныкталды жана студенттердин таанып-билүү чөйрөсүнүн калыптангандык деңгээли белгилүү болду.

Педагогикалык экспериментте студенттерди инсандык жактан калыптандыруунун деңгээлин аныктоо максатында жогорку, ортоңку, төмөнкү деңгээлдер аныкталды.

Жогорку деңгээл – инсандык сапаттарды калыптандыруунун принциптерине, мазмунуна байланыштуу дүйнө-таанымдык билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү жана жалпы адамзаттык баалуулуктарды өздөштүрүүсү.

Ортоңку деңгээл – студенттердин инсандык сапаттарды

калыптандыруунун принциптерин, адеп-ахлактык жалпы нормаларын, улуттук каада-салттарды, социалдык топтордун баалуулуктарын ж.б. сапаттарды салыштырмалуу түрдө өздөштүрүүсү.

Төмөнкү деңгээл – студенттердин жалпы инсандык сапаттардын жана баалуулуктардын мазмунун төмөн өздөштүрүүсү.

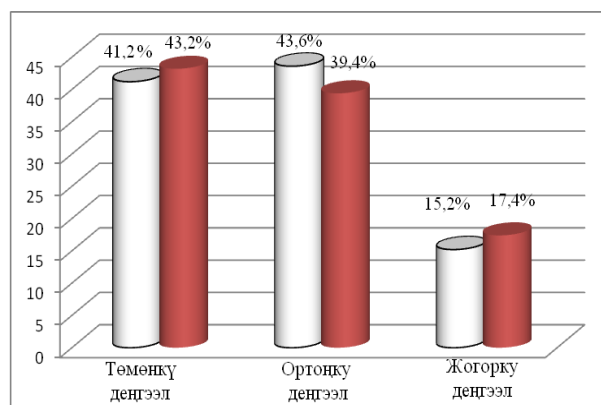
Педагогикалык эксперименттин негизги жыйынтыктары жалпылангандан кийин № 1 таблицада жана № 4, № 5 сүрөттөрдө берилди.

№ 1 таблица

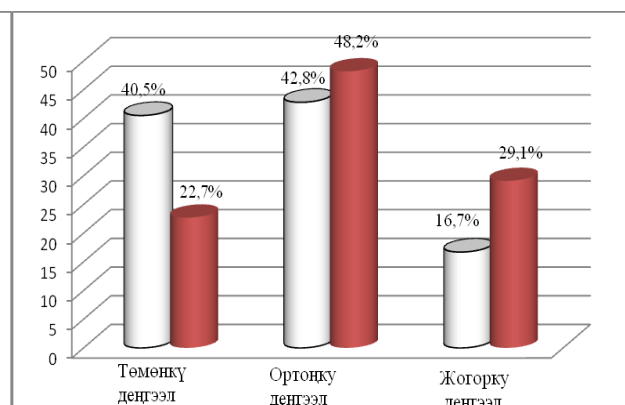
Деңгээлдер	Педагогикалык экспериментке чейин (% менен)				Педагогикалык эксперименттен кийин (% менен)			
	Контролдук группа		Эксперименталдык группа		Контролдук группа		Эксперименталдык группа	
	ОшМУ	ОГПИ	ОшМУ	ОГПИ	ОшМУ	ОГПИ	ОшМУ	ОГПИ
Төмөнкү деңгээл	41,2	44,1	43,2	41,2	40,5	39,8	22,7	20,3
Ортоңку деңгээл	43,6	39,2	39,4	42,1	42,8	43,3	48,2	53,2
Жогорку деңгээл	15,2	16,7	17,4	16,7	16,7	16,9	29,1	26,5

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы боюнча №4 сүрөттө ОшМУнун студенттеринин инсандык жактан калыптануусунун гистограммасы берилди.

Педагогикалык экспериментке чейин

Педагогикалык эксперименттен кийин

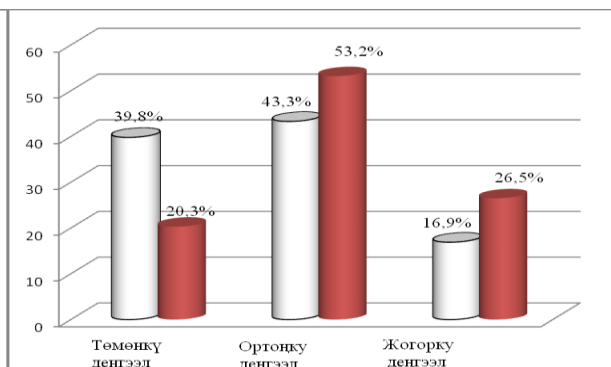
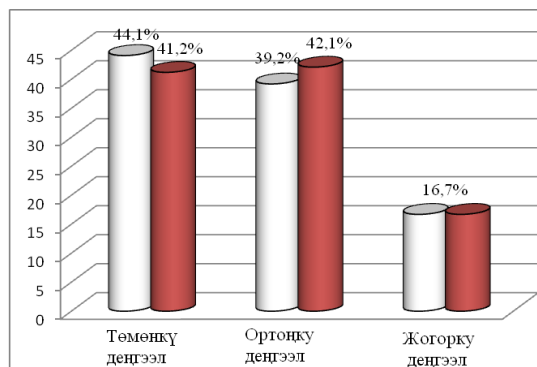
□ - Контролдук группа

■ - Эксперименталдык группа

№5 сүрөттө ОГПИнин студенттеринин экспериментке чейинки жана эксперименттен кийинки инсандык жактан калыптангандыгынын гистограммасы берилди.

Педагогикалык экспериментке чейин

Педагогикалык эксперименттен кийин

□ - Контролдук группа

■ - Эксперименталдык группа

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктарынын ишенимдүүлүгүн текшерүү үчүн биз статистикалык критерий χ^2 (Хи -квадратты) пайдаландык.

Биздин шартта градациянын саны үчкө барабар $L=3$ – “төмөнкү”, “ортоңку” жана “жогорку” студенттердин инсандык жактан калыптануусунун деңгээлдери.

$\chi^2_{эмп}$ (Хи - квадраттын) эмпирикалык мааниси төмөндөгүдөй формула менен аныкталды:

$$\chi^2_{эмп} = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i}{N} + \frac{m_i}{M}}$$

N - эксперименталдык группадагы студенттердин саны;

M - контролдук группадагы студенттердин саны;

L - градациянын саны;

n_i - эксперименталдык группадагы $i_{чи}$ алган студенттердин саны;

m_i - контролдук группадагы $i_{чи}$ алган студенттердин саны; ($i=1,2,3$)

χ^2 - критикалык мааниси 0,05 барабар.

Биздин учурда экспериментке чейин ОшМУ студенттерине $\chi^2_{эмт} = 0,1520$, ал эми ОГПИнин студенттерине $\chi^2_{эмт} = 0,177$ экендиги (1) формула аркылуу аныкталды.

Эксперименттен кийин $L-1=2$

$\chi^2_{эмт} = 6,2290$ $\chi^2_{эмт} = 6,0186$ (ОшМУ), $\chi^2_{эмт} = 6,0186$ (ОГПИ) $\chi^2_{0,05} = 5,99$ таблицанын негизинде аныкталды.

Эксперименттен кийинки жыйынтык критикалык мааниден чоң, бул педагогикалык эксперименттин ишенимдүүлүгүн тастыктайт.

Студенттердин окуу ишмердүүлүгүнүн мотивдерин диагностикалоонун методикасы боюнча натыйжалар, эксперименталдык иштин жыйынтыктоочу этабында көрсөткөндөй, текшерүүчү топтун студенттери үчүн биринчи орунда «диплом алуу», «кийинки курстарда окууну ийгиликтүү улантуу», «ийгиликтүү окуу, экзамендерди 4 жана 5ке тапшыруу» деген мотивдер кала берүүдө. Бизди кызыктырган «жогорку квалификациялуу адис болуу», «болочок кесиптик ишмердүүлүктүн ийгиликтүүлүгүн камсыздоо», «интеллектуалдык канааттануу алуу» мотивдери эксперименталдык группада 2, 3 жана 4 орунга көтөрүлдү. Ошентип, эксперименталдык топтогу мотивдердин өзгөрүүсү жөнүндө корутунду чыгарса болот: ички мотивдердин сырткы мотивдердин үстүнөн үстөмдүк кылуусу, ошол эле мезгилде ЭИге чейин кырдаал тескерисинче болчу. Студенттердин субъекттүүлүгүн «Билим берүү процессиндеги студенттердин субъекттүүлүгү» анкетасынын жардамы менен кайталап изилдөө көрсөткөндөй, эксперименталдык таасирден кийин студенттердин субъекттүүлүгүнүн өнүгүү деңгээлдерин кайра бөлүштүрүү болду, анын үстүнө биздин байкообузда, студенттердин субъекттүүлүгүнүн өнүгүү динамикасы ЭГда маанилүү деңгээлде КГдагы аналогиялык динамиканы алып жүрөт. КГгы студенттердин субъекттүүлүгүнүн өнүгүүсү орточо деңгээлде болот (39,63%), ал эми ЭГнын студенттеринин субъекттүүлүгүнүн өнүгүүсүндө жогорку деңгээл (60,37%) (1-таблица) басымдуулук кылат.

Таблица 2. – Билим берүү процессиндеги студенттердин субъекттүүлүк натыйжасы (% менен)

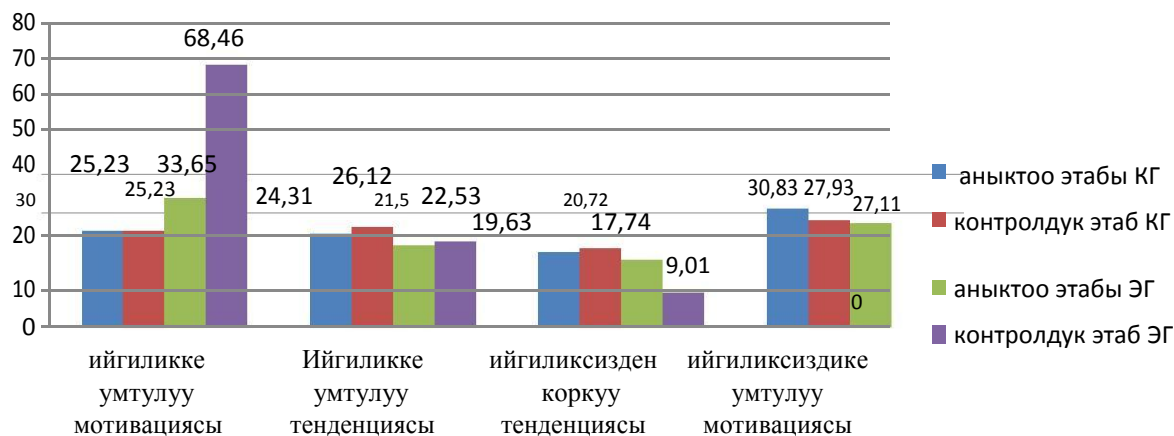
Сапаттын калыптануу деңгээлдери	Аныктоочу этап		Контролдук жыйынтыктоочу этап	
	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ
Төмөнкү деңгээл	44,99	45,99	38,32	10,81
Ортоңку деңгээл	37,84	34,38	39,38	38,82
Жогорку деңгээл	18,01	19,63	22,30	50,37

ЭГдагы төмөнкү деңгээлдеги субъекттик позициянын калыптануусун 10,81% студенттер көрсөтүштү (каршы 38,32% КГда). Мындай натыйжаны биз калыптана элек деп эсептебейбиз, анткени билим берүү кырдаалында студент ар түрдүү деңгээлде ишмердүүлүктүн жана баарлашуунун субъекти катары калыптангандыгын эске алуу менен (окуу-тарбия ишмердүүлүгүнүн ыкмаларын, шарттарын өздөштүрүүсүнө жараша) студентте базалык инсандык мүнөздөмөнүн деңгээлинде субъекттүүлүк калыптаныш үчүн бир далай убакыт керек. Ошого карабастан, алынган жыйынтыктарга жүргүзүлгөн талдоо эксперименталдык иштин натыйжалуулугун көрсөттү.

Кайталануучу диагностиканын натыйжасында А. А. Реандын тест-суроолору боюнча ийгилик мотивациясы жана ийгиликсизден коркуу мотивациясынан алынган. Диагностикуанын натыйжасы 3-таблицага киргизилген, 6-сүрөт.

Таблица 3. – Студенттердин ийгилик же ийгиликсиздиктен коркуу мотивациясын үйрөнүүнүн натыйжасы (% менен)

Мотивациялык мүнөздөмө	Аныктоочу этап		Текшерүүчү этап	
	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ
Ийгиликке жетүү мотивациясы	25,23	25,23	33,65	68,46
Ийгиликке умтулуу тенденциясы	24,31	26,12	21,50	22,53
Ийгиликсизден качуу тенденциясы	19,63	20,72	17,74	9,01

Студенттердин ийгилик же ийгиликсизден коркуу мотивациясын үйрөнүүнүн натыйжасы

Белгиленгендей, ЭГда ийгиликсизден коркуу мотивациясы таптакыр диагностикаланбайт. Сурамжылоого катышкандардын 31,54% мотивациялык уюлу ачык көрүнбөйт, бирок баллдардын жалпы саны алардын 22,53% да 11+13 ары-бери жылышып турат, бул болсо сыноодон өтүп жаткандар ийгилик мотивациясына карай жылышына негиз болот. КГда ийгиликсиздиктен коркуу мотивациясы диагностикаланат 27,11%да, 39,24% сыноодон өтүп жаткандардын мотивациялык уюлу ачык көрүнбөйт, бирок 17,74% студенттерде жолу болбоодон коркуу мотивациясына тенденция диагностикаланат (алардын ар биринин баллдарынын жалпы саны – 8+9).

Ошентип студенттердин мотивациялык багыттуулугун жыйынтыктоочу диагностика көрсөткөндөй, ЭГда маанилүү оң динамикага ээ болду (КГга салыштырмалуу). Бул өз кезегинде инсанга багытталган моделинин алкагында окутуу студенттердин мотивациялык уюлунун өзгөрүүсүнө маанилүү таасир этүүсүн констатациялаганга мүмкүндүк берет. Студенттердин контролдук сурамжылоосунун «Өзүн-өзү актуалдаштыруу тестинин» модифицирленген варианты боюнча жыйынтыгы күбөлөндүргөндөй, ЭГ сыяктуу эле, КГда дагы ар бир диагностикалык шкаланын көрсөткүчтөрүнүн өсүшү байкалды.

Таблица 4. – ЭИден кийин студенттердин инсандык таанып-билүү активдүүлүгүнүн деңгээлинин динамикасы % менен

Чыгармачыл таанып-билүү активдүүлүгүнүн деңгээли	КГ (165 адам) ЭИге чейин / ЭИден кийин		ЭГ (162 адам) ЭИге чейин / ЭИден кийин	
	Катышкандардын саны	%	Катышкандардын саны	%
Кырдаалдык	30/24	19/15	33/9	20/8
Кырдаалдык-активдүүлүк	75/72	47/45	69/63	43/39
Аткаруучулук	39/45	25/28	48/60	30/37
Креативдик (чыгармачылык)	15/18	9/12	12/30	7/16

Ошентип биз жүргүзгөн эксперименттин негизинде студенттердин инсандык таанып-билүү активдүүлүгүнүн деңгээлинин динамикасын изилдөөнүн натыйжасында кырдаалдык деңгээл 8,01%га түшүп, креативдик деңгээл 16 % пайызга көтөрүлүп, аныкталган педагогикалык шарттар жана түзүлгөн модель максатка ылайыктуу болду.

Педагогикалык модель бир катар компоненттерден турат, алар тарбиялык ишмердүүлүктү уюштуруунун логикасын жана иреттүүлүгүн мүнөздөйт.

Студенттер өзүлөрүнүн инсандык жактан калыптандыруу процессинде тарбиялык иштердеги позициясына макул же макул эместигин билдирүүсү керек, сунушталган жүрүм-турумдук анкеталардын өздүк мүнөздөмөлөрүнө канчалык дал келет (же дал келбейт). Анкета 20 суроодон турат, алардын 15 шкаласы боюнча суроолор туура эмес маанидеги суроолор анкетага төмөнкү себептен улам киргизилген. Студенттер суроого жооп берип жатып, өзүлөрүнүн жаш курактык өзгөчөлүктөрүнүн негизинде социалдык каалоого бурулуп кетүүсү толук мүмкүн, анда алар коомдо колдоого алына турган жоопторду тандашат, анткени суроонун натыйжасында жагымдуу болуп көрүнгүсү келет. Жогорку көрсөткүчтөгү анкеталар жалган шкала боюнча жалпы массада алынып салынган (жалпы саны – 8) жана тайпа боюнча жалпы жыйынтыктарды эсептөөдө эске алынган эмес. Анкетаны жыйынтыктоодо ачкыч менен дал келген учурда 1 балл берилген.

Диагностиканын жыйынтыктары жана студенттердин субъективдүүлүгү үч негизги маанидеги интервал боюнча анкеталарды иштеп чыгууда дифференцияланган:

төмөнкү деңгээл (0 дөн 11 баллга чейин) – студенттин окуу-тарбия процессиндеги субъекттик позициясы начар чагылдырылган же таптакыр болбойт. Тарбиялык ишмердүүлүк процессинде студент көбүнчө пассивдүү позицияны ээлейт, активдүүлүктү сейрек көрсөтөт, эпизод-эпизод менен окутуучунун көрсөтмөлөрүн аткаруучунун ролун болжолдойт жана өзүнүн мамилесин чагылдырбайт.

ортоңку деңгээл (12 ден 16 баллга чейин) – субъективдүүлүк белгилүү даражада студентке таандык инсандык сапат катары байкалып, жетиштүү деңгээлде билинет. Студент активдүүлүктү көрсөтүүгө умтулат, бирок сейрек демилгелүү болот: өз алдынча тарбиялык иштерге байланышкан тапшырмаларды аткарууга тандалмалуу катышат. Тигил же бул маселелерде өзүнүн жеке позициясын иштеп чыгууга аракет жасайт, бирок ар дайым эле тарбия процессин уюштуруунун тигил же бул аспектилерине өзүнүн жеке мамилесин чагылдырууга умтула бербейт.

жогорку деңгээл (17 ден 20 баллга чейин) – окуу-тарбия процессинде студенттин субъективдүү позициясы ачык чагылдырылган, жогорку деңгээлде калыптанган болуп эсептелет. Студентке ички активдүүлүк дагы, сырткы активдүүлүк дагы таандык. Ал окуу-тарбия ишмердүүлүгүн өздөштүрүүдө жогорку деңгээлде өз алдынча тарбиялык иштердин ар кандай түрлөрүн аткарууда көбүнчө демилгелүүлүктү көрсөтөт.

Студенттердин ийгиликке жетишүү же ийгиликсиздиктен качуу мотивациянын калыптангандыгын аныктоодо А.А.Реандын «Ийгиликке жетишүүгө мотивация жана ийгиликсиздиктен коркуу» тесттик суроолору колдонулду. Анкета 20 суроону камтыйт, ар бир ачкыч менен дал келген учурларда 1 балл кошулат. Топтолгон баллдардын жалпы санын эсептегенден кийин аныктоого мүмкүн, студентте канчалык деңгээлде ийгиликке жана ийгиликсиздикке мотивациялык кызытуулар калыптанган.

Баалоо критерийлери төмөнкүлөр: 1 ден 7 баллга чейин ийгиликсиздикке болгон мотивация диагностикаланат (ийгиликсиздиктен коркуу), 8 ден 13 баллга чейин мотивациялык кызытуулар байкалбайт, 14 дөн 20 баллга чейинки мотивациялык кызытуулар ийгиликке ачык багытталган. Ушундай өзүн-өзү актуалдаштыруу сыяктуу өзүнүн татаалдыгы жана көп аспекттүүлүгү менен мүнөздөлгөн инсанды калыптануусунун мүнөздөмөсүн үйрөнүү абдан татаал диагностикалык процедура болуп саналат. Биз изилдөөдө негизги диагностикалык инструмент катары «Өзүн-өзү актуалдаштырган тестти» колдондук. Ал тест «Инсанга багытталган тарбиялык иштер: конструкциялоо жана диагностика» – деп аталат. Бул методика инсандын жөндөмдүүлүктөрүн баалоого негизделип төмөнкү көрсөткүчтөрдү аныктоого мүмкүндүк берет: «таанып-билүү муктаждыктары», «креативдүүлүк», «өзүн-өзү кабылдоо», «өзүн-өзү сыйлоо». Мында «таанып-билүү муктаждыктары» шкаласы студенттин айлана-чөйрө, дүйнөгө болгон көз карашы жөнүндө билим алууга болгон умтулуусунун даражасын аныктоого мүмкүндүк берет; «креативдүүлүк» шкаласы – инсандын чыгармачыл багыттуулугунун берилгендиги; «өзүн-өзү кабылдоо» шкаласы – өзүнүн жетишкендик жана кемчиликтерин баалоодон көз карандысыз, реалдуулукта кандай өзүн кабыл алса, ошол даражада студенттин кабылдоосу; «өзүн-өзү сыйлоо» шкаласы – студенттин өзүнүн жакшы сапаттарын баалай билүүсү, аларды өз алдынча таанып билүү жана сыйлоо. Өзүн-өзү актуалдаштырууга умтулуу студенттерде калыптангандыгынын жалпы деңгээлин аныктап жатып, биз төмөнкү деңгээлдик интервалдарды колдондук. Кырдаалдык деңгээл (0 дөн 22 баллга чейин) – өзүн-өзү актуалдаштырууга умтулуунун төмөнкү деңгээли өзүн-өзү таануунун жетишсиздиги байкалат, өзүнүн жетишкендик жана умтулууларынын ойлонулбагандыгы, өзүнүн жөндөмдөрүн өнүктүрүүнү, инсандык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө көңүлүнүн жоктугунда. Орточо деңгээл (23 төн 33 баллга чейин) – өзүн-өзү актуалдаштырууга умтулуунун жетиштүү деңгээлде калыптанбагандыгы орточо деңгээлде көрүнөт. Студент

белгилүү бир деңгээлде кээ бир чөйрөдө жетишкендиктерге умтулат, бирок дайыма эле өзүнө ишене бербейт жана ага жетиштүү күч жумшбайт. Жогорку деңгээл (34 төн 57 баллга чейин) – студенттин руханий, адеп-ахлактык, инсандык дараметинин жогорку деңгээлде ишке ашышы. Студент өзүнүн ар түрдүү жөндөмдөрүндө аң-сезимдүү ишмердүүлүккө жана баарлашууга аракеттенүүгө умтулат, өзүнүн инсандык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет, айланадагы дүйнөнү туура кабыл алат, өзүн жана башка адамдарды андап сезе билет. Окуу-тарбия ишмердүүлүгү өзүн-өзү көрсөтүүнүн маанилүү чөйрөсү катары толук бойдон кабыл алынат, анын мүмкүнчүлүктөрү максималдуу колдонулат.

Ошентип ЖОЖдун студенттерин инсандык жактан калыптандыруу процессинде куратордук ишмердүүлүктү уюштуруунун моделин биз бүтүн окуу-тарбия процессинин жүрүшү катары карайбыз. Ал бири-бири менен байланышкан жана өз-ара шартталган принциптерден, технологиялардан, компоненттерден, кесиптик сапаттардан турат. Студенттердин инсандын таанып-билүү активдүүлүгүнүн калыптанган критерийлери жана көрсөткүчтөрү; процессуалдык-мазмундук студенттердин инсандык-кесиптин активдүүлүгүнүн калыптангандыгынын кырдаалдык деңгээлинен кырдаалдык-активдүүлүккө, аткаруучулук жана чыгармачыл деңгээлдерге этап-этабы менен жылууну камсыздайт; диагностикалык инструментарийди билдирүүчү диагностикалык, ЖОЖдун студенттеринин инсандык таанып-билүү активдүүлүгүнүн калыптануу критерийлерин жана деңгээлдерин мүнөздөөчү; функционалдык ЖОЖдун студенттеринин инсандык таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессин жөнгө салуучу элементи катары педагогикалык шарттардын комплексинин негизинде ишке ашат.

Мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүгү жана жогорку окуу жайларынын окутуучусунун ишмердүүлүгүн эксперимент жүзүндө моделдөө жөнүндөгү Н.В.Кузьминанын изилдөөлөрүнө негиздеп, куратордун педагогикалык ишмердүүлүгүнүн беш компонентин жана аларга туура келүүчү негизги функцияларын ийгиликтүү аткаруусун камсыздоочу

билгичтиктерди аныктоого болот: болочок адисти инсандык жактан калыптандыруу, студенттерге ийгиликтүү окууга, кесиптик даярдыгы жана коомдук турмушка катышуусу үчүн шарт түзүү.

Куратордун педагогикалык ишмердүүлүгүнүн мотивациялык компоненти – өз турмушунда адеп-ахлактын жалпы адамзаттык нормаларын аңдап билүү. Улуттук каада-салттарды, социалдык топтордун моралдык баалуулуктарын үйрөнүү. Гумандуулук, демократиялык принциптердин негизинде жаңы муунду тарбиялоо. Окутуучулардын, студенттердин укуктарын коргоо, укуктук ишмердикти аткарууга карата мотивдердин болушун талап кылат.

Долбоорлоочулук компонент куратордун жана группанын студенттеринин ишмердүүлүгүнүн мазмуну менен ыкмаларын перспективалуу пландаштыруу, долбоорлоо багытындагы билгичтиктерге ээ болуу.

Конструктивдүү компонент берилүүчү маалыматтын, иш-чаранын композициясын түзүү, иш-чараларды максатка ылайыктуу тандап алуу, жамааттын шартында жекече тарбиялоо программасын пландаштыруу.

Коммуникативдик компонент студенттер, окутуучулар, кафедранын башчылары, деканат, коомдук уюмдар менен педагогикалык жактан максатка ылайыктуу байланышты түзүүсү, студент жаштар менен карым-катнаш түзүүгө байланышкан билгичтиктерге ээ болуу.

Уюштуруучулук компонент коюлган милдеттерди аткарууга өзүн жана студенттер жамаатын уюштуруу, тайпанын активин табуу жана анын ишин уюштуруу, коомдук-саясий ишмердүүлүккө тайпаны уюштуруу, жамаатты башкаруу билгичтиктеринин болушун камтыйт.

Инсандык-рефлексиялык компонент – кесиптик ишмердикте инсанды толеранттуулук аң-сезимге, жүрүм-турумга тарбиялоодо жаралган кырдаалдарды чечүүдө укуктук билимдерди, педагогикалык рефлексияны колдоно билүү.

Креативдүүлүк компонент – студенттердин ой-жүгүртүүсүн жана жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүдө көптөгөн оригиналдуу идеяларды жаратууну уюштурат. Кураторлордун ишмердүүлүгүндө, студенттерди окуу-тарбия процессинде инсандык жактан калыптандырууда анын интегралдык касиетке ээ болуусуна, чыгармачылык менен изденүү жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүшүнө, жаңы нерселерди кабыл алууга, стандарттык эмес ой-жүгүртүүгө, оригиналдуу жана пайдалуу идеяларды жаратууга даярдоону камсыз кылуу талап кылынат.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, ар бир академиялык тайпанын куратору педагогикалык ишмердүүлүктүн бардык компоненттерине жана аларга тиешелүү билимдерге, билгичтиктерге, көндүмдөргө ээ болууга тийиш. Кураторлордун билимин жогорулатуу, алар менен жүргүзүлүүчү бардык методикалык иштер ушул компоненттерди, билимдерди жана билгичтиктерди эсепке алуу менен уюштурулду.

Кураторлорду тарбиялык ишмердүүлүккө даярдоо процессинде Ош мамлекеттик университетинин алдындагы академиялык тайпалардын кураторлору үчүн түзүлгөн курсту, тренингдерди пайдаландык. Андан сырткары, ЖОЖдо студенттерди тарбиялоо жана тажрыйба алмашуу маселелери боюнча тегерек столдорду, семинарларды өткөрдүк: «Куратор – ЖОЖдун тарбиялык процессиндеги негизги фигура», «Куратордун ишин кандайча туура пландаштыруу керек», «Студенттер менен кураторлордун иштерин баалоо ыкмалары жана каражаттары», «Элдик педагогиканын прогрессивдүү идеяларын куратордун тарбиялык иштеринде пайдалануу» ж.б.

ЖОЖдогу дагы бир орчундуу маселе болуп, кураторлордун ишмердүүлүгүн пландаштыруу жана баалоо эсептелет. Ош мамлекеттик университетинде иштелип чыгып бекитилген, изилдөөнүн негизги проблемасы катары эсептелген «Студенттик тайпалардын кураторлору жөнүндөгү» жобо төмөндөгүлөрдү камтыйт: жалпы жоболор, кураторлордун ишин пландаштыруу жана уюштуруу, студенттик тайпанын кураторунун милдеттери, кураторлордун ишин методикалык жактан камсыздоо жана

студенттик тайпанын кураторунун укуктары. Куратордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун модели № 2 сүрөттө берилди. Кураторлордун тарбиялык ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчтөрү №5 таблицада жана №6, №7 гистограммада берилди.

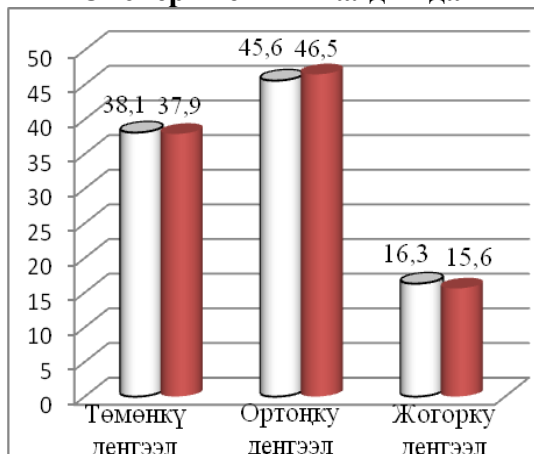
Кураторлордун ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчтөрү.

Таблица №5

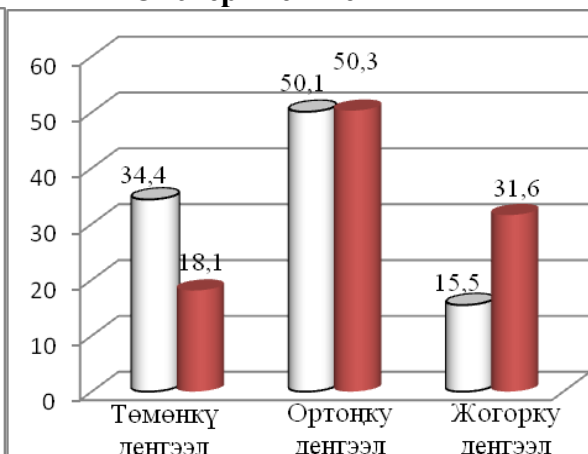
ЖОЖ, көрсөткүч		Деңгээлдери	Эксперименттин алдында		Эксперименттен кийин	
			КГ	ЭГ	КГ	ЭГ
ОшМУ	Адептик-этикалык касиеттери	Төмөн	38,1	37,9	34,4	18,1
		Орто	45,6	46,5	50,1	50,3
		Жогорку	16,3	15,6	15,5	31,6
ОшМУ	Кесиптик-иштиктүү-лүк	Төмөн	38,4	35,1	31,6	11,8
		Орто	42,5	47,1	42,6	52,7
		Жогорку	19,1	17,8	15,8	35,5
ОшМУ	Коммуникативдик	Төмөн	39,2	38,7	36,6	13,5
		Орто	45,1	46,1	46,2	50,1
		Жогорку	15,7	15,2	17,2	36,4
ОшМУ	Инсандык	Төмөн	38,2	37,2	37,1	15,6
		Орто	42,7	45,5	43,4	46,7
		Жогорку	19,1	17,3	19,5	37,7

Адептик-этикалык касиеттери

Эксперименттин алдында

Эксперименттен кийин

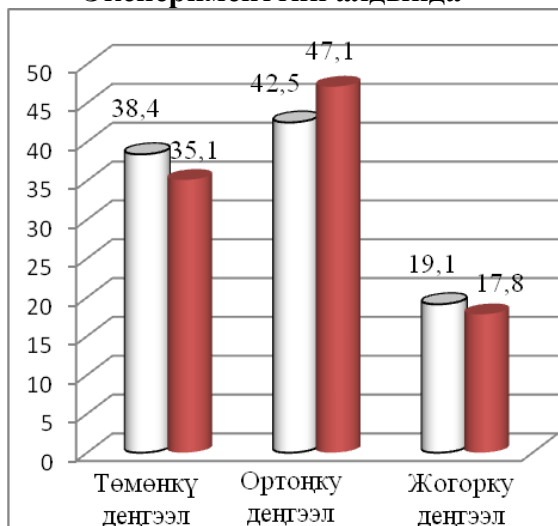

□ - Контролдук группа

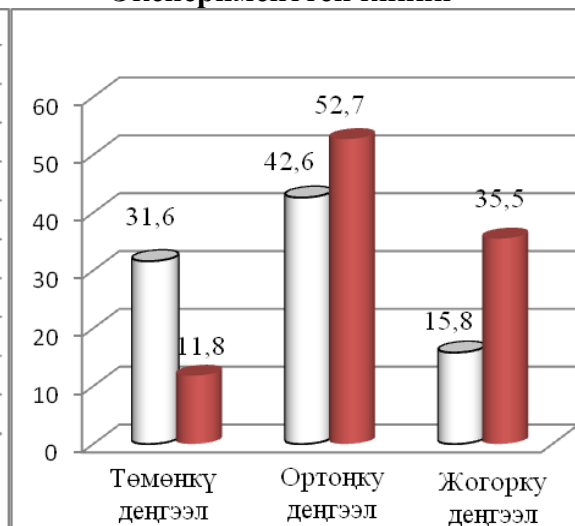
■ - Эксперименталдык группа

Кесиптик-иштиктүүлүк

Эксперименттин алдында

Эксперименттен кийин

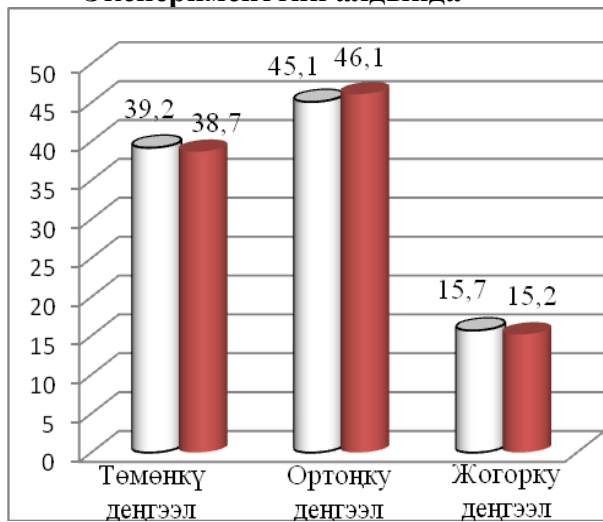

□ - Контролдук группа

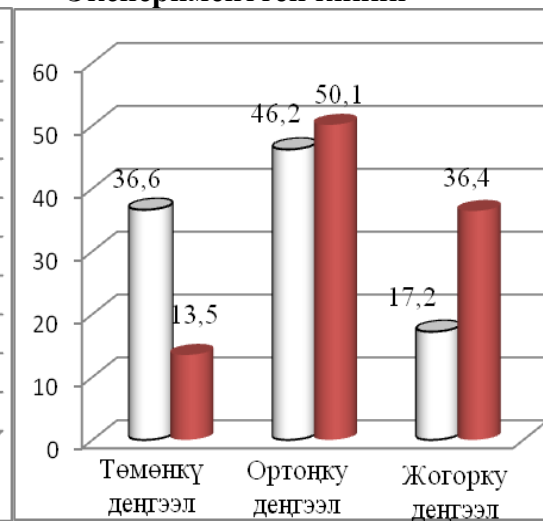
■ - Эксперименталдык группа

Коммуникативдик

Эксперименттин алдында

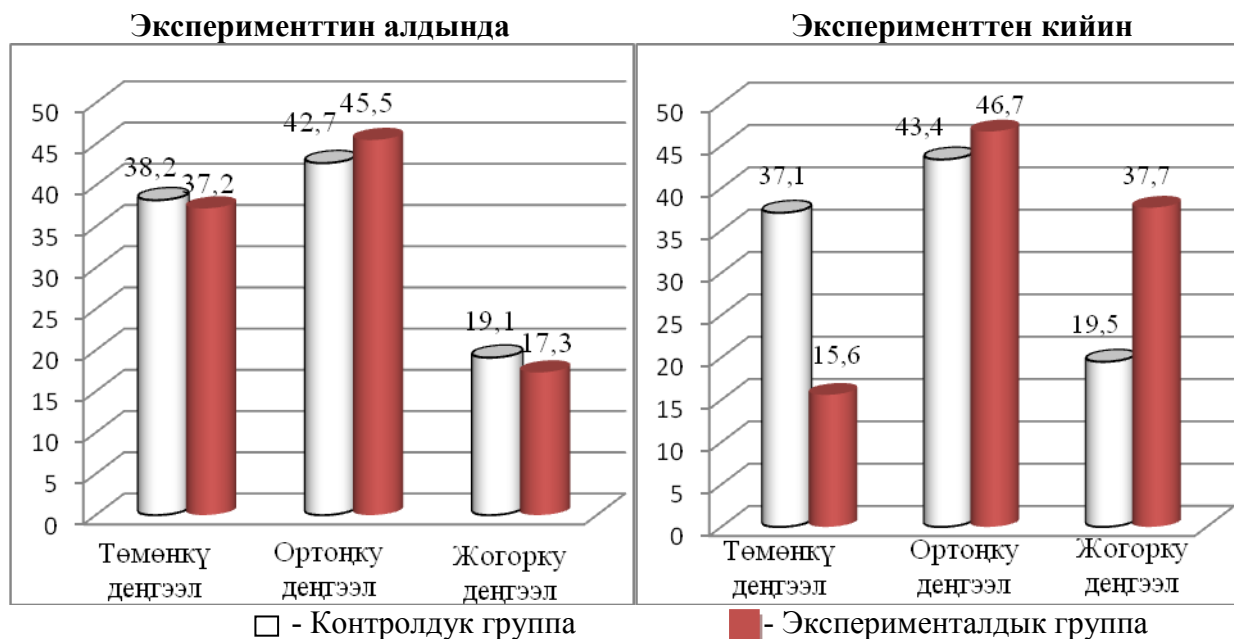
Эксперименттен кийин

□ - Контролдук группа

■ - Эксперименталдык группа

Инсандык

Жогорудагы маалыматтар педагогикалык эксперименттин натыйжалуулугун тастыктайт.

Үчүнчү глава боюнча тыянак:

Ошентип, изилдөөнүн жүрүшүндө биз төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик: азыркы этапта «тарбиялоо» түшүнүгү негизги булак катары каралууда, бул түшүнүк аркылуу коом инсанга максатка багытталган жана аң-сезимдүү таасир этет, аны ишмердүүлүк жана маданияттын бөлүктөрү менен тааныштырат.

ЖОЖдун тарбиялык ишинин программасынын негизги багыттарына таянуу менен, биз төмөнкү иш-чараларды тандап алдык:

- маданий-массалык, дене-тарбиялык, илимий-агартуучулук иш-чараларды өткөрүү, студенттердин эс алуусун уюштуруу;
- чыгармачыл, спорттук жана илимий жамааттарды түзүү жана алардын ишин уюштуруу;
- студенттерди жарандык жана патриоттук жактан тарбиялоону уюштуруу, экологиялык аң-сезимди, этикалык жана эстетикалык идеалдар менен баалуулуктар системасын калыптандыруу;

- студенттер арасындагы укук бузуулардын, баңгиликтин жана ВИЧ-инфекцияны жуктуруп алуунун алдын алуу боюнча иштерди уюштуруу;

- студенттик проблемаларды изилдеп-үйрөнүүдө психологиялык-педагогикалык жактан колдоо көрсөтүү, консультациялык жардамдарды берүү;

- студенттердин окуудан тышкаркы убактагы илимий-изилдөө иштерин уюштуруу;

- дене тарбиясын жана сергек жашоо образын пропагандалоо боюнча иш-чараларды өткөрүү;

- студенттерди маалыматтык жактан камсыздоо, студенттик массалык маалымат каражаттарын колдоо жана өнүктүрүү;

- тарбиялык иштерди уюштурууга жигердүү катышкан окутуучулар менен студенттерге моралдык жана материалдык жактан колдоо көрсөтүүчү система жаратуу.

Окумуштуу-педагогдордун изилдөөлөрү көрсөткөндөй, тарбиялоонун мазмунун кайрадан иштеп чыгууда төмөндөгүлөргө көңүл буруу зарыл: турмушту аңдап түшүнгөндүк, максатка умтулуучулук; дүйнө-тааным; интеллектуалдык жактан өнүгүү; эмгекке болгон мамиле; инсандык сапаттар; айлана-чөйрөдөгүлөргө карата мамиле; жүрүм-турум маданияты; сергек жашоо образы; үй-бүлө, нике, сүйүү; эстетикалык жана экологиялык маданият, улуттук маданият жөнүндөгү билимдерге, билгичтиктерге ээ боолуу, улуттук өзүн-өзү аңдап-сезүүнүн саясий багытталышын сезе билүү.

Биздин изилдөөбүздө өзгөчө орунду өзүн-өзү тарбиялоо жөнүндөгү маселе ээледі, бул процесс катары тарбиялоого карата комплекстүү мамилени бир топ толугураак ишке ашырууга өбөлгө түзөт да, анын зарыл, органикалык бөлүгү болуп саналат. Өзүн-өзү тарбиялоо процессинде жетектөөчү ролду биз академиялык тайпанын кураторуна жүктөдүк. Кураторлук ишмердүүлүктө негизги басым студенттердин өзүн-өзү тарбиялоо программасын түзүүдө жардам берүүгө жасалды, бул программа педагогикалык принциптерди эсепке алуу менен өзүнө өзүн-өзү

милдеттендирүүнү, өзүнө-өзү отчет берүүнү, өзүн-өзү көзөмөлдөөнү, өзүн-өзү мажбурлоону жана өзүнө-өзү буйрук берүүнү камтыды.

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары көрсөткөндөй эксперименталдык группаларда студенттердин инсандык жактан калыптануу деңгээлдеринин жогорулагандыгы далилденди. Студенттердин инсандык жактан калыптануу деңгээли ОшМУда 15,2% дан 29,1% га чейин жогорулады. Ал эми ОГПИде 16,7% дан 26,5% га чейин өзгөрдү.

КОРУТУНДУ

Изилдөөнүн натыйжасында төмөндөгүдөй жыйынтыктар жана практикалык сунуштар белгиленди:

1. Азыркы коомдогу социалдык-экономикалык талаптардын негизинде студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде куратордук институттун изилденишинин теориялык жана методологиялык негиздери талдоого алынды, анын негизинде бул институттун калыптанышы, өнүгүү этаптары изилденди.

- Кураторлук институтунун башаты университеттерде студенттик инспекция катары пайда болгон XIX кылымга дал келет. бул инспекция академиялык көзөмөлдөө функциясынын бир бөлүгүн аткарган. Бирок бул функциялардан тышкары студенттерди адептик, жарандык жана патриоттук жактан да тарбиялоого өзгөчө көңүл бурулган.

- Советтик жогорку окуу жайларда кураторлук институту XX кылымдын 50-жылдарынан тартып түзүлгөн жана 1977-жылдан баштап кураторлук жогорку мектептин профессордук-окутуучулук курамынын негизги эмгек ишмердүүлүгүнө киргизилген.

- ЖОЖдордо ондогон жылдар бою дээрлик унутулуп калган тарбиялык иштердин кайрадан жаралып жаткан системасы педагог-тарбиячыга карата колдонулуучу терминди тактоону талап кылды. Илимий адабияттарда «тьютор», «насаатчы», «куратор» деген түшүнүктөр берилген, бирок “куратор” түшүнүгү бир топ оптималдуу болуп саналат, аткени ал өзүнүн мазмунунда уюштуруучунун, насаатчынын, тарбиячынын, тьютордун, психологдун жана кеңешчинин функцияларын камтып турат.

2. Кураторлордун ишмердүүлүгү ар бир курста атайын өзгөчөлүктөргө ээ. Ошондуктан аны пландаштырууда ишмердүүлүктүн теориялык-методологиялык негиздерине таянып, анын негизги принциптери, функциялары жана талаптары аныкталды. Биринчи курстун студенттеринин айырмалуу белгиси болуп, студенттик турмуштун жаңы шарттарына адаптация болуу саналат. Экинчи курста турмуштук тажрыйбанын

жетишсиздиги, жогору эмоциялык активдүүлүк, өзүн-өзү тастыктоого умтулуу сыяктуу студенттердин социалдык-психологиялык факторлорун эсепке алуу менен пикирлештердин жамаатын жаратууга жана биргелешип иштөөсүнө мүмкүнчүлүк берди. Үчүнчү курста кесиптик кызыгуулардын, адиситешүүгө байланышкан билимдер менен билгичтиктердин тереңдетилип бышыкталышы менен мүнөздөлдү. Төртүнчү курста өндүрүштүк жана педагогикалык практикаларды өткөрүүдө адистик менен таанышуу процесси жүрдү.

Кураторлордун милдеттери ар бир курста өзгөрөт жана бара-бара татаалдашат. Түрдүү усулдарды, каражаттарды, педагогикалык ыкмаларды колдонуу менен кураторлордун тарбиялык ишмердүүлүгү студенттерди инсандык жактан калыптандырууга багытталды.

3. Студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде кураторлордун ишмердүүлүгүн уюштуруунун модели түзүлүп, ал моделде ишмердүүлүктүн максаты, милдети, инсандык сапаттарды калыптандыруунун мазмуну, принциптери, технологиялары, компоненттери жана кесиптик сапаттары иштелип чыкты.

- Изилдөөдө кураторлордун педагогикалык ишмердүүлүктөрүнүн негизги багыттары аныкталды: уюштуруучулук, дидактикалык, долбоорлоочулук, коммуникативдик, изилдөөчүлүк жана илимий таанып-билүүчүлүк.

- Куратордун ийгиликтүү ишмердүүлүгүнүн комплекси өзүнө төмөндөгү компоненттерди камтыйт: педагогикалык компетенттүүлүк, бул төмөндөгүлөрдү көздөйт - педагогикалык эрудиция, педагогикалык ойлом, педагогикалык интуиция, педагогикалык байкагычтык, педагогикалык оптимизм, педагогикалык тапкычтык, педагогикалык көрөгөчтүк, педагогикалык рефлексия, педагогикалык сабаттуулук.

Куратордун ишмердүүлүк принциптеринин ичинен биз төмөндөгүлөргө басым жасадык: «урматта», «үйрөт», «ишеним арт, бирок текшер» жана «калыптандыр».

- Изилдөө кураторлордун ишиндеги кемчиликтер менен мүчүлүштүктөрдү топтоштурууга жана төмөнкүдөй: маалыматчы-куратор, уюштуруучу-куратор, психотерапевт-куратор, “ата-эне”-куратор, жолдош-куратор, бейкам студент-куратор жана администратор-куратор сыяктуу типтерге кирүүчү милдеттер алкагын толуктоого жардам берди. Бул болсо куратордун ишин чектелгендик жана бир жактуулук позицияларынан туруп баалоого мүмкүндүк берди.

4. Куратордун оң имиджи үчүн, биздин пикирибизде, төмөнкүлөр маанилүү: кесипкөйлүк, компетенттүүлүк, гуманитардык билимдүүлүк, психотехнология жана этикет нормаларын өздөштүрүүсү зарыл.

- ЖОЖдун документациясынын тизмегине “Куратордук журнал”, “Студенттин жекече мүнөздөмөлөрүнүн картасы” киргизилди, бул болсо студенттердин активдүүлүгүн жана адептик жактан өнүгүүсүн объективдүү баалоого, ошондой эле кураторлордун ишмердүүлүгүн критерийлер боюнча аныктоого мүмкүндүк берди.

- Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары студенттердин кураторлук милдеттин зарылдыгына болгон мамилесин, студенттер куратордон күткөн жардамдын түрлөрүн аныктоого, кураторлук ишмердүүлүк тууралуу алардын өздөрүнүн пикирин билүүгө жардам берди. Ал эми студенттер тарабынан куратордун ишмердүүлүгүнө коюлуучу талаптарды, ошондой эле алардын инсандык жактан калыптануусунда саясий турмушка, улуттар аралык мамилелер маданиятына, өз жеринин тарыхы менен маданиятына болгон кызыгууларын аныктоого мүмкүндүк берди.

5. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары көрсөткөндөй эксперименталдык группаларда студенттердин инсандык жактан калыптануу деңгээлдеринин жогорулагандыгы далилденди. Студенттердин инсандык жактан калыптануу деңгээли ОшМУда 15,2% дан 29,1% га чейин жогорулады. Ал эми ОГПИде 16,7% дан 26,5% га чейин өзгөрдү.

Практикалык сунуштар:

1. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамында көрсөтүлгөн тарбиялык принциптерди ишке ашырууда өлкөнүн ЖОЖдорунда куратордук институттун ишмердүүлүгүн уюштуруу.
2. Адистерди даярдоонун көп баскычтуу системасында (тьютор, эдвайзер түшүнүктөрүн) эске алуу менен Кыргызстандын жалпы ЖОЖдоруна куратордук ишмердүүлүктү окуу-тарбия процессине милдеттүү киргизүүнү камсыз кылган бирдиктүү нормативдик документтерди иштеп чыгууну талап кылат.
3. Студенттерди инсандык жактан калыптандыруу процессинде куратордук ишмердүүлүктү уюштуруунун технологияларын, тарбиялык иш-чараларды пландаштырууда информациялык-маалыматтык технологиялардын негизинде кайра түзүү.
4. ЖОЖдордо куратордук ишмердүүлүктүн сапатын жакшыртуу үчүн квалификацияны жогорулатуу курстарын уюштуруу жана окуу-методикалык колдонмолорду иштеп чыгуу жана таркатуу.
5. Студенттик группалардын кураторлоруна кошумча айлык акы төлөп берүү маселесин чечүү.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР:

1. Агафонова Н.А. Модель реализации поликультурного компонента профессионально-педагогической подготовки студентов ССУЗ / - М., 1998. – С. 239;
2. Ананьев Б.Г. Избранные труды по психологии в 2-х т.т. / Б.Г. Ананьев. -Т. 2. С. Пб.: Изд-во С.Пб. ун-та, 2007. - 546 с.;
3. Андреев А.Л. Культурное пространство студента / А.Л. Андреев // Педагогика. 2003. - № 10. - С. 55-65.;
4. Андреев В.И. Цели и принципы мониторинга качества воспитания в контексте педагогического образования / В.И. Андреев // Мониторинг качества воспитания в контексте педагогического образования. / Под. Ред. В.И. Андреева-Казань: КГУ, 2004. 137 с.;
5. Апышев Б.А. Педагогика: окуу китеби / Б.А.Апышев, Д.Б.Бабаев, Т.А.Жоробеков // Жалал-Абад, 2002. - 229 б.;
6. Арбенина В.Т. Самоуправление в студенческой группе как средство активизации ее воспитательного потенциала /В. Л. Арбенина // Воспитательный процесс в высшей школе: его эффективность. Киев, 1988.-275 с.;
7. Ахмадиева Р.Ш. Этнокультурные традиции в системе оптимизации воспитательных функций семьи / Р.Ш. Ахмадиева // Учебное пособие. - Изд-во Казанского университета, 2006. 52 с.;
8. Ашыров А. Залкар ой мурастары /А.Ашыров // - Ф., “Кыргызстан”, 1969, 17-б.;
9. Балицкий В.П. Из опыта работы кураторов университета Электронный ресурс. / В.П. Балицкий. Режим доступа: [http:// www.gubkin.ru](http://www.gubkin.ru);
10. Белякова Н.Ю. Исторический опыт тьюторства в Британской высшей школе / Н.Ю.Белякова// Высшее образование сегодня. 2006. - № 8.1. С. 64-68;
11. Бердник В.Т. Старший товарищ студента / В.Т. Бердник, М.Е. Писанко // Вестник высшей школы. 1973. - № 2. - С. 61-62.;

12. Бим-Бад Б.М. Воспитание человека обществом и общества человеком / Б.М. Бим-Бад // Педагогика. 1996. - № 5. - С. 3-9.;
13. Блюмкин В.А. Моральные качества личности / В.А. Блюмкин. - Воронеж, 1974.- 186 с.;
14. Блюмкин В.А. Мир моральных ценностей / В.А. Блюмкин. М., 1981. - 64 с.;
15. Блюмкин В.А. Нравственное воспитание. Философско-этические основы / В.А. Блюмкин, Г.Н. Гумницкий, Т.В. Цырлина. // Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1990. - 142с.;
16. Боговарова В.А. Теоретико-концептуальные вопросы воспитания студентов / В.А. Боговарова // Материалы Международной науч.-пр. конф. 15-16 ноября, 2005. -Т.1. Казань, 2005. - С. 25-27.;
17. Божонов З.С. Тарбия иштери боюнча нормативдик документтердин жыйнагы. / З.С. Божонов // – Ош, 2011. – 20-21 б.;
18. Болгов И.Ф. Куратор в учебной группе наставник и советчик / И.Ф. Болгов // Вестник высшей школы. - 1976. - № 6. - С. 65-66.;
19. Бондарь А.В. Концепция и технология воспитательной работы на биологическом факультете КГПУ / А.В. Бондарь. Учебно-методическое пособие. Казань, 2004. - 48 с.;
20. Бордовская Н.В. Педагогика/ Н.В.Бордовская, А.А.Реан. // СПб.: Питер, 2003.-304 с.;
21. Боровкова Т.И. Тьюторство как сопровождение программ дополнительного профессионального образования Электронный ресурс. / Т.И. Боровкова, А.П. Орешко. - Режим доступа: <http://redlib.ru>.;
22. Борытко Н.М. Воспитание в системе профессиональной подготовки специалиста / Н.М. Борытко // Материалы Международной науч. пр. конф. 15-16 ноября 2005. - Казань, 2005. - Т.1. - С.34-36.;

23. Брудный В.И. Адаптация студентов младших курсов вуза. (Из опыта работы технических вузов юга Украины)/ В.И.Брудный,А.Б.Каганов. - М. 1975.-36с.;
24. Бueva Л.П. Общение и общественные отношения как факторы нравственного формирования личности / Л.П. Бueva // Проблемы нравственного воспитания. Отв. редактор Рувинский Л.И. Изд-во Московского ун-та, 1977. С. 40-51.;
25. Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы / М.В. Буланова-Топоркова. Учебное пособие. Ростов-на-Дону: Феникс, 2002.- 544с.;
26. Бушуева Л.Н. Некоторые аспекты гуманистического воспитания студентов в духе взаимопонимания и уважения между народами / - Казань, 2007. – С. 94;
27. Быков А.К. Концептуальные основы мониторинга воспитания / А.К. Быков // Педагогика. 2006. - № 6. - С. 19-27.;
28. Европа в первой половины 20 века / Р.А. Валеева. Казань, 1996. - 173 с.206;
29. Васильева Е.Н. Тьюторство как механизм непрерывного профессионального образования педагога / Е.Н. Васильева // Высшее образование сегодня. 2006. - № 6. - С. 32-37.;
30. Вахтеров В.П. Избранные педагогические сочинения / В.П. Вахтеров. -М.: Педагогика, 1987. 400 с.;
31. Виноградов В. Подготовка специалиста как человека культуры / - М., 2007. – С. 38. Винтин И.А. Организация воспитательной работы в вузе во внеурочное время / И.А. Винтин // Педагогика. 2004. - № 9. - С. 58-64.;
32. Волков Г.Н. Этнопедагогика / Г.Н. Волков. М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 168 с.;

33. Воспитательная работа в вузах России в новых условиях // Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования. 1997. - Вып. 1. - 39 с.;
34. Вуз как воспитательное пространство («Круглый стол») // Педагогика. -2002.-№7.-С. 52-71.;
35. Газизова Ф.Г. Народные традиции и их воспитательный потенциал / Ф.Г. Газизова. Казань: КГПУ, 2002. - 24 с.;
36. Галихина Л.Р. Толерантность личности обучаемого: социокультурный аспект / Л.Р. Галихина // Материалы Международной науч.-пр. конф. 15-16 ноября, 2005. Казань. - Т.1. - С. 260-263.;
37. Гасанов З.Т. Национальные отношения и воспитание культуры межнационального общения /З.Т. Гасанов//Педагогика. 1996- № 6.1.С. 51-55.;
38. Гасанов З.Т. Морально-этические и религиозные основы воспитания патриотизма и веротерпимости / З.Т. Гасанов // Педагогика. 2003. - № 5. -С. 18-26.;
39. Гарифьянов Р.С. Психолого-педагогические основы руководства самовоспитанием студентов / Р.С. Гарифьянов. Изд-во Казанского ун-та, 1978.- 180 с.;
40. Гершунский Б.С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования / Б.С. Гершунский //Педагогика.2002 - № 7.- С.3-12.;
41. Годник С.М. и др. Об основных направлениях работы куратора / С.М. Годник и др. // Работа куратора студенческой группы. Воронеж. 1973. -С. 3-22.;
42. Грушевицкая Т.Г. Этнология / Т.Г. Грушевицкая, А.П. Садохин М., 2000.-304 с.;
43. Губаревич И.И. Роль куратора (персонального тьютора) в работе студента над индивидуальным образовательным проектом в

- университете Электронный ресурс. / И.И. Губаревич. Режим доступа: <http://charko.narod.ru>;
44. Демина Л.Д. Работа куратора в студенческой группе / Л.Д. Демина, Л.В. Кондрашова. Учебное пособие. Барнаул, 1981. – с. 45;
 45. Джуринский А.Н. Развитие образования в современном мире / А.Н. Джуринский. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. 2-е изд., испр. и доп. - М.: Владос, 2003. — 240 с.;
 46. Добрынина В.И. Студенчество 90-х: новые тенденции и старые традиции / В.И.Добрынина, Т.Н. Кухтевич. М.: НИИВО, 1993. - 68 с.;
 47. Донцов А.И. Проблемы групповой сплоченности / А.И. Донцов. М., Изд-во Московского ун-та, 1979. - 128 с.;
 48. Донцов И. А. Самовоспитание личности: Философско-этические проблемы / И.А. Донцов. М.: Политиздат, 1984. - 285 с.;
 49. Заварзина Л.Э. Образование как историко-культурный феномен / Л.Э. Заварзина // Педагогика. 2006. - № 4. - С. 109-111.;
 50. Зайдинер В.И. Воспитание студентов на традициях родного вуза во внеучебное время / В.И. Зайдинер. М., 1975. - 19 с.;
 51. Закиуллина Е.А. Современная идеология воспитания социально-ориентированной личности будущего специалиста / Е.А. Закиуллина // Материалы Международной науч.-пр. конф. 15-16 ноября 2005 . Казань. -Т.1. - С. 45-47.;
 52. Западня для профессора Как «борец за нравственность» студентов начала XIX века потерпел фиаско. - Режим доступа: <http://www.ru.mdz-moskau.eu/zapadnya-dlya-professorakak-borec-za-nravstvennost-studentov-nachala-xix-veka-poterpel-fiasko/>;
 53. Зарипова Н.Р. Формирование гражданина через национальную культуру и национальное наследие / Н.Р. Зарипова // Материалы Международной науч.-пр. конф. 15-16 ноября 2005. Т.1. - Казань.1. С. 135-136.;

54. Захаров Ю.А. Основные пути повышения качества высшего образования / Ю.А. Захаров, В. А. Москинов // Университетское управление: практика и анализ. 2005. - №1. - С. 100-103.;
55. Зачем нужна толерантность Электронный ресурс. Режим доступа: <http://urk.yspu.yar.ru>;
56. Зелеева В.П. Совершенствование работы кураторов студенческих групп на диагностической основе Электронный ресурс. / В.П. Зелеева. -Режим доступа: <http://www.ksu.ru>;
57. Зиганшина Н.Л. Формирование толерантного поведения подростка в семье: Автореф. дисс. к. пед. н. Казань, 2006. - 24 с.;
58. Ибрагимова Е.М. Народность образования и современный курс истории педагогики в вузе / Е.М. Ибрагимова // Народная педагогика - основа воспитания подрастающего поколения. Тез. докл. межвуз. науч.-пр. конф. КГПИ, 1993.- 125 с.;
59. Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX нач. XX века / А.Е. Иванов. - М., 1991.-392 с.;
60. Измайлов А.Э. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана / А.Э Измайлов. М.: Педагогика, 1991.-256 с.;
61. Ильина Т.А. Педагогика: Курс лекций / Т.И. Ильина. — М.: Просвещение, 1984. -495 с.;
62. Инструктивное письмо МВ и ССО РСФСР от 1 августа 1977, № И-29 // Бюллетень МВ и ССО РСФСР, 1977, №9.;
63. Инструкция для кураторов Томского технологического института Императора Николая II. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.tpu.ru>;
64. Инструкция инспектору студентов Императорского казанского университета, Казань, 1984.;

65. Исмагилова З.А. Основные направления образовательной стратегии формирования позитивных толерантных отношений у студентов /З.А. Исмагилова// Казанский педагогический журнал. 2006. - № -С.50-58.;
66. Исмаилов А.И. Воспитание культуры межнационального общения в вузах Киргизской ССР /А.И. Исмаилов, О.Н. Джанаева, Г.И. Тимофеева. -М., 1991.-40 с.;
67. История Казанского университета, 2004. Казань: Изд-во Казанского ун-та,2004. - 656 с.;
68. История кураторской деятельности, Томский политехнический университет. Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.tpu.ru/html/k-history.htm>.;
69. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Каптерев. Под ред. А.М. Арсеньева. М.: Педагогика, 1982. - 704 с.;
70. Л.И. Коханович, П.И. Бабочкин, Н.И. Кучер, Н.А. Маркова, О.Н. Голубева // Система воспитания в высшей школе: Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования. НИИВО; Вып.4. - 4.2. - М., 2002. - 68 с.;
71. Карталов А. Система эстетического воспитания студентов / А. Карталов // Эстетическое воспитание студентов. Сборник трудов ученых социалистических стран. / Под ред. Овсянникова М.Ф. М.: Высшая школа, 1980. - 248 с.;
72. Кексель О.С. Имидж куратора в высшей школе Электронный ресурс. / О.С. Кексель. Режим доступа: <http://www.tpu.ru>;
73. Кобзарь Б.С. Обучение студентов диагностике воспитательной работы / Б.С. Кобзарь, Л.М. Макарова // Педагогика. 1993. - №1. - С.66-69.;
74. Кобыляцкий И.И. Наставники студентов. Методические рекомендации кафедрам и наставникам студенческих академических групп / И.И. Кобыляцкий. Одесса, 1984. - 61 с.;

75. Колесников В.И. Формирование системы управления университетами в России / В.И. Колесников, Ю.Г. Круглов, Е.В. Олесюк // Педагогика. -2003. -№2. С. 48-54.;
76. Комаров В.П. Воспитание культуры межнационального общения в средней профессиональной школе / В.П. Комаров. Казань: Тан-Заря, 1995.- 141 с.;
77. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский. В 2-х т. - Т. 1. - М.: Педагогика, 1982. - 656 с.;
78. Концепция воспитательной работы в высшем учебном заведении. - НГПИ, 1998.-25 с.;
79. Концепция воспитательной работы в КГУ «Университет. Традиции. Культура». Казань, 2000. - 55 с.;
80. Коржуев А.В. Толерантность в контексте педагогической культуры преподавателя вуза / А.В. Коржуев, Н.Ю. Кудзиева, В.А.Попков // Педагогика. 2005. -№5. - С. 44-49.;
81. Коротов В.М. Педагогические требования / В.М. Коротов. М.,1966.- 208 с.;
82. Коротов В.М. Развитие воспитательных функций коллектива / В.М. Коротов. М., «Педагогика», 1974. - 280 с.;
83. Корчагин В.Н. Проблема критериев воспитанности и культуры личности в теории воспитания / В.Н. Корчагин // Материалы Международной науч.-пр. конф. 15-16 ноября 2005. Казань. - Т.1. - С. 144-147.;
84. Костомаров В.Г. Педагогика в зеркале общественных перемен / В.Г. Костомаров // Педагогика. 1991. - №2. - С. 3-13.;
85. Кролевецкая Е. К проблеме субъект-субъектных отношений между куратором и студенческой группой / Е. Кролевецкая // Aima mater. 2006. -№7.-С. 11-13.;
86. Кротов В.М. Общая методика учебно-воспитательного процесса / В.М. Кротов. Учебное пособие. - М.: Просвещение, 1983. - 224 с.;

87. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. Методическое пособие. - М.: Высшая школа, 1990. - 142 с.;
88. Кузьмина С.Л. П.Д. Юркевич: история воспитания / С.Л. Кузьмина // Педагогика. 1996. - №5. - С. 90-95.;
88. Культура межнационального общения (круглый стол) // Педагогика. - 1991.-№3.-С. 3-25.;
89. Культура общения и повышение профессионального мастерства педагога-воспитателя / Сост. Т.Н. Левашова. Л., 1980. - 27 с.;
90. Кураторлордун болжолдуу иш планы. – ОшМУ, 2011. – 3 б.;
91. Кураторы студенческих академических групп. Обзорная информация. -М., 1972.-30 с.;
92. Кураторская деятельность в вузе Электронный ресурс. Режим доступа: [http: // lib.kbsu.ru](http://lib.kbsu.ru);
93. Куратордук журнал. – ОшМУ, 2011. - 5 б.;
94. Куриленко Т.М. Научные основы работы куратора академической группы / Т.М. Куриленко. Минск: Высшая школа, 1982. - 112 с.;
95. Кутьев В. Патриотическое воспитание молодежи проблема научного осмысления / В. Кутьев // Педагогика. - 2002. - №7. - С.107-110.;
96. Лагереv В.В. Адаптация студентов к условиям обучения в техническом вузе и особенности организации учебно-воспитательного процесса с первокурсниками /В.В. Лагереv. М., 1991. — 48 с.;
97. Латышина Д.И. История педагогики (История образования и педагогической мысли): Учебное пособие / Д.И. Латышина. — М.: Гардарики, 2006. 603 с.;
98. Леонова Н.В. Региональные и национальные традиции в социальной работе с молодежью в сельском социуме: Автореф. дисс. . к. пед. н. - Ижевск, 2005. 22 с.;
99. Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических сочинений / П.Ф. Лесгафт. — Т.1. М.: «Физкультура и спорт», 1951. - 444 с.;

100. Летопись Московского университета, Университетский Устав (26 июля 1835). Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://letopis.msu.ru/documents/2123;>
101. Лихачев Б.Т. Воспитание: необходимость и свобода / Б.Т. Лихачев // Педагогика. 1994. - № 2. - С. 35-40.;
102. Любимова Н.П. О роли и эффективности кураторства в системе воспитания студентов / Н.П. Любимова // Социально-педагогические проблемы формирования личности. Межвузовский сборник научных трудов. Свердловск, 1982 . - С. 77-83.;
103. Макаренко А.С. Собрание сочинений / А.С. Макаренко. -Т. 4 . М., 1957.-783 с.;
104. Максимов А.Н. Институт кураторов в системе коммунистического воспитания вузовской молодежи / А.Н. Максимов, Б.А. Смирнов. М., 1974.-30 с.;
105. Маликова Н.Р. Социально-этническая интеграция в обществе развитого социализма / Н.Р. Маликова. Баку: Элм, 1985. - 99 с.;
106. Мамбетакунов Э.М. Педагогиканын негиздери: окуу куралы. /Э.М.Мамбектакунов, Т.М.Сияев // – Бишкек: Айат, 2008. – 247 б.;
107. Мартынова М.Д. Управление процессом профессионального и культурного становления студентов через институт кураторства/ - М., 2002 – С. 63;
108. М.Д. Мартынова // Университетское управление: практика и анализ. Екатеринбург. 2004. - № 5-6. - С. 104-106.;
109. Масленникова В.Ш. Современные модели воспитания толерантности и патриотизма в учебных заведениях профессионального образования / - М., 2001 – С. 138;
110. Методические рекомендации кураторам по комплексному подходу к воспитательной работе со студентами академгруппы. Черновцы, ЧТУ.-1981.-15 с.;

111. Мирошниченко Л. Воспитываем патриотов / Л. Мирошниченко // Высшее образование в России. 2004.- №9. - С. 78-81.;
112. Михайлова С.М. Университеты в истории социокультурного развития общества: Курс лекций / С.М. Михайлова, А.Г. Циунчук. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2004. - 88 с.;
113. Модернизация воспитательной деятельности в вузах: мониторинг и рекомендации. Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования. Выпуск 5. - М., 2004. - 64 с.;
114. Мудрик А.В. Личность школьника и ее воспитание в коллективе / А.В. Мудрик. М.: Знание, 1983. - 96 с.;
115. Мустафин Ф.И. Связь курса вузовской педагогики с истоками народности / Ф.И. Мустафин // Народная педагогика — основа воспитания подрастающего поколения. Тезисы докладов межвуз. научно-практической конференции. КГГТИ, 1993. - С. 94.;
116. Наставники студентов. Методические рекомендации кафедрам и наставникам студенческих академических групп. Одесса, 1984. — 61 с.;
117. Наушабаева С.У. Проблема поликультурного образования в американской педагогике /С.У. Наушабаева// Педагогика. - 1993. №1. - С. 104-109.;
118. Нечаева Т.А. Причины и условия преступлений, совершаемых студентами высших учебных заведений и некоторые формы и методы профилактики преступлений в вузах Электронный ресурс. — Режим доступа: [http:// science/ ncstu.ru](http://science/ncstu.ru);
119. Низамов Р.А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов / Р.А. Низамов. Казань, изд-во КГУ, 1975. — 302 с.;
120. Низамова Р.А.. Этнопедагогика это гуманная педагогика / - М, 1996. — С. 12-20;

121. Николаенко И.В. Инновационные технологии в процессе формирования речевой культуры студентов-нефилологов / - М., 2010. – С. 90-110;
122. И.В. Николаенко // Философия отечественного образования: история и современность. Сб. материалов II Всероссийской научно-практической конференции. Пенза, 2006. - С. 134-135.;
123. Обухова Н.П. Развитие творчества студентов как педагогическая проблема в вузах США: Автореф. дисс. . к. пед. н. Казань, 1990. - 17 с.
124. Олех Л.Г. Толерантность в контексте модернизации / Л.Г. Олех // Толерантность и полисубъектная социальность. Материалы конф. - Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2001. С. 43-48.;
125. Орехов С.И. Само толерантность / С.И. Орехов // Толерантность и полисубъектная социальность. Материалы конф. Екатеринбург.: Изд-во Уральского ун-та, 2001. - С. 88-92.;
126. Осипенкова Н.А. Социально-культурная деятельность как фактор социальной адаптации студентов : Автореф.дисс. .к.пед.н. С.-Пб., 2007.21 с.;
127. ОшМУнун кураторлору жөнүндөгү жобосу. – Ош. 2008. – 12 б.;
128. ОшМУнун кураторлоруна көрсөтмө. – Ош. 2008. – 7 б.;
129. Палаткина Г.В. Мультикультурное образование: современный подход к воспитанию на народных традициях / Г.В. Палаткина // Педагогика. -2002. №5.-С. 41-51.;
130. Патриотическое и интернациональное воспитание студентов: Сборник статей / Под ред. В.П. Агафонова. М.: Высшая школа, 1979. - 255 с.;
131. Пахомкина М.Е. Состояние воспитательной работы в вузе/- М., 2010. – С. 480.;
132. М.Е. Пахомкина // Труды 6-ой Международной научно-практической Интернет-конференции «Преподаватель высшей школы в XXI веке».

- Сб. 6. Часть 2. - Ростов н/Д: Ростовский гос. ун-т путей сообщения, 2008.1. С.208-211.;
133. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. - Ростов н/Д: Феникс, 2006. - 512 с.;
134. Петрова Н. Воспитание культуры поведения взрослых / Н.Петрова// - М., 2009 Педагогика. 1996. - №4. - С. 124-125;
135. Повshedная Ф.В. Воспитание студентов в условиях модернизации системы образования. / Ф.В. Повshedная // Материалы Междун. науч.-пр. конф. Казань, 2005. - Т. 1. - С. 167-168.;
136. Пономаренко Б.Т. Опыт организации воспитательной работы в высшей школе: проблемы перестройки / Б.Т. Пономаренко // Воспитательный процесс в высшей школе: его эффективность. Киев, 1988.-275 с.;
137. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности. Педагогический аспект / Н.Ю. Посталюк. Изд-во Казанского ун-та, 1989. - 205 с.;
138. Приоритетные стратегии мониторинга качества воспитания студентов / Под науч. ред. В.И. Андреева. Казань, 2003. — 252 с.;
139. Прохорова Л. Воспитательная работа / Л.Прохорова // Высшее образование в России. 2006. - № 8. - С. 52-57.;
140. Прудко Т.М., Дорошко О.М. Вы стали куратором группы / Прудко Т.М., Дорошко О.М.// Учреждение образования Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, 2008. - 5-6 с.;
141. Работа куратора в прикрепленной группе вуза. Методические рекомендации. Пермь, 1981.-58 с.;
142. Работа куратора студенческой группы. Воронеж, 1973. - 74 с.;
143. Работа преподавателя и куратора на первом курсе. Методические рекомендации. Ташкент, 1974. - 34 с.;
144. Ратнер Ф.Л. Развитие социализации студентов / Ф.Л. Ратнер // Материалы Междун. науч.-пр. конф. Казань, 2005. - Т. 1. - С. 170-173.;

145. Ратнер Ф.Л. Психолого-педагогические условия развития творческих способностей студентов в научной деятельности: отечественный и зарубежный опыт. Учебно-методическое пособие / Ф.Л. Ратнер. Казань, 1999.-44 с.;
146. Редько Л.А. Мотивация преподавателей к воспитательной работе со студентами Электронный ресурс. / Л.А. Редько- Режим доступа: <http://www, tpu. ru>;
147. Рейс Ф. 500 советов студентам / Ф. Рейс. М., «Аудит», «ЮНИТИ», 1996.-С. 105.;
148. Родионов Ю.В. Роль куратора как старшего товарища в воспитательной работе со студентами / Ю.В. Родионов //Воспитательная работа со студентами во внеучебное время. Тезисы межвуз. конф. -Ленинград, 1971.- 107 с.;
149. Роль кураторов в коммунистическом воспитании студенчества. М., 1977.-35 с.;
150. Роль куратора в становлении профессиональной нравственной культуры будущих специалистов Электронный ресурс. - Режим доступа: <http://www/ tpu. ru>;
151. Руденко Ю.Д. Народная педагогика и В.А. Сухомлинский / Ю.Д. Руденко //Педагогика. 1991. - №2. - С. 103-106.;
152. Самарин Ю.А. Проблемы психологии и педагогики высшей школы / Научная организация учебного процесса в вузах / Ю.А. Самарин. М., 1972. - с.170-179.;
153. Семенов С.И. Гражданское общество и толерантность сегодня / - М., 2009.;
154. С.И. Семенов // Толерантность в современной цивилизации. Материалы Междун. конф. Екатеринбург, 2001. - С. 24-37.;
155. Сластенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию: учебное пособие для студентов вузов / В.А. Сластенин. М.: Академия, 2003.185 с.;

156. Соколов А.В. Гуманитарное студенчество постсоветской России / А.В. Соколов // Педагогика. 2004. - № 8. - С. 40-50.;
157. Соловьева А.Е. Нравственное самовоспитание студентов / - М.. 2009. – С. 540;
158. А.Е. Соловьева // Проблемы нравственного воспитания. Отв. редактор Рувинский Л.И. Изд-во Московского ун-та, 1977. - 293 с.;
159. Сухомлинский В.А. Воспитание личности в советской школе / - М., 1988. – С. 326;
160. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения в 6-ти т.т. Т. 1. - М., 1988.
161. Фаустова Э.Н. Жизненные ценности студентов в новых социокультурных условиях / Э.Н. Фаустова // Система воспитания в высшей школе: Обзорная информация. НИИВО: Вып. I. М., 1995. - 40 с.;
162. Фаустова Э.Н. Культура студенческой молодежи: социально-философский аспект / Э.Н. Фаустова. М.: Изд-во МГУ, 1991. - 136 с.227;
163. Ценципер А.Б. К вопросу личностных отношений в студенческой группе и роли куратора / А.Б. Ценципер // Педагогика высшей школы. Вып. 2. Минск, 1977. - 152 с.;
164. Шнибекова Э.И. Содержание и формы воспитательной работы в студенческой академической группе / Э.И. Шнибекова. Алма-Ата, 1977-64 с.;
165. Штретер Ю.Н. Цели и ценности нравственного воспитания студентов в Императорском Казанском университете. Дисс. к. п. н. Казань, 2004.-225 с.;
166. Шульженко А.К. Развитие эколого-эстетической культуры личности в современной Германии / А.К. Шульженко // Педагогика. 2003. - № 1.1. С. 92-97.;
167. Якубов В.Я. Кураторство это образ жизни / В.Я. Якубов // Студенчество. - 2002. - № 1. - С. 26.;

168. Якушкина М.С. Кураторство как фактор совершенствования воспитания в вузе / М.С. Якушкина // Образование и саморазвитие. 2007.- №6. С. 118-122.

А.А. Реандын «Ийгилик мотивациясы жана ийгиликсиздиктен качуу» суроолор анкетасы

Эреже. Төмөнкү суроолорго жооп берип жатып, "ооба" же "жок" деген жоопту тандоо керек. Эгер жооп кыйын болуп жатса, эстеңиз “ооба” деген жооп бул “жок” деген жоопко караганда “ооба” деген жооп болот. Узак убакыт ойлонбостон ыкчамырак жооп берүү керек. Биринчи эле акылга келген жооп тагыраак болуп чыгат.

Тест

1. Ишке киришүүдө оптимистик маанай менен ийгиликке ишенем;
2. Иш-аракетте активдүүмүн;
3. Демилгелүүлүккө жакыныраакмын;
4. Жоопкерчиликтүү тапшырманы аткарып жатып, мүмкүнчүлүккө жараша баш тартуунун себебин табамын;
5. Көп учурда акыркылардан болуп же өтө эле жеңил тапшырма, же өтө эле кыйынчылыка туура келбеген;
6. Тоскоолдуктарга учураганда баш тартпастан, тескерисинче, аларга ээлик кыламын;
7. Ийгиликтин жана ийгиликсиздиктин кезектешүүсү өзүнүн ийгиликтерин баалоого жакындатат;
8. Продуктивдүү иш-аракет сырткы көзөмөлдөн эмес, менин жеке максаткөйлүгүмөн көз каранды;
9. Чектелген убакыттын шартында татаал тапшырмаларды аткаруу иш-аракеттин натыйжасы начарлайт;
10. Максатка жетүү үчүн туруктуулукту көрсөтөм;
11. Өзүнүн келечегин жетишээрлик алыскы келечекке карай пландоо;
12. Тобокел кылсам акылыма таянам;
13. Максатка жетүүдө өтө туруктуу эмесмин, өзгөчө тышкы көзөмөл жок болсо;

14. Өзүмдүн алдыма кол жеткис максатарга караганда, колуман келээрлик иш аткарууну каалайм;
15. Кайсы бир тапшырманы аткарууда, ийгиликсиздик жаралса эрежеге ылайык анын кайрылуусу төмөндөйт;
16. Ийгилик менен ийгиликсиздиктин кезектешүүсү өзүмдүн ийгиликсиздигимди баалоого жакындайт;
17. Өзүмдүн келечегимди жакынкы убактарга гана пландоону каалайм;
18. Бул иште убакыттын чектелген шарттарында тапшырма оор болсо дагы иш-аракеттин натыйжасы жакшырат;
19. Бир нерсени аткарууда ийгиликсиздик болсо, коюлган максаттан баш тартпайм;
20. Эгер тапшырманы өзүм тандап, ийгиликсиздик болуп калса анда бул ишке тартылуу дагы да өсөт.

Тестке жооп

Жооп “ооба”: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20.

Жооп “жок”: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Баалоонун критерийлери жана натыйжанын иштеп чыгылышы

Ар бир туура жоопко 1 балл берилет.

Эгерде баллдын жыйынтыгы 1ден -7ге чейин болсо, ийгиликсизден качуу мотивациясы диагностикаланат;

Эгерде баллдын жыйынтыгы 14ден -20ге чейин болсо, ийгиликке мотивация диагностикаланат;

Эгерде баллдын жыйынтыгы 8ден -13ге чейин болсо, анда мотивациялык уюл жакшы көрүнбөйт;

Ошол эле учурда эгер баллдардын саны 8-9 болсо ийгиликсиздикке мотивация бар, эгерде баллдардын саны 12-13 болсо анда ийгиликке мотивация бар.